

TV
ПРАГРАМА

Літаратура і мастацтва

газета творчай інтэлігенцыі Беларусі

6 ВЕРАСНЯ 2002 г.

№ 35/4169

КОШТ 316 РУБ

2-3

У нашай краіне прайшло
свята — Дзень беларускага
пісьменства

3

Анатолий ЗЭКАЎ:
“Як ладзіць узаемаадносіны
з дзяржавай — вось пра гэта
і павінна ісці канструктыўная
і зацікаўленая гаворка
на з’ездзе СБП”

5

Андрэй ФЕДАРЭНКА:
“Калі ўжо выбраў сваёй
дзейнасцю літаратуру —
стаў перад сабой самыя
высокія мэты”

**БУДЗЬМА РАЗАМ
У ЧАЦВЁРТЫМ
КВАРТАЛЕ 2002 ГОДА!**

Шаноўныя чытачы! Падпіска на
“ЛІМ” працягваецца. Кошт інды-
видуальнай падпіскі на адзін месяц — 1950
рублёў, на тры — 5850 рублёў.

Індывідуальны індэкс — 63856.

Кошт ведамаснай падпіскі на адзін
месяц — 3500 рублёў, на тры — 10500
рублёў.

Ведамасны індэкс — 63857.

**У МІРЫ ЎШАНАВАЛІ СЛОВА,
У ПОЛАЦКУ ШАНУЕМ ХЛЕБ!**

6-8 верасня ў старажытным Полацку
краіна святкуе “Дажыткі-2002”

У САЮЗЕ БЕЛАРУСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ

3 верасня 2002 года адбылося чарговае пасяджэнне арганізацыйнага камітэта па падрыхтоўцы і правядзенні XIV з'езда Саюза беларускіх пісьменнікаў, на якім разгледжаны пытанні вызначэння Праўленнем Беллітфонду адносна маючага адбыцца Сходу Беллітфонду.

Праўленне Беллітфонду на пасяджэнні 2 верасня 2002 г. вырашыла і даводзіць да ведама пісьменнікаў:

1. Правесці агульны сход сябраў Беллітфонду 24—25 верасня 2002 года ў рамках правядзення XIV з'езда Саюза беларускіх пісьменнікаў.

2. Месцам правядзення Сходу Беллітфонду лічыць месца правядзення XIV з'езда СБП, якое вызначана арганізацыйным камітэтам па падрыхтоўцы і правядзенні гэтага пісьменніцкага з'езда, абранага на агульным пасяджэнні сябраў рады і рэзійнай камісіі 24 ліпеня 2002 года.

3. Па прапанове арганізацыйнага камітэта па падрыхтоўцы і правядзенні XIV з'езда Праўленне Беллітфонду вырашыла заслухаць справаздачу дырэктара Беллітфонду У.А.Мачульскага аб стане спраў у падначаленай яму арганізацыі за справаздачны перыяд на сумесным пасяджэнні аргкамітэта і Праўлення Беллітфонду 10 верасня 2002 года.

Аргкамітэт

4 верасня адбылося пасяджэнне Рады Саюза беларускіх пісьменнікаў, парадкам дня якога сталі актуальныя пытанні жыццядзейнасці прафесійнай суполкі літаратараў Беларусі. У працы Рады СБП і выпрацоўцы яе рашэнняў прынялі ўдзел: Андрэюк С. А., Арлоў У. А., Блакіт В. У., Вярцінскі А. І., Далідовіч Г. В., Дранько-Майсюк Л. В., Жук А. А., Загорская Н. С., Законнікаў С. І., Іпатава В. М., Каржанеўская Г. А., Кірылаў Г. І., Ліпскі У. С., Мальдзіс А. В., Масарэнка А. Г., Панізнік С. С., Паўлаў У. А., Пашкевіч А. А., Пісьмянкоў А. У., Пятровіч (Сачанка) Б. П., Сіўко Ф. І., Супрунчук В. П., Цвірка К. А., Чарняўскі М. М., Ягоўдзік У. І. З розных прычын (па стане здароўя, службовая занятасць) пісьмова перадалі свае выступленні і прапановы ў рэчышчы пытанняў пасяджэння і свае галасы ў падтрымку рашэння Рады: Барадунін Р. І., Башлакоў М. З., Вольскі А. В., Дудараў А. А., Каско А. К., Кудравец А. П., Лойка А. А., Ткачоў В. Ю.

Паколькі на сённяшні момант Рада СБП налічвае 60 чалавек (некаторыя сябры падалі заявы аб выхадзе з яе, а некаторыя паводле пункта 4.5 (падпункт 12) Статута Саюза беларускіх пісьменнікаў пасля займаемых пасадаў у кіраўніцтве СБП аўтаматычна выйшлі з яе складу), пасяджэнне было кворумным (у працы ўдзельнічала 33 сябры). У адпаведнасці са статутнымі паўнамоцтвамі, Рада СБП адзінагалосна прыняла канчатковае рашэнне правесці нечарговы з'езд Саюза беларускіх пісьменнікаў 24 верасня ў Доме літаратара (вул. Фрунзе, 5). Пачатак працы а 10 гадзіне раніцы.

Зацверджаны наступны парадак дня з'езда:

1. Стан нацыянальнай літаратуры і перспектывы яе развіцця.

2. Арганізацыйныя пытанні.

У межах з'езда адбудзецца таксама Сход Літаратурнага фонду СБП.

Паводле пункта 4.7 Статута СБП Радай была створана Камісія па падрыхтоўцы з'езда, у якую ўвайшлі Г.Далідовіч, С.Законнікаў, А.Пашкевіч (старшыня), Б.Пятровіч (Сачанка) і М.Скобла.

Наступную Раду СБП вырашана правесці 23 верасня.

*Старшыня камісіі па падрыхтоўцы з'езда
А. Пашкевіч, Б. Пятровіч (Сачанка), М. Скобла*

АБСЯГІ

ГОМЕЛЬШЧЫНА

Для "Сожскага карагода"

У канцы верасня ў Гомелі пройдзе III Міжнародны фестываль "Сожскі карагод". Мяркуецца, што акрамя беларускіх калектываў у ім прымуць удзел артысты з Расіі, Украіны, Малдовы, Грузіі, Латвіі, Вялікабрытаніі, Францыі, Германіі, Польшчы, Балгарыі. Прадпрыемствы горада ўжо пачалі выпуск сувенирнай прадукцыі да фестывалю. Гэта — эмблемы Гомеля і герба, "Сожскага карагода" і інш. Адначасова будзе адзначана і дзень Гомеля, якому споўніцца 860 гадоў з дня заснавання.

Пейзажы геолога

Аляксандр Гайлевіч скончыў геалагічны факультэт Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны. Па спецыяльнасці працаваў ва Усходняй Сібіры, на Беларусі. У той жа час, з дзяцінства захапляўся мастацтвам, а цяпер стаў добрым жывапісцам-пейзажыстам. У гэтыя дні карцінная галерэя абласной арганізацыі Саюза мастакоў у сваёй зале наладзіла персанальную выставу твораў А. Гайлевіча, якая выклікала цікавасць у глядачоў. Бо ягоныя палотны ярка адлюстроўваюць краявіды Гомельшчыны.

А. ШНЬПАРКОЎ

КАБ

Для падрыхтоўкі і правядзення святочных мерапрыемстваў быў створаны Нацыянальны аргкамітэт на чале з намеснікам прэм'ер-міністра У. Дразыным, у рабоце якога ўзялі ўдзел Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь, Міністэрства культуры, Міністэрства адукацыі, Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Беларуская праваслаўная царква, Камітэт па справах рэлігіі і нацыянальнасцей пры Саўеце Міністраў Рэспублікі Беларусь, Гродзенскі абласны выканаўчы камітэт, Карэліцкі раённы выканаўчы камітэт, грамадскія арганізацыі.

Па традыцыі святкаванню агульнарэспубліканскага Дня беларускага пісьменства папярэднічала штогадовая Беларуская рэспубліканская навукова-творчая экспедыцыя "Дарога да Святыняў з Благатным Агнём ад Гроба Гасподняга", мэтай якой — далучыць да свята пісьменства як мага большую колькасць насельніцтва нашай краіны. Шлях экспедыцыі пачаўся ад сцен Свята-Духава кафедральнага сабора ў Мінску, прайшоў праз Краснае, Маладзечна, Заскавічы, Залесе, Смаргонь, Кушляны, Багушы, Ашмяны, Гальшаны, Трабы, Юрацішкі, Іўе, Бярозаўку, Жыровічы, Святое Поле, дзе адбыліся малебны, наведванне скітоў і жываносных крыніц, асвячэнне Благатным Агнём ад Гроба Гасподняга храмаў, помнікаў, абеліскаў, мемарыяльных знакаў, крыжоў памяці, перадача Благатнага Агню на свечкі прыжажан, сустрэчы з жыхарамі ў школах і бібліятэках, прэзентацыя і распаўсюджванне кніг. Адбылася навукова-практычная канферэнцыя "Мірскія чытанні", а таксама пасадка Сада малітвы з дзевяці яблынь. Святочная літургія ў Свята-Троіцкай царкве Міра, якую адслужыў Мітрапаліт Мінскі і Слуцкі Філарэт, Патрыяршы Экзарх усяе Беларусі, IX Беларуская рэспубліканская навукова-творчая экспедыцыя "Дарога да Святыняў з Благатным Агнём ад Гроба Гасподняга" завяршылася і пачаўся Дзень беларускага пісьменства, на якім прысутнічаў прэм'ер-міністр Рэспублікі Беларусь Г.Навіцкі, дзеячы навукі, культуры, літаратуры, дэлегацыі ад розных абласцей Беларусі, прадстаўнікі замежных дыпламатычных місій.

Урачыстая мастацка-гістарычная дзея "Легенды Мірскага замка", а таксама святочны рыцарскі турнір нагадалі пра сівыя стагоддзі, што беззваротна праплылі над магутнымі сценамі і вежамі.

Літаратурная гасцеўня, запраціла на сустрэчу з вядомымі пісьменнікамі, прадстаўнікамі Міністэрства інфармацыі Рэспуб-

ШАНАВАЛІ...

Чарговы раз у нашай краіне адзначана падзея, што ўжо зрабілася адным з галоўных нацыянальных святаў — Дзень беларускага пісьменства, "сталіцай" якога сёлета стала старажытнае мястэчка Мір на Карэліцкай зямлі.

публікі Беларусь, дырэктарамі і галоўнымі рэдактарамі выдавецтваў і літаратурна-мастацкіх часопісаў, навукоўцамі, аўтарамі падручнікаў і дапаможнікаў, манаграфій, энцыклапедыяў, слоўнікаў. Падчас знаёмства з разнастайнымі выданнямі; а таксама выставай твораў мастака Паўла Татарнікава прысутныя змаглі прайсці сцэжкамі кнігавыдання ад Першаадраўка да нашых дзён, узгадніць даўніну і апынуцца ў сёняшніх варунках айчынай асветы, літаратуры, культуры, даведацца пра накірункі дзейнасці і далейшыя планы выдавецтваў, дзяржаўную падтрымку кнігавыдавецкай галіны, прапаганду найлепшых твораў беларускіх пісьменнікаў за мяжой, пазнаёміцца з перакладамі на беларускую мову слаўных твораў сусветнай літаратуры. Асобную ўвагу прыцягнулі выданні-паўрэзаты Рэспубліканскага конкурсу "Мастацтва кнігі 2002": альманах "PRO-дизайн" Беларускага саюза дызайнераў, "Природа для маленькіх" выдавецтва "Белфакс-свядатгруп", фотаальбом "Беларускія народныя крыжы" прыватнага выдаўца Дзяніса Раманюка, а таксама кнігі выдавецтваў "Юнацтва", "Вышэйшая школа", "Беларусь", "Беллітфонд", "Кавалер Паблішэрс", "Харвест", "Асар". У сувязі з гэтым варта адзначыць, што беларуская кнігавыдавецкая справа паспяхова і ўдала далучаецца да міжнародных кніжных конкурсаў. Нашы лепшыя выданні атрымліваюць прызнанне не толькі ў нашай краіне, але і за мяжой. Так, у сакавіку 2001 года на Лейпцыгскім кніжным кірмашы ў рамках выставы "Самыя прыгожыя кнігі свету-2000" выдавецтва "Харвест" атрымала спецыяльны прыз за кнігу "Волшебные сказки". Выдавецтва "Белфакс" атрымала дыплом Салона "За ўклад у выданне пазнавальных кніг для дзяцей", а Міністэрства інфармацыі — дыплом за ўдзел у рабоце Салона. Як падкрэсліў міністр інфармацыі Рэспублікі Беларусь М.Падгайны, сёння ў нашай краіне працуюць 10 дзяржаўных і больш за 500 прыватных выдавецтваў, зарэгістравана каля 1300 перыядычных выданняў, з якіх 805 — газеты, 420 — часопісы. Кніжнай прадукцыі выдадзена 7944 назвы агульным тыражом 55,01 млн. экзэмпляраў. Пры гэтым на беларускай мове выдадзена 822 кнігі і брашурны ты-

ражом 6,52 млн. экзэмпляраў. Павялічваецца колькасць вучэбнай, мастацкай, навуковай, даведачнай, дзіцячай літаратуры, рэкламных і рэлігійных выданняў, паляпшаецца іх якасць. Плённа працуюць выдавецтвы над выпускам кніг серыі "Школьная бібліятэка", дзе выходзяць цікавыя і так неабходныя школе зборнікі прозы, паэзіі, драматургіі, творы беларускай і замежнай класікі. Працягвае актыўную дзейнасць па выданні грунтоўных энцыклапедычных і даведачных зборнікаў і манаграфій выдавецтва "Беларуская энцыклапедыя" Выдавецтва "Мастацкая літаратура", "Беллітфонд", "Беларускі кнігазбор" па-ранейшаму ажыццяўляюць выданне серыі "Беларуская проза XX стагоддзя", "Беларуская паэзія XX стагоддзя", "Беларускі гістарычны раман", "Беларускі кнігазбор". Таму на рознакаляровых прылаўках і паліцах кніжнага кірмаша, што разгарнуўся ў Дзень беларускага пісьменства, можна было знайсці літаратуру з любой галіны ведаў і любога прызначэння. Свята дзіцячай кнігі і прэсы, у рамках якога праводзіўся фестываль дзіцяча-юнацкай прэсы і рэспубліканская акцыя СМІ і ЮНІСЕФ "Адкрыты мікрафон", а таксама працавала грамадская прыёмная, адбыўся на Цэнтральнай плошчы. Побач шчыравала фальклорнае свята "Мірскі кірмаш", дзе дзейнічала выстава народных рамёстваў, а нападальек месціўся "Сад мастацтва", да ўдзелу ў якім былі запрошаны прафесійныя мастакі і навучэнцы мастацкага вучылішча. У свяце беларускага пісьменства прымалі ўдзел таксама Дзяржаўны народны аркестр імя Жыновіча, заслужаны калектыў, Дзяржаўны ансамбль танца Рэспублікі Беларусь, музычная капэла "Санорус", мастацкія калектывы, прафесійныя і самадзейныя ансамблі, фальклорныя гурты, асобныя выканаўцы.

На заканчэнне ўрачыстасцей адбыўся святочны феерверк.

Марыя РУДОВІЧ

НА ЗДЫМКАХ: свята пачалося ля замкавых сценаў; свята адкрыў прэм'ер-міністр Г.Навіцкі; ля кніжных паліц; працуюць ганчары; рыцарская сеча; выступае паэт Аляксандр Письмянкоў; на іх уся надзея.

Фота К.ДРОБОВА

Скажу шчыра: я не вялікі ахвотнік удзельнічаць у дыскусіях. А вось у гэтай, перадз'ездаўскай, вымушаны ўжо брацца за пяро ў другі раз (першы мой артыкул "Жыццё бяжыць — мы стаім..." апублікаваны ў "ЛіМе" 16 жніўня г.г.). Магчыма, і досыць бы, каб не той лямант, які ўсчаўся ў незалежнай (ад каго толькі?) прэсе вакол маючага неўзабаве адбыцца XIV з'езда беларускіх пісьменнікаў. Тым больш, што і сам належу да "гэкачэпістаў" (ніколі не думаў, што заслужу падобны ярлык).

Ці лёгка з балота цягнуць бегемота,

або Другая спроба паразумецца з апанентамі

Сёння, бадай, няма ніводнага пісьменніка, які адкрыта заявіў бы, што яго абсалютна не хвалюе лёс СБП — творчай арганізацыі з багацейшымі традыцыямі і незаздросным сучасным становішчам. Менавіта апошняе акалічнасць і вымушае ўсіх нас, хто мае дачыненне да саюза, шукаць шляхі выйсця з крызісу. Але шукаць разам, а не разбіўшыся на два антаганістычныя лагера, як гэта спрабуюць прадставіць грамадству асобныя "негэкачэпісты".

Перш чым асуджаць дзеянні непрызнаванага кіраўніцтва СБП аргкамітэта, можа, варта задумацца: а чаму ён узнік? Пэўна ж, не ад харошага жыцця. І спарадзіла гэты камітэт не што іншае, як поўная нездзяждольнасць абранай на папярэднім з'ездзе рады — вышэйшага кіруючага органа пісьменніцкага саюза. У такой сітуацыі трэба не столькі ганіць энтузіястаў-аргкамітэцчыкаў, а і далучыцца да іх, каб разам выправіць існуючае становішча.

Зрэшты, на пасяджэннях аргкамітэта, які ўзначальвае шаноўны Уладзімір Васільевіч Гніпамедаў (і гэта ён, аказваецца, галоўны "гэкачэпіст"?), ніколі не ставілася пытанне аб правядзенні нейкага асобнага з'езда. Хутчэй, наадварот, нават датай яго склікання абрана тая, што была вызначана Радай СБП.

Рознагалоссе выклікае месца збору пісьменнікаў. В.Іпатава, дзеючы старшыня, настойвае на ДOME літаратара; аргкамітэт прапануе Купалаўскі тэатр. Вось у гэтым "разночтении", на мой погляд, і крыеца самая вялікая небяспека раз'яднання. Цалкам верагодна можа стацца так, што ніводная аўдыторыя не набярэ неабходнага кворуму, і пісьменнікі (усе: і левыя, і правыя — хаця я супраць услякага дзялення) акажучца, прабачце, выстаўлены голым задам перад усім нашым грамадствам. Мусіць, нехта падобнага і жадае, але ці трэба гэта нам, інжынерам чалавечых душ? Давайце задумаем (і адумаем!), пакуль яшчэ не позна...

Прымаючы ўдзел у пасяджэнні аргкамітэта, маю права з абсалютнай шчырасцю заявіць: Купалаўскі тэатр як месца правядзення з'езда выбіраўся выключна па той прычыне, што Дом літаратара не зможа ўмясціць нават саміх пісьменнікаў, не кажучы ўжо пра шматлікіх запрошаных і прадстаўнікоў мас-медыя (хіба мы не памятаем папярэдні з'езд?) Так што не трэба шыць белымі ніткамі чарговую "дэзу" пра паход на паклон да ўлады. Ну і што, калі побач прэзідэнцкая рэзідэнцыя? Нам, можа, з-за таго і ў тэатр перастаць хадзіць? Несусветнае глупства! Нашы апазіцыянеры, прынамсі, каб ім прапанавалі такое набліжэнне да "чырвонага дома", рванулі б туды не раздумваючы. Пэўна, некаторыя яшчэ б з вечара месцы пазаймалі.

Не лічу пераканаўчым і аргумент, што мы, маўляў, павінны сабрацца ў ДOME літаратара, каб прадэманстраваць: гэта наш, пісьменніцкі Дом. Да-

руйце, які ён наш сёння? І пра тое, вядома ж, таксама будзе ісці гаворка на з'ездзе — не думаю, што прыемная для ўлад. Дык няхай і сцены Нацыянальнага тэатра, ушанаванага імем вялікага Янкі Купалы, таксама пачуюць яе!

Зрэшты, няўжо нехта наўна думае, што месца правядзення пісьменніцкага форуму зможа ўсур'ез паўплываць на тон размовы на ім — шчырай, дзеловай, бескампраміснай? Зусім не ад гэтага, паверце мне, шаноўныя, залежаць і рашэнні, што мусіць прыняць з'езд. Ніякая ўлада нідзе не здолее навязаць сваю волю таму, хто вольны. У сваіх думках, развагах, памкненнях, творах. Іншая справа, што з'езд не павінен пераўтварыцца ў мітынг — хай сабе апазіцыяны, ці ўсё-адабральны. Апошняе — у нашых з вамі руках.

Цяпер пра выбары новага кіраўніцтва. Падумаеш, аргкамітэт вылучыў кандыдатуры, якія некага не задавальняюць. Нават калі многіх... Ну і што? Я таксама не за ўсіх трох галасаваў. Ды і ўрэшт не аргкамітэт жа выбірае, а з'езд. А яго дэлегаты могуць вылучыць каго заўгодна. (Нават мяне. Хаця не, у Беларусі, слава Богу, зэк і да ўлады яшчэ не прыходзяць.)

Калі ж адкінуць жарты ўбок, Саюз беларускіх пісьменнікаў павінен узначаліць чалавек энергічны, дзелавы, які б здолеў пастаяць за нашу творчую арганізацыю і кожнага яе сябра, за нацыянальную літаратуру. І тут не столькі важна, наколькі, прабачце за каламбур, важкі яго асабісты ўклад у літаратурную скарбонку, колькі наяўнасць якасцей кіраўніка і арганізатара. Згадзіцеся пры гэтым, не кожны самы, здавалася б, выдатны пісьменнік валодае ўменнем нават пасрэднага кіроўцы. Апошні — гэта хутчэй літаратурны чыноўнік, чым літаратар. Ды і калі яму, папраўдзе, пісаць самому, калі трэба жыць клопатамі іншых? Ёсць такія самазабойца? Тады давайце скажам яму "дзякуй".

І апошняе. Пра стасункі з уладамі. Няма сумненняў, што без гэтага Саюз беларускіх пісьменнікаў нават пры самым бліскучым правядзенні свайго з'езда існаваць не зможа. Гэта неаспрэчны факт. Бо толькі чалавек, пазбаўлены здаровага сэнсу, мусіць свярджаць, што нацыянальная літаратура выжыве без дзяржаўнай падтрымкі, і спадзявацца на мецэнатаў. Няма іх у нас. І наўрад ці з'явіцца ў бліжэйшы час. Як ладзіць узаемаадносіны з дзяржавай — вось пра гэта і павінна ісці канструктыўная і зацікаўленая гаворка на з'ездзе, вынікам якога, спадзяюся, стануць прынятыя дакументы і далейшыя крокі па іх рэалізацыі будучага кіраўніцтва СБП.

...Эх, нялёгка з балота цягнуць бегемота. Асабліва, калі ён яшчэ пры гэтым і ўпарціцца...

Анатоль ЗЭКАЎ

Р.С. А за "гэкачэпістаў" ўсё ж крыўдна. І не мне аднаму, думаю.

Музей павінен мець імідж

Наш мясячнік набірае хуткасць

З першага верасня паводле рашэння Сакратарыята ТБМ на Беларусі распачаўся мясячнік "Размаўляем па-беларуску". Інфармацыя аб яго правядзенні з'явілася ў рэспубліканскай і рэгіянальнай прэсе, прагучала на БТ і нават на хвалях рускамоўных ФМ-станцый. Газета "Комсомольская правда на Беларусі" прысвяціла мясячніку ТБМ цэлую папасу.

Дзякуючы дапамозе мінскіх прадпрымальнікаў, мы здолелі з 2 па 15 верасня размясціць каляровыя абвешчкі пра мясячнік у 74 вагонах мінскага метро. З 9 верасня на працягу 28 дзён адпаведныя каляровыя афіны будуць размешчаны на 50 прыпынках гарадскога транспарту побач з метрапалітэнама.

ТБМ таксама вырабіла 150 каляровых плакатаў на вышэйзгаданую тэму з мэтай развесіць у вестыбюлях навучальных устаноў і бібліятэк Мінска і іншых беларускіх гарадоў.

У ПЭН-цэнтры новае кіраўніцтва

На самым пачатку гэтага тыдня ў актавай зале музея Янкі Купалы адбыўся агульны сход Рэспубліканскага грамадскага аб'яднання "Беларускі ПЭН-цэнтр". Па сутнасці асноўным пытаннем сходу былі выбары першага віцэ-прэзідэнта гэтай арганізацыі. Прафесар Адам Мальдзіс з прычыны не вельмі добрага стану здароўя адмовіўся выконваць ускладзены на яго абавязкі, хоць большасць сяброў ПЭН-цэнтра хацела і надалей бачыць яго на гэтай пасадзе...

Не скажыце, што нечакана, аднак на думку многіх не зусім абгрунтавана, была вылучана кандыдатура яшчэ маладога, але ўжо дзелавага і амбітнага Андрэя Дынько, які адметна зарэкамендаваў сябе апошнім часам на пасадзе галоўнага рэдактара штотыднёвіка "Наша ніва".

З ужо звыклай у падобных літаратурных сітуацыях "закардоннай падачы" цяперашняга Прэзідэнта ПЭН-цэнтра Васіля Быкава, кандыдатуру спадара Дынько, у той ці іншай форме, публічна падтрымалі спадары Уладзімір Арлоў і Уладзімір Някляеў, ды Валерка Булгакаў з Алесем Аркушам... А вось такія сябры арганізацыі, як Юры Станкевіч, Рыгор Барадулін, Генадзь Бураўкін ды Васіль Сёмуха, паставіліся да прэтэндэнта на пасаду не проста скептычна, а больш чым негатыўна. Перакладчык "Доктара Фаустуса" мудрэйшы Васіль Сяргеевіч увогуле "адаслаў" на адрас "вылучэнца" такое "фэ" што ў большыні прысутных "рыпхлі" вушы, а таму шмат хто з пэнцэнтрыстаў зрабіў выгляд, што па-іншаземнаму не разумее. Мілейшы чалавек родам з-пад Пружану перакладаць з беларускай мовы на матчыную для нездагадлівых паліччю залішнім, і таму, неўзабаве ачوماўшыся, усе яны дружна прагаласавалі за "племя маладое, незнакомое". Большыней галасоў першым віцэ-прэзідэнтам Беларускага ПЭН-цэнтра на чарговы чатырохгадовы тэрмін абралі-такі спадары Андрэя Дынько. Праўда, у зале дастаткова было і тых, хто хістаўся без усякай магчымай апоры на здаровы сэнс цяперашняй літаратурнай і грамадска-палітычнай сітуацыі ў краіне. Нацыянальная талерантасць усё ж схіліла іх да часовага ўстрымання...

Адным словам, не ўсё сёння ладзіцца і ў нашым дэмакратычным каралеўстве...

Н. К.

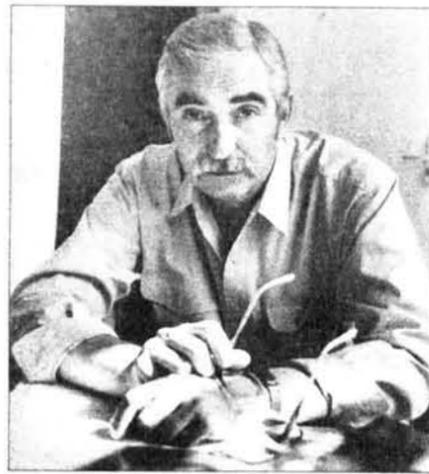
Удакладненне

Паважаная рэдакцыя!

У нумары "ЛіМа" ад 23.08.2002 г. да артыкула Сяргея Панізніка "Насіў імя святога князя" змешчаны фотаздымак, на якім мы бачым знакамітых асоб. На вялікі жаль, названы не ўсе. Можна, на гэта былі свае прычыны (я не вельмі абазнаны ў журналісцкай зытцы чалавек), але цяжка зразумець, чаму апушчаны імёны дзвюх дарослых асоб. А праваруч С.Панізніка стаіць Ала Сакалоўская, ужо тады кандыдат філалагічных навук, потым — дацэнт, загадчыца кафедры беларускай мовы Лінгвістычнага ўніверсітэта, наогул вялікі руплівец на культурнай ніве Беларусі, аўтар кнігі "Кальварыя", замагар за наданне Кальварыйскім могілкам статуса гістарычнага помніка.

Ваш пастаянны чытач, зрэдку — аўтар Галіна В.

Імя Сяргея Маслоўскага добра вядома супрацоўнікам беларускіх музеяў. Пяць год ён узначальваў у Міністэрстве культуры Беларусі аддзел музеяў і выставак. Апошнія паўгода пасля рэарганізацыі ў міністэрстве Сяргей Іванавіч займае пасаду намесніка дырэктара Нацыянальнага мастацкага музея па фондавай рабоце і рэстаўрацыі. Галоўная справа Нацыянальнага мастацкага музея, лічыць ён, — збіраць і захоўваць, а не толькі штомесяць рабіць новыя выстаўкі. Свае погляды "новага чалавека" на праблемы музея Сяргей МАСЛОЎСкі выказаў нашаму карэспандэнту.

— Якія крыніцы папаўнення фондаў музея?

— Сёння засталася адзіная крыніца — гранд Фонду Прэзідэнта па падтрымцы культуры і мастацтва. У гэтым годзе "далі" 80 мільёнаў, якія падзялілі наш музей і Музей сучаснага выяўленчага мастацтва. Але нехта прыдумаў, што гэты гранд ідзе на набыццё твораў толькі сучаснага выяўленчага мастацтва, хаця на самай справе ў грандзе такога абмежавання няма. Экспертная камісія пры Міністэрстве культуры прымае ж толькі творы сучаснага мастацтва. Як толькі ідзе гаворка пра антыкварныя рэчы, такія неабходныя нашаму музею, нам адказваюць: шукайце спонсараў. Напрыклад, так мы і не здолелі пры апошняй экспертнай камісіі набыць унікальныя ювелірныя вырабы радзімічаў 12 стагоддзя. Ёсць яшчэ адна акалічнасць. Яшчэ пры маёй працы ў Міністэрстве культуры была спроба ў асобе спадара Уродніча дазволіць самай экспертнай камісіі выбіраць творы мастацтва для закупкі. Я ж заўжды лічыў, што музей можа ўзгадніць гэта пытанне з міністэрствам, а можа і не ўзгадніць, а справа міністэрства з выбарам музея і ацаніць яго па грашах. Сёння ж зноў адраджаецца заганная практыка дыктату музеяў, як ім фарміраваць свае фонды.

Была ў музеяў яшчэ адна крыніца фінансавання. Дзейнічалі два артыкулы фінансавання з цэнтралізаваных сродкаў на рэстаўрацыю музейных рэчаў і набыццё найбольш цікавых і унікальных. Існавалі яны доўга. І Міністэрства культуры мела магчымасць дапамагчы не толькі цэнтральным музеяў, але і рэгіянальным. Музеі падавалі заяўкі, набывалі рэчы для экспазіцыі. Але са скасаваннем музеяў, скасавалі і гэтыя артыкулы. Знік таксама сёння артыкул па арганізацыі выставаў, і не толькі мастацкіх, але і тэматычных. Але мы магу абвінаваціць тут новае ўпраўленне, гэта не іх тэма, але парупіцца пра захаванне гэтых сродкаў павінны былі б намеснікі міністра.

— Здаецца, зыходзячы з вашых словаў, што сітуацыя склалася безвынікова.

— Так склалася ўжо даўно. Музеям прапануецца зарабляць самім, шукаць спонсараў. А што яны, спонсары, у чарзе стаяць? Беларусь іх нічым не зацікавіла, у адрозненні ад Расіі, дзе за спонсарства ў галіне культуры рэальна зменшаны падаткі. Такім чынам падтрымліваецца культура ва ўсім свеце.

Ёсць другая акалічнасць, у самых развітых краінах пад федэральным бюджэтам "сядзяць" максімум 2-3 музеі, астатнія ўтрымліваюць мясцовыя ўлады. У нас усё наадварот. Мінск у гэтым сэнсе унікальны горад. У Мінску няма ніводнага музея на муніцыпальным бюджэце. Міністэрства культуры "корміць" 49 рэспубліканскіх арганізацый культуры, у тым ліку 15 буйнейшых музеяў. І сёння міністэрства не здольна на такое фінансаванне. Думаю, сродкі з дзяржаўнага бюджэта павінны атрымліваць толькі музеі, якія маюць статус нацыянальных, астатнія варта перадаць гораду. Гаворка можа ісці пра філіялы пра літаратурныя музеі. Пры перадачы гэтых музеяў у муніцыпальны бюджэт перададуцца і сродкі на іх утрыманне, стартывы капітал, калекцыі на дэпазітах. Пра гэта будзе ісці гаворка пры наступнай калегіі, сумеснай з гарадскімі ўладамі.

Падрыхтавала Наталля ШАРАНГОВІЧ

На здымку: Сяргей Маслоўскі.

Фота К. Дробава.

— Стан, у якім знаходзяцца сёння фонды Нацыянальнага мастацкага музея, магу ацаніць толькі як дрэнны. І гэта пры тым, што па колькасці нашы фонды самыя большыя — 25 тысяч адзінак захавання, сярод якіх беларускі, рускі, заходнееўрапейскі жывапіс, скульптура, графіка, мастацтва Усходу. Гэта — асноўная калекцыя. На жаль, калі будаваўся галоўны корпус Нацыянальнага мастацкага музея, ніхто не клапаціўся пра прыстасаваныя памышканні пад фонды. Іх было першапачаткова закладзена толькі два. Але калекцыя з кожным годам павялічвалася, і пад фондасховішчы музей мусіў прыстасаваць амаль увесь першы паверх і ліквідаваць экспазіцыю беларускага мастацтва, якая там існавала. Музей не мае спецыялізаванага фондавага абсталявання, карыстаецца звычайнымі стэлажамі. Няма падставы і гаварыць пра захаванне тэмпературна-вільготнага рэжыму ў фондах і ў экспазіцыі. Як гэта ні дзіўна, у музеі няма ніводнага сучаснага вымяральніка, гэтага рэжыму, а старых у карыстанні засталася толькі 3 — 4. Такім чынам мы не маем магчымасці штодзённа сачыць за станам музейных калекцый.

— Менавіта з гэтай нагоды калісьці былі дырэктар Нацыянальнага мастацкага музея Юры Карачун "прабіў" рашэнне аб прыбудове да музея, якое на 60 працэнтаў аддавалася пад фондасховішча...

— Праўда, будуюцца тая прыбудова год ужо дванаццаць, а з першага дня маёй працы на будаўніцтве я не бачыў увогуле ніводнага чалавека. Ужо 5 — 7 гадоў таму патрабавалі перагледу і фондасховішчы ў прыбудове, іх функцыянальнае прызначэнне. Па існуючым праекце мы будзем практычна скляпенні. Але гэта не самае складанае, перагародкі можна паламаць. Калі будаўніцтва і далей будзе рухацца такімі няспешнымі тэмпамі, прыбудову музея атрымае гадоў яшчэ праз дваццаць. Тым часам патрабуе дагляду і асноўны будынак музея, дзе ўжо сорак год не праводзілася аніякага рамонту. Нельга скардзіцца і на Прэзідэнта, пасля яго наведвання нам быў перададзены будынак на вуліцы Леніна, 22, будынак былога "Геасервісу". Мы здолелі адрамантаваць там другі паверх, размясціць некалькі службаў і адзін навуковы аддзел, плануем касметычны рамонт на пятым паверсе для рэстаўратараў па алейным і тэмперным жывалісе. У наступным годзе мы вырашылі абсталяваць чацвёрты паверх звычайнымі стэлажамі і перавезці туды калекцыю беларускага жывапісу. Нас вымагаюць зрабіць гэта жаклівыя ўмовы захавання калекцый.

— Музей мае свае, даволі моцныя рэстаўрацыйныя службы. Але ведаю, што рэстаўратары ў нашай краіне і зарабляюць мала, і не атэстуюцца ў час...

— Рэстаўрацыйная служба музея складаецца з 15 спецыялістаў, з якіх 14 — мастакі-рэстаўратары. Праўда, неатэставаныя, хоць практыку працы маюць шматгадовую. Мы прынялі рашэнне атэставаць іх сваім рэстаўрацыйным саветам. На жаль, рэстаўратараў на Беларусі ніхто не рыхтуе. Існавала ў савецкія часы некалькі цэнтраў падрыхтоўкі рэстаўратараў у Маскве, Ленінградзе, на Украіне, у Прыбалтыцы. Была некалі спроба адкрыць курс у мінскай мастацкай вучэльні. Набралі 10 чалавек, выпусцілі трох. Для навучання рэстаўратараў пры нашым музеі мы не маем адпаведнай матэрыяльнай базы. Усе матэрыялы мусім набываць у суседзяў, за стажыроўкі ў Расіі і на Украіне плаціць валютай, пры набыцці валюты пераадоўваць вялікую колькасць бюракратычных акалічнасцяў. Тым не менш, за апошнія два гады чатыры чалавекі прайшлі стажыроўку ў Санк-Пецярбургу, у будучым годзе мяркуюем накіраваць яшчэ чатырох.

Некалькі год таму адбылася ў Міністэрстве культуры калегія па пытаннях рэстаўрацыі. Падлічылі тады, што на Беларусі працуе — усяго 50 рэстаўратараў. З іх большасць — 19 чалавек — у "Мінскрэстаўрацыі", адзінкі — па музеях. Пры існаванні Савецкага Саюза імкнуліся на Беларусі стварыць рэспубліканскі рэстаўрацыйны цэнтр. Праект пастановы ўрада быў ужо падрыхтаваны і ўзгоднены. Але з абвешчэннем незалежнасці "сканаў" і гэты цікавы праект.

Нашы музейныя рэстаўратары не толькі атрымліваюць мала, яны працуюць у музеі "пажарнікамі", да кожнай выставы ў спешным тэмпе мусяць падраўляць творы. Сёння мы вырашылі змяніць такую заганную практыку. Калі пры папярэднім узгадненні планавай выставы 10 ці 15 працэнтаў работ патрабуюць складанай рэстаўрацыі, выстава прымацца не будзе. Я ўпэўнены, што асноўная мэта музея — захаванне, а не штомесяць выстаўляць усё новыя творы. Больш таго, выстава з нашых фондаў павінна працаваць 2-4 месяцы, калі ўлічваць, што немалы час выстава "раскручваецца" для гледача. А вывешваць экспазіцыю на месяц, несіці вялікіх матэрыяльных выдаткі і без адпаведнай аддачы, безвынікова — няварта і заганная практыка.

— Не ўсё залежыць ад вашага жадання. Існуюць загады Міністэрства культуры і пазапланавыя выставы да Дзён культуры. Ды і шматгадовая практыка музея была скіравана на тое, каб выставы адкрываліся як мага часцей і хутка.

— Але ў Нацыянальнага мастацкага музея павінен быць адпаведны імідж. А сёння ён стаў прахадным дваром для ўсіх, хто б ні прыежджаў з выставамі — з Індыі, Кітая, Украіны, Расіі. Нацыянальны мастацкі музей павінен прымаць найбольш прэстыжныя і цікавыя выставы, для гэтага мы пакідаем "дзюркі" ў плане. А для нязначных экспазіцый на дзень-два можна задзейнічаць, напрыклад, Нацыянальны музей гісторыі і культуры Беларусі, ці якія іншыя.

— Якім чынам удаецца сёння музею пры невялікім фінансаванні ўтрымліваць свае шматлікія філіялы?

— Філіялы сталі для нас якраз сёння невырашальнай праблемай. Наш музей, як і літаратурны, у свой час адчыніў шматлікія філіялы, каб захавачы помнікі, узняць у правінцыі ўзровень мастацкага жыцця. Але ўтрымліваць цяпер філіялы мы не ў стане і хацелі б перадаць іх на мясцовы бюджэт з захаваннем экспазіцыі. Пытанне гэта музеяў неаднаразова ўздываў, але пакуль безвынікова.

— У гэтым годзе выйшла пастанова ўрада, дзе музеі, якія фінансуюцца з рэспубліканскага і мясцовага бюджэтаў, пры прадпрымальніцкай дзейнасці вызваляюцца ад падаткаў. Магчыма, гэта стане выйсцем?

— Што такое прадпрымальніцкая дзейнасць для музеяў? Гэта білеты і экскурсіі. А каб гандляваць па-сапраўднаму, трэба атрымаць ліцэнзію, што ў нашай краіне вельмі складана. Ды і самі падаткі можна выкарыстоўваць толькі на патрэбы музея, напрыклад, на камунальныя плацяжы, але не на матэрыяльнае заахочванне супрацоўнікаў. Мы не можам, напрыклад, афіцыйна дазволіць рэстаўратарам зарабляць дадатковымі музейнымі заказамі і ў вольны час, кожная праверка прызнае гэта парушэннем.

Спрабум мы атрымаць ліцэнзію на гандаль твораў мастацтва і сувенірамі ў Мірскім замку. Акрамя гэтага мяркуюем атрымліваць працэнт ад пуцёвак, якія прадаюць турфірмы на экскурсіі па Мірскім замку. Для гэтага мы адкроем ў музеі аддзел маркетынгу замест аддзела асветніцкай работы. І вернем сабе манаполію на турыстычныя маршруты на нашых аб'ектах. Музей не павінен быць дабрачыннай арганізацыяй.

Пры публікацыі ў газеце "Советская Белоруссия" інтэрв'ю, якое я ўзяў у празаіка Андрэя Федарэнкі згодна са спецыфікай выдання, вядома ж, былі зняты некаторыя аспекты гутаркі, што датычылі нашых, чыста пісьменніцкіх спраў.

Таму прапаную чытачам газеты нашу гутарку цалкам, спадзяюся, што некаторыя нашы з Андрэем меркаванні наконт таго, што робицца ў літаратуры, могуць выклікаць спрэчкі.

Уладзімір САЛАМАХА

— Андрэй! Атрымалася так, што менавіта мне выпала быць рэдактарам тваёй першай кнігі "Гісторыя хваробы", выдадзенай у 1989 годзе. Рукапіс у рэдакцыі прачыталі, акрамя мяне, вядома ж, Васіль Гігевіч (ён тады быў загадчыкам аддзела прозы), Генрых Далідовіч — кур'ераваў прозу, Леанід Дайнека, адказны сакратар часопіса. У рэдакцыі па тым часе існавала цудоўная традыцыя: чытаюць усё. Помню Васіль Гігевіч першы сказаў: "Выдатна!" Была таксама тады ў нас і такая традыцыя, заведзеная Уладзімірам Максімавічам Дамашэвічам: не баяцца,

скажам, адным і тым жа рэдактарам. Усё гэта — яго сказ, яго псіхалогія, яго логіка, яго вядомае і ўжо нецікавае мысленне. Напрыклад, па-свойму разумеючы жаноцкую прыгажосць, той рэдактар у многіх чужых творах упарта разбурае аўтарскую канцэпцыю вобраза, катэгарычна ўводзячы "грудзіну", "клубы", "сцёгны", што на маю думку пераходзіць, да... разумееш чаго... І ўвогуле, як мне здаецца, існуе праблема рэдагавання. Але гэта — іншая тэма. Хаця скажу ў сувязі з гэтым, заўсёды помню не як па тэлевізары цікавае азначэнне Янкі

кай слова "танная"), або ханжа, або проста кепскі пісьменнік. Як той салдат, які не імкнецца стаць маршалам. Прынцып "навошта мне ордэн, я згодны на медаль", тут не толькі не да месца, але і шкодна. Калі ўжо выбраў сваёй дзейнасцю літаратуру, дык як кажучы, будзь ласкавы — стаў перад сабой самую высокую мэту. Тады толькі чаго-небудзь даб'ешся. Вялікая доля праўды ў анекдодзе, дзе Моцарт адказвае на лістун-неслуга прыхільніка яго творчасці: "У вашы гады я хацеў стаць Госпадам Богам, а стаў толькі Моцартам".

— Андрэй, цалкам зразумела, калі так кажучы пра сапраўдную творчасць, пра сапраўдных творцаў. Думаю, ты маеш рацыю, калі кажаш пра літаратуру, як пра "дзейнасць" і пра тое, што пісьменнік павінен ставіць перад сабой высокую мэту. Зрэшты, перакананы, што пераважная большасць нашых пісьменнікаў такіх мэты мае. Я гавару пра творчыя мэты, пра тое, што і як хоча сказаць аўтар. І калі ўжо літаратура — "дзейнасць", дзейнасць мастака, творцы, скажам прама, накіраваныя чалавека, дадзенае яму

Замест майго каментарыя

Трэба патлумачыць чытачам, што гэта было за выдавецтва, у якім у 1989 годзе выйшла першая кніга празаіка Андрэя Федарэнкі "Гісторыя хваробы", з якой і пачаўся, або з якой нарадзіўся — лічыце як хочаце — таленавіты, самабытны пісьменнік Андрэй Федарэнка. То быў дадатак да часопіса — "Бібліятэка часопіса "Маладосць". Мы, маю на ўвазе калектыў рэдакцыі, дзе тады я працаваў побач з ужо названымі Васілём Гігевічам, Генрыхам Далідовічам, Леанідам Дайнекам, а таксама ў розныя гады з Анатолем Грачанікавым, Янкам Сіпаковым, Жэняй Янішчыц, Уладзімірам Дамашэвічам, і ўжо ў наш час да некаторай пары — з Казімірам Камейшам, Віктарам Гардзеям, Анатолем Казловым, выпускалі 12 кніжак маладых пісьменнікаў у год. Кніга ў месяц. Пазэзія, проза, публіцыстыка, крытыка, была і драматургія.

"Бібліятэка" была заснавана ў 1988 годзе пры самай актыўнай падтрымцы кіраўніцтва рэспублікі.

У гэтым годзе "Бібліятэка" часопіса "Маладосць" з-за фінансавых цяжкасцей (яна не можа быць самаакупальнай, гэта бяспрэчна) перастала выходзіць. Пакуль ніхто не можа сказаць: часова, або назаўсёды... Запомнім, як факт з гісторыі нашай літаратуры: за гады свайго існавання тут было выдадзена, падкрэслію, не на аматарскім (літаратура аматарства не прызнае), а на высокім мастацкім узроўні больш 150 кніг. Больш сотні маладых, па сутнасці пачынаючых пісьменнікаў дзякуючы "Бібліятэцы" заявілі свету аб тым, што ёсць яны, канкрэтныя творцы, носьбіты роднага слова, роднай культуры... Амаль усе дэбютанты сталі членамі нашага саюза менавіта па кніжках, выдадзеных у "Бібліятэцы". Сёння, напрыклад, нельга ўявіць нашу літаратуру без Юры Станкевіча, Людмілы Рублеўскай, Алеся Наварыча, Вольгі Куртаніч, Галіны Багданавой, Барыса Пятровіча, Анатоля Казлова, Віктара Праўдзіна, Янкі Лайкова і многіх іншых празаікаў, паэтаў, крытыкаў, хто сваю першую кнігу выдаў у "Бібліятэцы" часопіса "Маладосць". І, вядома ж без імені Андрэя Федарэнкі.

А зараз давайце уявім, што такой "Бібліятэцы" у нас не было. Мы ведаем, як цяжка, а то і зусім немагчыма ў апошнія дзесяцігоддзі, было выдаць з першай кніжкай пачынаючаму літаратуры ў "Мастацкай літаратуры", у "Юнацтве"... Хаця мне могуць сказаць, маўляў, за гэты час у нас узнікла мноства прыватных выдавецтваў. Вядома... Толькі не будзем забываць, што пачынаючым літаратарам каб там выдацца трэба плаціць грошы, якіх ні ў каго з іх няма. І не будзем забываць, што ні адзін дэбютант "Бібліятэцы" не пісаў і не піша дзеля забавы, а піша таму, што мае талент Богам дадзены... Так, ведаем, выдаюцца ў прыватнікаў нават школьнікі, дзеці багатых бацькоў. Але ж пры самых пільных даследаваннях сярод іх талентаў не выяўлена: "задавальненне бацькоўскіх амбіцый" кнігі тыя. Каб пацешыць сябе, знаёмых, суседзяў, маўляў мае дзіця — паэт, празаік. (Калі хто не чытаў такіх з дазволу скажаць кнігі, прыйдзіце ў тую ж "Маладосць", там вам дадуць пачытаць...).

Я не згодзен з тымі, хто лічыць нашу, падкрэсліваю, беларускую, нацыянальную літаратуру "лялькай". Лухта гэта ў адносінах да яе, гульня ў заходнюю моду. У той сітуацыі ў якой мы апынуліся, давайце будзем зыходзіць з прастай ісціны: беларуская літаратура сёння, як ніколі, акрамя сваіх "чыста" літаратурных задач, ці функцыя (няважна) мае функцыі на захаванне мовы, гісторыі, духу культуры нацыі...

Зрэшты, як казалі мне некаторыя пісьменнікі пасля публікацыі ў "СБ" Андрэевага інтэрв'ю, іх парадаваў яго аптымізм і ўпэўненасць, што "БЕЛАРУССКИЙ ЯЗЫК БУДЕТ ПОСТЕПЕННО, НО НЕУКЛОННО РАСШИРЯЕТ СВОИ ГРАНИЦЫ В ЖИЗНИ. ПРЕЖДЕ ВСЕГО БЛАГОДАРЯ ЛИТЕРАТУРЕ".

І мне хочацца быць аптымістам і верыць у гэта. Але ж своечасова, або ніколі не выдадзены твор фактам літаратуры не з'яўляецца і наогул функцыя не выконвае. Нават "лялькі".

"Прапісныя ісціны", — скажа іншы чытач. Несумненна. З прапісных ісцін складаецца жыццё, калі ўжо так... Дык вось, тое, што "Бібліятэка часопіса "Маладосць" перастала выходзіць, або часова прыпынілася ў многіх выклікае трывогу: дзе пачынаць нашай змене?..

Уладзімір САЛАМАХА

"Уся мая вядомасць — нейкая палавінчатая..."

калі варта, хваліць іншым маладога аўтара, хай усё ведаюць, што такі ёсць. А не сябе, як той-сёй бессаромна гэта робіць зараз, не некага са свайго акружэння, не пазямляцку, ды не каго са свайго групкі, а кожнага хто таго варта. У.М. Дамашэвіч, напрыклад, мог пераканана выдавецтва ўключыць у план нават яшчэ невядомага іншым маладога празаіка. Усё — дзеля літаратуры, яе будучыні. Скажу больш, гэта не баяліся рабіць і Уладзімір Караткевіч, і Леанід Гаўрыліч, і Алесь Адамовіч, і Мікола Лобан, і Ян Скрыган і многія іншыя пісьменнікі: званілі, заходзілі, падтрымлівалі... І тут ўсё справядліва: даём без чаргі. Зрэшты лічу, Уладзімір Максімавіч Дамашэвіч усім нам, хто працаваў побач з ім даваў урокі сапраўдных рэдактарскіх клопатаў пра літаратуру. Напрыклад, якасць твора не залежыць ад пасады, звання, ступені сяброўства і радства і шмат чаго іншага, прызнаем, бытуючага сёння і ў літаратурным асяродку...

Але, прачыталі Федарэнку, ухвалілі і адразу — у набор! А "пазачарговасць" твайго выдання, растлумачылі і самі сабе і іншым так: гэты юнак з гэтай кнігай стае не вядомым: у яго — прыроднае чужае слова, свае, свежыя вобразы, свой стыль, зрэшты, усё ў творы сваё... Скажы, Андрэй, ці помніш ты зараз, тыя свае пачуцці, калі кнігу ў рукі ўзяў? Усё ж — першая.

— Валодзя, гэта было так даўно, што паспела стаць амальняпраўдай. Калі шчыра, нават не памятаю, ці трымаў я ў руках, ці браў у рукі сігнальны экзэмпляр наогул. Здаецца, упершыню ўбачыў кніжку ў кіоску і купіў. Затым з'явілася на яе першы рэцэнзіі. Прышло пару пісьмаў ад чытачоў: адзін водгук ад правінцыйнага маладога чалавека быў змешчаны ў часопісе "Маладосць". Вось і ўся мая "вядомасць"... Праўда, яшчэ збіраліся выдаць у Маскве, прыслалі мне для азнаямлення вельмі кепскі пераклад на рускую — добра, што хапіла розуму адмовіцца ад той публікацыі. Затым настаў час, і даволі доўгі, калі я саромеўся за той вучнёўскі і залішне шчыры твор, пакуль на пачатку гэтага года не пазванілі з Рэспубліканскага метадычнага цэнтра і не сказалі, што Міністэрства адукацыі рэкамендавала для выдання ў серыі "Школьная бібліятэка". Рыхтуючы аповесць да друку, я павінен быў яе перачытаць. І, на сваё здзіўленне, пакінуў усё як ёсць, як мя з табой рэдагавалі. Зняў толькі два-тры сказы.

— Я ж помню, як рэдагавалі. Дамовіліся з Васілём Гігевічам, што ў мяне — поўная свабода: у рукапісе пакідаем нават тое, што іншаму "вытанчанаму" стылісту можа здаецца ледзь не абсурдным. І Далідовіч не прычэў: галоўнае — не сапсаваць! Выходзіць, мы далі табе, аўтару-пачаткоўцу поўную свабоду (пахвало ўжо нас, маладосцеўцаў). Я тады, між іншым, выкрэсліў толькі некалькі пажарнаматыўных, ці што (зараз яны — норма!) слоў. Ні ў стыль, ні ў інтанацыю, ні ў вобразы "не лезлі": хай будзе такім, як ёсць. Таго ж Уладзіміра Максімавіча Дамашэвіча правіла: калі твор таленавіты, — не чапай! Дарэчы, не шкодзіла б усім нам, хто і сёння працуе з моладдзю, помніць: не падганяй чужы твор пад сябе, не "прычэсвай" па-свойму". Я напрыклад, з некаторай пары ледзь прымушаю сябе чытаць кнігі адрэдагаваныя,

Брыля. Маўляў, што такое тэлеграфны слуп!.. Гэта — добра адрэдагаваная сасна... Бачыш, да чаго можна давесці іншае рэдактарства...

Але вернемся да тваёй творчасці. Малады празаік, 38 гадоў. Тым не менш, можа быць самы вядомы сёння не толькі са свайго пакалення. Не будзем занадта сціплымі — і за мяжой вядомы. І гэта пры тым, што ў цябе пакуль усё гэта толькі тры арыгінальныя кніжкі: "Гісторыя хваробы", "Смута" і "Шчарбаты талер". Апошняя вылучана на Дзяржпрэмію. Падобныя выпадкі ў нашай літаратуры за апошнія гадоў 20—30 не помню. Ды і не так ужо багата ў нашай прозе было выпадкаў, калі аўтар з першай кнігай, з першай публікацыяй заяўляў пра сябе даволі ўпэўнена. Скажам, ярка пра сябе заявіў некалі Іван Пташнікаў, здаецца, яшчэ ці не студэнтам па часе напісання твора — калі надрукаваў у "Полымі" аповесць "Чачык". Я яшчэ школьнікам чытаў "Ілююка Чачыка" — а помню... Або Міхась Стральцоў... У 25 гадоў выдае першы зборнік аповяданняў "Блакiтны вецер" (1962 год) і пра маладога празаіка ведаюць нават у маёй маленькай, далёкай вясковай школе... Ці Алесь Жук, у такім жа ўзросце — "Асеннія халады"... (Здаецца, толькі адных рэцэнзій на Жука, было 7). Іншыя празаікі... А пасля як спад нейкі. Праўда, здаралася, што і штучна стваралі "класікаў"... Даўно не было і з намінантамі на прэміі, каб з маладых. Хаця, скажу чытачам, у свой час "Глыбокая пльнь" Івана Пятровіча Шамякіна атрымала Дзяржпрэмію СССР, калі аўтару было толькі 30. Дык вось, увогуле з табой, Андрэй, як з творцай, нямала парадкальнага. Можна, мне гэта здаецца? Хаця, падкрэслію, усядно вядомы.

— Вось-вось... Менавіта парадкальнага. Вядомы... Ды ўся мая "вядомасць" нейкая палавінчатая, аднаразовая. Напрыклад, я тройчы ўдзельнічаў у конкурсах на лепшую п'есу, што праводзіла Міністэрства культуры, тройчы выходзіў у лік пераможцаў. І што ж? Ні адна п'еса так і не была пастаўлена. Я выйшаў пераможцам у конкурсе на лепшы кінасцэнарый — і што, дзе фільм, пры ўсіх воплях і стогнах на недахоп у нас айчынных сцэнарый?.. Я ўключаны, здаецца, ва ўсе ўсемагчымыя і немагчымыя школьныя і інстытуцыйныя хрэстаматыі — няхай не для пазакласнага, няхай для факультатывага вывучэння — і разам з тым вось ужо дзевяты год "Мастацкая літаратура" ніяк не выдаецца (хай маленькай, хай у мяккай вокладцы), кніжку. Тым больш што ў мяне з 1994 года ляжыць афіцыйны дагавор з выдавецтвам, завераны пачаткамі, подпісамі і інш., хаця ў мяне таксама ляжыць копія заказаў кнігі, якія пацвярджаюць, што яна не толькі сабрала патрэбны тыраж, каб не быць стратнай, але і перавысіла яго... Самае мілае, што з апошнім тэмпланам выдавецтва нават знік напамін пра мяне — нібы кніга ўжо выйшла, а таму і гаварыць няма пра што...

— Вельмі знаёма такое амаль усім нашым пісьменнікам. У тым ліку і класікам. Але будзем спадзявацца, што зараз, калі дзяржава самым сур'ёзным чынам звярнула ўвагу на літаратуру, на выдавецкія справы, становіцца выправіцца... І ўсё ж вернемся да тваёй папулярнасці... Імкнешся да яе?

— Пісьменнік, які сцвярджае, маўляў "я ніколі не імкнуся да славы, не шукаю "папулярнасці" (вядома, з абавязковай прыстаў-

"свыше", дык яна, літаратура гэтая, павінна быць стваральнай. Зараз, між іншым, гэта нямала кім упарта адмаўляецца. Вось вычытаў у аднаго калега з майго пакалення запазычанае ім выказванне з заходніх літаратураў, маўляў, калі там сёння літаратура — гэта "цацка" для чытача, дык і наша — таксама... Але, напрыклад, я ад цябе чуў, ды і ад многіх з калегаў, ішоў у літаратуру, як у храм...

— Вось-вось... Гэта глядзячы па тым, чым з'яўляецца літаратура для яе стваральніка, гэта значыць, аўтара: што ўкладзе ён у сваё тварэнне, тое і атрымае адрасат — чытач. Калі ж адкінуць сафістыку, то, памойму, лепш ужо прыгожая, вытанчаная, лёгкая, таленавітая цацка, чым іншае "жалезабетоннае", падманна-маральнае, жэрабяздарнае "сур'ёзнае" тварэнне.

— Тады такое пытанне: "Якім ты бачыш будучае роднай літаратуры, роднага слова?"

— Мне здаецца, беларуская мова будзе паступова, але няўхільна ўваходзіць ва ўжытак, асвойваючы ўсе новыя і новыя сферы грамадскага і культурнага жыцця, пакуль канчаткова не ўмацуецца ў якасці асноўнай мовы нашай рэспублікі. І перш за ўсё праз літаратуру. Што датычыць беларускай літаратуры, дык як, упэўнены, яе чакае культурны выбух. У яе ёсць усё падставы стаць феноменам, з'явай гэтага стагоддзя: яна застаецца на гуманістычных пазіцыях. Ні на адну секунду, "ва ўсякай прыгодзе і ва ўсякую пору" не ўсумнюся ў гэтым.

— Андрэй, прызнаюся як аматар тваёй творчасці (пра яе "ЛіМ" неаднойчы пісаў падрабязна) рады, што ты ў кандыдатах на Дзяржпрэмію. Але калі ад некаторых калегаў чую: "Кандыдатаў вельмі шмат, будзе барацьба", непрыемна, мякка кажучы, ад іншага сэнсу гэтага слова, які яны ў яго ўкладаюць.

— Калі размова ідзе аб барацьбе за класічнасць, дык я не стану яе каменціраваць. Справа пісьменніка — змагацца з паперай. І калі пасля дзённых і начных пакут-пад гары гэтай самай спісанай, парванай паперы нарэшце з'явіцца жывая карціна, жывы вобраз — гэта і будзе перамогай. І вышэйшай узнгародай адначасова.

Забыты Паеўскі

Сёлета спаўняецца 110 гадоў з дня нараджэння забытага беларускага гісторыка, краязнаўца і царкоўнага дзеяча Льва Паеўскага.

Жыццём і творчасцю Льва Паеўскага ў Беларусі ніхто з даследчыкаў грунтоўна не займаўся. Таму звестак пра яго захавалася вельмі мала. Вядома толькі, што пачынаючы з 70-х гадоў XIX стагоддзя, наш зямляк вылучаўся адукацыяй, эрудыцыяй і імкненнем да навуковай працы.

Нарадзіўся Леў Паеўскі ў Любліне ў беднай сям'і. Закончыў духоўную семінарыю і застаўся ў ёй працаваць выкладчыкам гісторыі. Але з цягам часу ён пакідае педагагічную дзейнасць, а пачынае працаваць святаром. Гэты сан даваў яму магчымасць атрымаць невялікі кавалак зямлі, таму Леў Паеўскі пераязджае на Гродзеншчыну і служыць у праваслаўных прыходах Слоніма, Радомы, Янава, Шчытніках і г.д. Жывучы сярод беларускага насельніцтва, гісторык і святар Паеўскі заўсёды цікавіўся жыццём беларусаў, а за "небяспечныя" гутаркі з імі быў нават некалькі разоў аштрафаваны. На Гродзеншчыне гісторык арганізоўвае "падзвіжныя школы" (кожны дзень у новай хаце), якія карысталіся большай папулярнасцю сярод сялян, чым народныя школы. Акрамя гэтага Леў Паеўскі пачынае займацца краязнаўствам, вывучаць гісторыю Беларусі. У 1892 годзе ў Гродне выходзіць з друку ягоная грунтоўная праца "Пра царквы старажытнай Брэсцкай епархіі, якія ўваходзяць у склад Мельніцкага благачыння ў 1775 годзе. На аснове старажытных візітаў". У ёй аўтар узнімаў пытанне аб пошуках новых гістарычных крыніц па гісторыі Царквы.

Адначасова з пад пара гісторыка выходзіць новыя цікавыя гістарычныя і краязнаўчыя працы — "Брэст-Літоўск і яго старажытныя храмы: гістарычны нарыс" (Гродна, 1894), "Камянец-Літоўск і яго старажытныя храмы: гістарычны нарыс" (Гродна, 1895). У 1893 годзе ў "Працах IX Археалагічнага з'езда ў Вільні" Леў Паеўскі друкуе артыкул "Жыровіцкі і Брэстлітоўскі архівы". За гэтыя і іншыя даследаванні Паеўскі становіцца сябрам Маскоўскага археалагічнага таварыства і Увараўскай археалагічнай камісіі. Ён удзельнічае ў чатырох з'ездах Маскоўскага археалагічнага таварыства, выступае з рознымі дакладамі і рэфератамі.

У Гродне свет пабачыў яго навуковыя працы "Старажытнае паданне пра Жыровічы і цудатворны вобраз Жыровіцкай Богамацеры", "Гістарычны лёс і значэнне заходне-рускіх брацтваў", "Іасафат Кунцэвіч", "Збліжэнне староў Літвы са старажытным Ноўгарадам", "Нашы правінцыяльныя архівы і іх значэнне" і іншыя. Усяго Паеўскім было напісана каля 30 навукова-гістарычных прац. Шмат іх загінула ў агні ў Камянцы пры пажары 1893 года.

Пасля 1897 года Леў Паеўскі вырасіў праводзіць уласныя археалагічныя раскопкі і сур'ёзныя пошукі звестак пра Беларусь у архівах Расіі. Будучы сябрам Увараўскай археалагічнай камісіі, ён у 1904 годзе ездзіў па яе даручэнні ў Цвер, дзе вёў пошукі ў архівах. У Беларусі ён не толькі шмат даследаваў і пісаў пра яе гісторыю, але спрыяў аднаўленню старажытных архітэктурных помнікаў, у прыватнасці, рэстаўрацыі Белай Вежы ў Камянцы.

Памёр Леў Паеўскі далёка ад Беларусі ў Тбілісі ў 1919 годзе.

Сяргей ЧЫГРЫН

ЮБІЛЕЙ

Сёлета, 17 верасня, Уладзіміру Калесніку споўнілася б 80. На вялікі жаль, з намі яго ўжо няма. А як былі б дарэчы сёння ягоныя грамадзянская смеласць, прафесарская мудрасць, пісьменніцка-даследчыцкая актыўнасць і кампетэнтнасць, шчырасць і шчодрасць таленту. Зрэшты, чаму былі б, калі засталася яго літаратурная спадчына, а ў ёй — жывая душа творцы

І абаронца й творца Хараства

1. Інтэлектуальная прастора прафесара

Ён часта паўстае ў маёй памяці, абаяльны Уладзімір Андрэвіч Калеснік, рэдкая цэльная асоба, аўтарытэты педагог-прафесар, які 40 гадоў няс нязменную вахту на кафедры беларускай літаратуры ў Брэсцкім педінстытуце (цяпер педуніверсітэт), крытык, літаратуразнаўца, празаік.

Уладзімір Андрэвіч... Уладзімір Калеснік... Строгасць і лагода чуліся мне (яшчэ да сустрэчы з ім) у гукі і гукі ім'яў, у іх рытмічнай мелодыі. А прозвішча падказвала, што род яго пайшоў ад майстравага вяскоўца... І вось цёплай вераснёўскай раніцай (ішоў 1959 год) перад намі, шчаслівымі першакурснікамі, з'явілася ладная і самавітая постаць выкладчыка ў строгім касцюме, у чыстай адпрасаванай кашулі наросхрыст, каўнер якой быў аптымістычна-разняволен, але акуратна выкладзены на пінжак.

Пачалося знаёмства. Куратар у кожнага з нас распытваў, адкуль родам, з якой сям'і, чаму абралі мы педагагічную сцяжыну. Хударлявы твар яго быў надзвычай засяроджаны, карыя вочы — уважлівыя, праніклівыя. Ва ўдумлівым настаўніку адчувалася вялікая інтэлектуальная прастора, духоўная вышыня, запас трываласці.

Першыя ўражанні не падманулі. Тое, чым прасякнута была яго педагагічная дзейнасць і чым магічна ён удзейнічаў на моладзь, называлася нацыянальнай ідэяй; ён з'яўляўся яе мужным носбітам і некрыклівым, а самаадданым правадніком. Дасканала ім прамаўляліся эмасійныя лекцыі і праводзіліся заняткі па старажытнай беларускай літаратуры, фальклору. Але не толькі чытаючы названыя курсы, асветнік-гуманіст абуджаў у нас пачуццё годнасці, любоў да літаратурна-мастацкай спадчыны Бацькаўшчыны, а яшчэ здарова мастацка і эстэтычны густ — ён усяго гэтага бліскуча дасягаў і на занятках па выразным чытанні (такі курс у інстытуце ўкараніўся па яго ініцыятыве). Заняткі тыя можна назваць выняткам з правіла, глытком свежага паветра, пасля сумных, стандартных лекцый абсалютнай бальшыні выкладчыкаў.

Была добрая дэмакратычная завязка: нам даваліся заданні выбіраць на свой густ і завучваць упадабаныя вершы. Гэтая свабода ў выбары вымагала асаблівай адказнасці, прымушала думаць, даходзіць да сэнсу. Ды ў паззіі мы арыентаваліся слававата. Яна пасля развенчанага культу Сталіна набывала зусім іншы, якасна новы характар, а мы ўсё яшчэ натраплялі ў старых выданнях на творы ідэіна прычасаныя, нізкапробныя. Выкладчык ім ацэнкі даваў адпаведныя: "Рыторыка!", "Тарабаршчына!", "Безгустоўшчына!" Нарэшце ў ход пайшлі шэдэўры Багдановіча, класічныя творы Копаса і Купалы, лепшыя вершы сучасных паэтаў. Так паціху здаравелі хваравітыя шкалярскія густы. Калеснікава эстэтыка, здавалася, магла святкаваць перамогу. Але сапраўдныя пакуты чакалі настаўніка наперадзе. Выяўлялася страшна нізкая культура дэкламавання мастацкіх твораў. Цёмным песам здавалася шмат каму хоць бы задача вызначэння лагічнага націску ў радку. Памятаю, як студэнтка Т. у першым жа радку верша Максіма Танка "Усё ж лягчэй чамусьці дыхаць мне..." нязменна ставіла лагічны націск на займенніку мне. Выкладчык настойліва падказваў ёй: "дыхаць, дыхаць, дыхаць!", хоць

яна яшчэ доўга паўтарала зацята сваё... Уладзімір Андрэвіч дамагаўся ад нас павягі да мастацкага вобраза. Заўвагі ягоныя былі дасціпныя, звычайна калючыя і заўсёды вобразныя.

Аднойчы, на чарговых занятках, высветлілася, што ў групе мала хто ведаў пра паэта Валянціна Таўлая, і куратар звярнуўся да дзяўчат:

—О, галубіцы ірданскія, калі б такога паэта мелі грузіны альбо узбекі, альбо яўрэі, як бы яны яго шанавалі!..

Абуджаліся юныя душы ад сну, спакая фармавалася ў іх нацыянальная свядомасць.

2. Дар высокага духу

Талент меў ён шматгранны. Ва ўнікальнай нізе "Я з вогненнай вёскі..." усе фотаздымкі зроблены ім, Уладзімірам Калеснікам. Яшчэ засталіся цэлыя залезы мастацкіх фатаграфій. Добра валодаў майстра слова і скульптарскім разцом ды мастакоўскім пэндзлем. Люба глядзець, напрыклад, на скульптурны партрэт Скарыны, выразаны з дрэва. Такі калярны вобраз — вынік майстэрства і фантазіі натхнёнага мастака. Што датычыць ягоных карцін, то яны асветлены пышчотнай любоўю да роднай прыроды, яе маляўнічых куточкаў, якія знаходзіў чуйным сэрцам, відушчай душою. Маляваць любіў змалку. Цікавіўся мастацтвам, многа чытаў пра жываліс, самастойна авалодаў тэхнікай акварэльнага малявання і разьбой па дрэве. Так што (асабліва пры адпаведнай адукацыі) ён мог стаць знакамітым мастаком ці скульптарам. Але ў Мінску падчас вучобы ў педінстытуце пераключыўся на літаратуру: Янка Брыль звёў з пісьменнікамі.

Пачаў літаратурную дзейнасць Уладзімір Калеснік пазнавата. Першую кнігу выдаў у 37 гадоў. Затое інтэлектуальная база ў яго была ўжо грунтоўная: аспірантура, інстытуцкая практыка. Без такога багажу нельга арыентавацца ў акіяне літаратуры, прафесійна аналізаваць набыткі і хібы літаратурнага працэсу. Напачатку 60-х я, студэнт, запрошаны куратарам у госці, быў прыемна ўражаны, здзіўлены: убачыў у кватэры на ўсю сцяну стэлажы з сусветнай класікай і філасофскай літаратурай, мноствам часопісаў, стаялі там выданні на роднай, польскай, рускай, украінскай мовах.

Праз ліхалецце класавай барацьбы, драму сялянства і трагедыю інтэлігенцыі, праз пекла вялікай айчынай бяды, страшны разбуральны час дэнацыяналізацыі, нядрэмнай ідэалагічнай пільнасці пранёс Уладзімір Калеснік сваю ўражлівую і гарманічную ці, калі можна так сказаць, поліфанічную душу. Валодаў ён рэдкім дарам, здольнасцю аднолькава цікава і маштабна напісаць пра творчасць і самога творцу. У яго кнігах мы знаходзім яшчэ мала ўзораў менавіта такой сіхроннасці, дваадзінства творчасці і творцы, калі гаворка ідзе, напрыклад, пра Янку Брыля, Фёдара Янкоўскага, Уладзіміра Караткевіча, Алеся Разанава. Дарэчы, паціху чытачу ён паказваў постаці творцаў на фоне народнага жыцця, грамадскіх падзей, літаратурнага працэсу ў краіне і ўсім свеце. Так, на шырокім гістарычным фоне эпохі Рэнесансу паказана постаць паэта-лацініста Міколы Гусоўскага і яго неўміручая "Песня пра зубра", дадзена кампетэнтная ацэнка слову аўтара, звернутага да амбітнай каралевы Боны, якой ён не пабаяўся даваць парадзі, паставішы мастакоў, творцаў ідэі, над воінамі і каралямі.

Ідэалагічныя "пастухі" кантралявалі

творы Уладзіміра Калеснікі на дарозе да чытача, помсцілі за пошукі праўды. Ды і ў тых умовах яму ўдавалася ахоўваць мастацкае слова ад насокаў вульгарных тэарэтыкаў, абараняць праўду-красу мастацкага слова. Хоць яшчэ змоладу даводзілася спаляваць нервы, бо за адну толькі спасылку на Ластоўскага яго ледзь не выключылі былі з аспірантуры.

Можа таму сваёй першай кнігай "Паззія змагання", у якой разгледзеў раннюю творчасць Максіма Танка, яму не ўдалося апырэдзіць час (галоўнаю тады для яго была чамусьці не эстэтычная, а ідэяная платформа). Аднак і сёння ўражваюць крытычныя думкі на адрас маладога Танка, які падаваўся розным уплывам: "Замест абагульнення атрымлівалася спрашчэнне жыцця. Эмацыянальны кантакт з чытачом падмяняўся палітычным кантэкстам..."; "...узнікла небяспека адрыву формы ад зместу. Але пазт не бачыў гэтай небяспекі. Ён быў заняты вучнёўскай гульні ў віртуознасць..."; "Другім слабым момантам ранніх вершаў Танка была наўная рамантызацыя бачанага і перажытага".

Уладзімір Калеснік з кожнай новай кнігай рос як майстра слова. Вышэй і больш разняволеная сягала думка, больш вобразна і паўнакроўна рабілася мова, класічным — стыль, пра што гавораць, напрыклад, зборнікі "Тварэнне легенды" (1987) і "Усё чалавечэ" (1993), апошняе прыжыццёвае выданне.

Ужо ў цяжкім стане здароўя завяршаў партызанскую аповесць "Доўг памяці". Маральнае права на такі твор аўтару давала самаахвярнае змаганне з фашыстамі і веданне партызанскай вайны. На вайне, дзе быў двойчы паранены, ён прайшоў суровую школу кулямётчыка, падрыўніка, камандзіра ўзвода і начальніка штаба брыгады. З быкавым-франтавіком можна параўнаць Калесніка-партызана. Урыўкі з гранічна праўдзівай аповесці друкаваліся ў часопісе "Беларусь" (№№ 8—12 за 1994 г.).

"Ён разумее, што духоўнае багацце грамадства складаецца з багатых духам натур, постацяў" — сказаў Уладзімір Калеснік пра Алеся Разанава ў артыкуле "Страла і мэта". Праціўнікам "забарон і ўказальных знакаў на шляху творчага духу" назваў Уладзіміра Караткевіча ў рэцэнзіі "Кантэкст несмяротнасці". У такіх выказваннях, азначэннях мне бачыцца найперш ён сам, ягоная сутнасць.

3. "Божа, дай мне сілы"

Рэцэнзуючы зборнік паззіі У.Караткевіча "Быў. Ёсць. Буду", Уладзімір Калеснік заўважыў: "Ажывае са старонак спантанна шчыры, любячы і гняўлівы, узрушаны і расчуплены, пахмурны і насмешлівы Валодзя Караткевіч".

А які быў ён сам, Уладзімір Андрэвіч Калеснік, у жыцці? Да названых вышэй трапных характарыстык, якія стасуюцца таксама з яго асобай, трэба дадаць яшчэ некалькі палярных: сакрушальна-рэзкі і лагодны, экспрэсіўны і разважлівы, натхнёны і распачна-прыгнечаны; ды нішто не замінала яму заставацца чутым, справедлівым, самаахвярным.

Да месца тут сказаць, што неад'емнай якасцю яго шырокай душы была гасціннасць. Людны было на яго юбілеях. Сяброў, настаўнікаў, літаратараў нярэдка запрашаў дадому. Цяжка згадаць якую-небудзь прыкметную вечарыну, якая не завяршалася б вячэрай у кватэры Калеснікаў. Усе кухонныя клопаты клаліся пераважна на плечы сардэчнай і цяплівай Зосі Міхайлаўны, яго папелічцы-спадарожніцы. Наглядзелася яна за дзесяці гадоў і на мясцовых і на заездных песняроў, нападавалася на стол... І вось ужо амаль восем гадоў як аўдавала. Засталася адна. Не, не адна — з яго спадчынай. Кнігі, карціны, фотаздымкі, драўляныя скульптуры зберагае. Рукапісам старалася даць ход. У перыёды сее-тое друкавалася. А вось падрыхтаваны трохтомнік залёг у выдавецтве. Планаваўся гадоў сем таму. У наступным годзе нібыта збіраюцца выдаць толькі томик выбраных твораў. Што ж замінае больш уважліва паставіцца да такога маштабнага творцы? Ці то фінансавыя праблемы ў краіне, ці то адсутнасць сапраўднай культурнай праграмы?

Адчуваю на душы грэх, калі доўга не бываю ў Зосі Міхайлаўны. Я развітваўся з Берасцем у 1972 годзе. На развітальным вечары, які адбыўся па ініцыятыве Уладзіміра Андрэвіча і дружны найбольш актыўных тады літаратараў, ён, кіраўнік літаб'яднання, адчуў мае хвалаванне, калі наблізіўся час майго ад'езду, падышоў да мяне і пастараўся лагодна-жартаўліва супакоіць:

Ну, што ты, не хвалюйся. Будзеш у Мінску тузом, а мы будзем прыязджаць да цябе...

У Мінску ўтварылася выдавецтва "Мастацкая літаратура", куды я (пасля пасады літкансультанта ў маладзёжнай газеце) быў прыняты Міколам Ткачовым у адзел, якім кіравала Алена Васілевіч.

З Берасцейшчынай сувязі не парываліся. Ездзіў на радзіму і ў сталіцы сустракаў пісьменнікаў-землякоў. Ліставаліся. Уладзіміра Андрэвіча стараўся залішне не турбаваць, але раз-два на год дасылаў лісток ці паштоўку разам з новымі вершамі. Ад яго атрымліваў лісты, поўныя ўвагі і цеплыні. Ніводзін мой твор не заставаўся незаўважаным крытыкам. Не ведаю, дзе бралася цяпенне, каб дэтальна разглядаць кожны верш, суправаджаючы канкрэтныя парады тэарэтычнымі ўстаноўкамі і развагамі нахштат васьмі гэтаі:

"Асабісты вопыт жыцця паэта — гэта аснова арыгінальнасці жыццёвасці і эстэтычнай каштоўнасці твора". Зазвычай лепшае з дасланага ён адносіў у рэдакцыю абласной газеты, дзе рэгулярна друкаваліся літстаронкі. Са мной настаўнік дзяліўся сваімі клопатамі, планами. (Радкі з ліста (20.12.73): "Выслаў я нэрэшце рукапіс кніжкі артыкулаў, набралася 470 стар. машынка, прыкладна трэцяя частка гэтага матэрыялу — яшчэ сырэц. Над ім думаю працаваць пачынаючы з другой палавіны студзеня і аж да завяршэння справы. Цяпер сяджу над раздзелам да нашай агульнай кнігі. (Гаворка — пра кнігу "Я з вогненнай вёскі..." — В.Ж.) Трэба яшчэ будзе парабіць здымкі. Работы — процьма, а з сіл ужо выбіўся. Дажыць бы да Новага году, а там можа лягчэй пойдучы справы".

Перарываю таропкі радкі ліста, якія мне нагадалі лінію высокага напружання, каб звярнуць увагу чытача: у лісце гаворыць творца, але маўчыць выкладчык, загадчык кафедры педагагічнага інстытута, установы, дзе яму штодня быў забяспечаны фронт асноўных абавязкаў. Тут была перадаваць, дзе ішло змаганне за годнасць будучых настаўнікаў. Прафесійны пісьменнік і прафесійны педагог у адной асобе вымагалі ад асобы-унікума зашмат высілкаў. Трэба дадаць, што пры гэтым прывычна цягнуўся воз грамадскіх абавязкаў, такіх, як, напрыклад, кіраванне літаратурным аб'яднаннем Берасцейшчыны.

Шчасціла мне бачыць і чуць шанюнага крытыка і ў ролі вядучага той ці іншай вечарыны радыё- і тэлеперадач, і ў ролі прамоўцы ў часе беларуска-украінскіх сустрэч, і ў ролі тамады. Выдатны імправізатар меў чудоўную памяць, валодаў пачуццём гомаўру, заўсёды ад яго можна было пачуць арыгінальныя думкі.

У кастрычніку 1975 г. у лісце да мяне ён пісаў: "...нават талент Танка не застаецца нязменным, узрост робіць сваё і пэтычнасць як таямнічы дух паэзіі пераходзіць і ў яго са сферы эмацыянальна-валявой у сферу інтэлектуальную, мысліцельна-сузіральную, асноўным тыпам вобраза-ацэнкі становіцца парадокс, які будзіць розум, а не метафара, якая бударажыць эмоцыі".

Пісьмы У.Калесніка сведчаць як пра яго напружанае творчае жыццё, так і пра натуральную прагу быць дасканалым даследчыкам. Радкі з ліста (12.08.78): "...каб напісаць раздзел пра Скарыну, давалася перачытаць усю біблію, занятак цікавы, хоць і не лёгкі. Дарэчы, пасля захопленых выказванняў М.Горкага пра біблію як пра літаратурна-мастацкі помнік у нас ніхто

нічога не пісаў. Скарынінскія каментарыі дазваляюць зрабіць шэраг цікавых назіранняў і ацэнак. Не ведаю толькі ці пройдуць мае разважанні праз сіта рэдактуры..." А далей смелы літаратурны аналітык выступае ў іпастасі суролага рэцэнзента: "Надаўна напісаў для "ЛіМа" рэцэнзуху на "Ясельду" Янішчыц. Памойму, яна робіць добрыя поспехі, вызваляецца ад манернасці і наіўнага каетнічання, але яшчэ шмат дзе застаюцца сляды даўняй няжытай традыцыі".

У наступным лісце (6.11.78) асоба Жэні Янішчыц трапляе пад мацнейшы абстрэл У.Калесніка, бо побач з яго рэцэнзіяй газета змясціла "адвакацкае слова Семашкевіча". (Выраз Калесніка. — В.Ж.) Ён піша: "...я не выступаў у ролі пракурора, а толькі прад'явіў таленавітай паэтэсе сапраўды высокія патрабаванні — на меру яе здольнасці і адукацыі, а галоўнае — творчага вопыту, які ўжо за перавалам вучнёўства. Але ўсё яшчэ самой паэтэсе цяжка да гэтага прывыкнуць, хоцца па-вучнёўску пазухаваць, пафарсіць, памоднічаць..."

Як жа мала пазухавала Жэня Янішчыц на гэтай грэшнай Зямлі. І час паказаў, што не яна, такая ўражлівая, трапяткая і ранімая, а галоўнае, эмацыянальна-праніклівая ў сваіх творах, павінна была стаць аб'ектам крытыкі У.Калесніка (кніга "Ясельда" якраз стала вынікам імклівага творчага росту паэтыкі), тым больш што Жэня сама была строгай да сябе: у свой развітальны зборнік "У шуме жытняга святла" ўключыла ўсяго 44 вершы з "Ясельды".

Свяціла літаратурнай крытыкі і адукацыі, шырэй — культуры і асветы — мог быць вострым і рэзкім і ў сваіх творах, і ў будзённым жыцці. Як мне бачыцца, Уладзімір Андрэвіч быў натурай супярэчлівай. Як змагар за нацыянальнае адраджэнне Беларусі ён не мог не радавацца дэмакратызацыі і яе вынікамі (хоць бы адменай цензуры, ідэалагічнага нагляду). І ў той жа час доўга заставаўся на пазіцыях камуністычных.

Ён цяжка хварэў (на белакроўе).

...17 верасня 1993 г. віншую з днём нараджэння, зычу найперш, каб палепшылася здароўе.

Ну вось, стараюся, — кажа імянінік, — трохі крывы падліваюць, то галава святлейшае. Прыязджай, грыбын сезон пачынаецца. Адно паездачку зробім.

Божа мой! У такім стане — паездачку (ён — за рулём)?!

І ў ліпені 1994 (за пяць месяцаў да смерці) у адказ на лімаўскую анкету ён пісаў: "Радуюся, што магу яшчэ са смакам чытаць, думаць, дзяліцца з іншымі". І напрыканцы: "Люблю моладзь, не адчуваю сябе састарэлым духоўна..." Але крыху вышэй — ужо пра развітанне з хобі: маляваннем, разьбой па дрэве, фатаграфіяй. І яшчэ — так адкрыта і без страху: "Мінулым летам, відаць, апошні раз прайшоўся па беразе Нёмана, а на Сервячы злавіў апошняга свайго шчупака".

У адказ на апошняе тэлефоннае віншаванне (17.09.94) я пачуў:

Кепска мне, хлопча...

Шаную памяць.

Берагу ўсе дзесяць пісьмаў, паштоўчак і ўсе кнігі з аўтографамі непараўнанага Настаўніка.

У аўтограф — нямала завышаных эпітэтаў, азначэнняў. А на тытульнай старонцы "Зорнага спеву" — так коротка, светла і ахоўна: "Васілю Жуковічу — паэту ў жыцці і ў слове. Будзь сабою!"

Дваццаты том "Беларускага кнігазбору"

Да апошняга часу мы па сутнасці не ведалі сапраўднага Янку Купалу. Самую важную, самую лепшую частку яго творчасці, калі не добрую яе палавіну, хавалі ад нас за сямю замкамі ў спецховах, адгародзішы народнага паэта ад народа. У кнігі Янкі Купалы дзавалалася ўключачь толькі яго другарадна, менш характэрныя творы, а таксама тыя, што былі па сутнасці напісаны пад прымусам. У выніку мы мелі вельмі скажонае ўяўленне пра вялікага паэта.

Тым, хто хоча пазнаёміцца і ведаць сапраўднага, а не падцэнзурнага Янку Купалу, убачыць ва ўсёй велічыні наша літаратуры, раім зірнуць сёння ў кніжны магазіны: на іх паліцах у класічнай серыі "Беларускі кнігазбор", якую з поўным правам называюць залатою бібліятэкай Беларусі, толькі што з'явіўся прыгожы, аб'ёмісты аднатомнік выбраных твораў Янкі Купалы (640 старонак з блокам фотайлюстрацый).

Першы раздзел кнігі склалі ўсе яго найбольш значныя вершы, вялікая частка якіх яшчэ нядаўна была пад забаронай. Яны — жывая гісторыя Беларусі першай паловы мінулага стагоддзя і адначасна паэтычная, біяграфія самога аўтара. Усе важнейшыя падзеі часу знайшлі тут сваё мастацкае ўвасабленне. Побач з грамадзянскімі вершамі чытач знайдзе ў кнізе чароўную лірыку паэта.

А хто не захоча яшчэ раз перачытаць такія шэдэўры купалаўскай паэзіі, як "Курган", "На Куццю", "Яна і я"? Гэтыя выдатныя паэмы беларускага класіка сталі бліскучым узорам ліраэпічнага жанру для іншых літаратур свету.

У раздзеле "Драматычныя творы" змешчаны: "Адвечная песня", славуата "Паўлінка" і раней падзабаронныя, а цяпер "рэабілітаваныя" "Тутэйшыя".

Надзвычай цікавы раздзел кнігі — "Публіцыстыка". У сваіх артыкулах Янка Купала з уласцівым яму запалам змагаецца за свабоду, за нацыянальныя і сацыяльныя правы свайго народа, за незалежнасць яго дзяржавы як ад заходніх, так і ўсходніх апекуноў, адстойвае ад русіфікатараў і паланізатараў аснову нацыі — прыгожую і самабытную беларускую мову. Напісаная ў пачатку ХХ стагоддзя публіцыстыка Янкі Купалы надзвычай актуальна гучыць і сёння.

Істотна дапаўняюць кнігу пісьмы паэта да блізкіх і знаёмых, да дзяржаўных дзеячаў. У іх — усе тыя турботы і хвалаванні, пра якія ён пісаў і ў вершах, толькі тут выказваў іх непасрэдна, так, як думалася. Пісьмы Янкі Купалы дапамагаюць лепш зразумець і яго паэзію.

Сутнасць творчасці Янкі Купалы, яе веліч і прыгажосць добра раскрыты і паказаў ва ўступным артыкуле да кнігі народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч.

Склалі аднатомнік выбраных твораў Уладзімір Гніпамёдаў і Алякс Шамякіна.

На жаль, патрэбная самым шырокім колам чытачоў, студэнтам, школьнікам і настаўнікам прадстаўнічая кніга Янкі Купалы выйшла невялікім тыражом і не ўсе ахвотнікі змогуць яе набыць. А між тым гэта найбольш поўны аднатомнік выбраных твораў класіка беларускай літаратуры, у якім сабраны сапраўдныя даяменты яго творчасці, мог бы стаць настольнай кнігай для кожнага беларуса.

Н. КУДРЭЙКА

Васіль ЖУКОВІЧ

Тэлетыдзень (9-15 верасня)

ПАНЯДЗЕЛАК, 9 верасня

1-ы НК

7.00, 9.00, 12.00, 15.00, 18.00, 23.05 Навіны.
7.15 "Трэмбаіта". М.ф.
8.45 "Магчыма, яны звар'яцелі".
9.15 "Брыгада". Серыял.
10.05 Арсенал.
10.45 Тэлебарометр.
11.00 "Неўтаймоўная Хільда".
12.20 "На скрыжаваннях Еўропы".
13.05 "Прыгоды графа Няўзорава".
14.20 Тэлевізійны Дом кіно.
15.20 "Каліф-бусел".
16.10 "Гонкі на выжыванне".
17.00 "Брыгада".
18.25 Зона Ікс.
18.35 "Сэрцаедкі". М.ф.
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама.
21.40 "Неўтаймоўная Хільда".
22.40 Стадыён.
23.30 "Ідэальная пара".

СТБ

6.00, 17.45 "Міншчына".
6.10 "Добро пожаловать".
6.20 "Тэхналогія".
6.30, 15.35 "Паўэр рэйнджэрс".
7.00, 15.05 "Жыццё з Луі".
7.30 "Арт-экспрэс".
7.45 "168 гадзін".
8.50 "Імпатэнт". Камедыя.
10.45 "1/52". Спартыўны агляд.
11.00 "Навіны шоу-індустрыі".
11.30 "Яга, цёмная страць".
12.30, 19.00, 23.05 "24 гадзіны".
12.50 "Чорная скрыня".
13.20 "Забойная сіла-3".
14.35 "Чалавек-паўук".
16.05 "Ікс-мэн".
16.30 "24 гадзіны".
16.45 "Мерседэс". Д. ф.
17.55 "Пад вуглом 23 з паловай".
18.25 "Добро пожаловать".
18.35 "Тэхналогія".
18.45 Навіны СНД.
19.15 "СТБ-спорт".
19.35 "Тэма дня".
19.45 "Добры вечар, малыш...".
20.00 "Кік-бо-шоу".
21.00 "Жукі-мсіўцы".
23.25 Футбольны кур'ер.
0.00 "Накаўт".
0.25 "Пакуль гарыць свечка".
0.55 "Гладыятар". Баявік.
3.25 Музычны канал.

АНТ

8.00 "Добрай раніцы".
9.00 Навіны.
9.15 "Сямейныя вузы".
10.00 "Поле чудаў".
10.55 Бесталковыя нататкі.
11.15 "Твінісы".
14.45 "Смак".
15.05 "Пацалунак дракона". Баявік.
16.40 "Шэльма". М.ф.
17.50 Вячэрнія навіны.
18.10 "Вялікае мыццё".
19.05 Чакай мяне.
20.00, 0.00 Час.
20.30 "Нашы навіны".
21.00 "Прыпынак па запатрабаванню-2".
22.05 "Забойная сіла".
23.10 "Крутыя. Справа № 1".
0.00 "Начны Час".
0.30 "Цёмная гавань". Трылер.

РТР

17.50 "Зладзейка".
18.50 "Добрай ночы, малышы!".
19.00 "Весткі". "Весткі — Масква".
19.55 "Каменская-2".
21.05 "Закон". 22.35 "Зброя Расіі". Д. сер.
23.30 "Сінеманія".

НТБ

9.00 "Сёння раніцай".
9.20 Надвор'е на заўтра.
9.25 "Надоечы".
11.00, 15.00, 16.00 "Сёння".
11.05 Крымінал.
14.00 "Сёння".
14.40 "Прынцып "Даміно".
16.10 "Вуліцы разбітых ліхтары".
17.25 "Хроніка чорнага верасня".
18.00 "Сёння".
18.35 "Ключы ад смерці".
19.45 "Дзень нараджэння Буржуя-2".
21.00 "Сёння вечарам".
21.35 "Вуліцы разбітых ліхтары".
22.40 "Ключы ад смерці".

КУЛЬТУРА

17.30, 23.00 Навіны культуры.
17.45 "Сам-насам з Пятром Вялікім".
18.15 "У свеце баек".
18.25 "Чарэшневы лес".
19.00 Г. Горын "Чума на абодва вашы дамы".
22.15 "XX стагоддзе. Выбранае".
23.25 "Начны палёт".

АЎТОРАК, 10 верасня

1-ы НК

Прафілактыка да 15.00
15.00, 23.20 Навіны.
15.20 "Бельфегор".
15.45 "Востраў Матылёк".
16.10 "Гонкі на выжыванне".
17.00 "Брыгада".
18.00 Навіны.
18.25 Зона Ікс.
18.35 "Наша спадчына".
18.50 "Чырвоная Венецыя". М.ф.
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама.
21.40 "Графіня". М.ф.
23.05 Спорт-кур'ер.
23.40 "Ідэальная пара".

СТБ

6.00, 17.45 "Міншчына".
6.05 "Тэма дня".
6.15, 12.30, 16.30, 19.30, 23.20 "24 гадзіны".
6.30, 15.35 "Паўэр рэйнджэрс".
7.00 "Жыццё з Луі".
7.30, 15.05 "Чалавек-паўук".
8.00 "Пад вуглом 23 з паловай". Дак. фільм.
8.30 "СТБ-спорт".
8.50 "Жукі-мсіўцы". Фантастычная камедыя.
11.00 Навіны СНД.
11.15 "Тэхналогія".
11.30 "Яга, цёмная страць".
12.50 "Такая прафесія".
13.20 "Забойная сіла-3".
14.35 "Чалавек-паўук".
16.05 "Ікс-мэн".
16.45 "Прывітанне, доктар!".
17.15 "Тэатральныя гісторыі".
17.30 "Партрэт у інтэр'еры".
17.55 "Пад вуглом 23 з паловай".
18.25 Навіны СНД.
18.40 "Планета людзей".
19.15 "СТБ-спорт".
19.25 "Тэхналогія".
19.35 "Тэма дня".
19.45 "Добры вечар, малыш...".
20.00 "Схватка".
20.30 "Закон і крымінал".
20.45 "Аўтапанарама".
21.00 "Нажніцы".
23.40 "Ганна Карэніна". М.ф.
1.25 "Перагаворшчык".
3.35 Музычны канал.

АНТ

8.00 "Добрай раніцы".
9.00 Навіны.
9.15 Чакай мяне.
10.05 "Дачка Магараджы".
10.55 "Забойная служба".
11.35 Дысней-клуб.
15.20 "Дзікія штучкі".
15.45 "Апошні салют камандору". Дэтэктыў.

17.20 "З лёгкай парай!".
17.50 Вячэрнія навіны.
18.10 "Вялікае мыццё".
19.05 "Сямейныя вузы".
20.00 Час.
20.30 "Нашы навіны".
21.00 "Прыпынак па патрабаванню-2".
22.05 "Забойная сіла: мяжа трываласці".
23.10 "Крутыя. Справа № 1".
0.00 Начны "Час".
0.30 "Небяспека з глыбіні". Баявік.

РТР

7.45 "Каменская-2".
8.50 "Два раялі".
9.50 "Дзяжурная часць".
10.00 "Весткі".
10.20 "Закон".
11.25 "Цана поспеху".
12.30 "Каласальная гаспадарка".
12.45 "Весткі—Масква".
13.00 "Весткі".
13.25 "Што хоча жанчына".
17.50 "Зладзейка".
18.50 "Добрай ночы, малышы!".
19.00 "Весткі".
19.35 "Весткі—Масква".
19.55 "Каменская-2".
21.05 "Закон".
22.20 "Весткі".
22.35 "Закрывае неба". Д. ф.
23.30 "Паветраныя тэрарысты". Баявік.

НТБ

9.00 "Сёння раніцай".
9.20 Надвор'е на заўтра.
9.25 "Вочная стаўка".
10.00, 11.00, 15.00, 16.00 "Сёння".
10.05 "Увага: вышук!".
14.40 "Прынцып "Даміно".
16.05 "Вуліцы разбітых ліхтары".
17.20 "Злачынства і пакаранне".
18.00 "Сёння".
18.35 "Ключы ад смерці".
19.45 "Дзень нараджэння Буржуя-2".
21.00 "Сёння вечарам".
21.35 "Вуліцы разбітых ліхтары".
22.40 "Ключы ад смерці".

КУЛЬТУРА

14.40 "Раз, два — гора не бяда!".
16.05 "Траццякоўка — дар бясцэнны!".
16.35 "Расія, якую мы захавалі". Д. ф.
17.55 Памяці Яўгена Святланава.
19.10 "Прафесія — дырыжор".
19.40 "Лебядзінае возера".
20.50 "Што рабіць?".
21.45 Спявае Нані Брэгвадзе.
22.00 "Весткі".
22.15 "Экалогія літаратуры".
23.00 Навіны культуры.
23.25 "Начны палёт".

СЕРАДА, 11 верасня

1-ы НК

7.00, 9.00, 12.00, 15.00, 18.00, 23.20 Навіны.
7.15 "Цягнік у Галівуд".
8.50 "Магчыма, яны звар'яцелі".
9.15 "Брыгада".
10.05 "Востраў Матылёк".
10.30 Здароўе.
11.00 "Неўтаймоўная Хільда".
12.20 "Авіярыс № 93. Новыя героі Амерыкі". Д. ф.
13.15 "Рабро Адама". М.ф.
14.30 Час мясцовы.
15.20 "Бельфегор".
15.45 "Востраў Матылёк".
16.10 "Гонкі на выжыванне".
17.00 "Брыгада".
18.25 Зона Ікс.
18.35 "Масква—Мінск".
18.50 "Дым". М.ф.

20.40 Калыханка.
21.00 Панарама.
21.40 "Неўтаймоўная Хільда".
22.40 Спорт-кур'ер.
22.50 Крымінальнае дасье.
23.40 "Апошні кур'ер".

СТБ

6.00, 17.45 "Міншчына".
6.05 "СТБ-спорт".
6.15, 12.30, 16.30, 19.00, 23.15 "24 гадзіны".
6.30 Навіны СНД.
6.45 "Прывітанне, доктар!".
7.00, 15.05 "Жыццё з Луі".
7.30, 14.35 "Чалавек-паўук".
8.00 "Пад вуглом 23 з паловай".
8.30, 19.35 "Тэма дня".
8.40 "Тэхналогія".
8.50 "Ганна Карэніна".
11.00 "Аўтапанарама".
11.15 "Тэатральныя гісторыі".
11.30 "Яга, цёмная страць".
12.50 "Відавочца".
13.20 "Забойная сіла-3".
15.35 "Паўэр рэйнджэрс, або Магутныя рэйнджэры".
16.05 "Ікс-мэн".
16.45 "Атлантыда". Д. ф.
17.55 "Хроніка сусветнага тэрарызму".
19.45 "Добры вечар, малыш...".
20.00 "Пакуль гарыць свечка".
20.30 "Навіны шоу-індустрыі".
21.00 "Захват "Боінга". Баявік.
23.30 "Арт-экспрэс".
23.45 "Фільм, фільм, фільм...".
0.05 "Я, я, я і... іншыя". М.ф.
2.00 "Таксі-1". М.ф.
3.30 Музычны канал.

АНТ

8.00 "Добрай раніцы".
9.00 Навіны.
9.15, 19.05 "Сямейныя вузы".
10.00 "Дачка Магараджы".
10.50 "Забойная служба".
11.10 Праграма "100%".
11.35 "Твінісы".
15.20 "Дзікія штучкі".
15.45 "Стары партвейн".
17.20 "Жарт за жартам".
17.50 Вячэрнія навіны.
18.10 "Вялікае мыццё".
20.00 Час.
20.30 "Нашы навіны".
21.00 "Прыпынак па патрабаванню-2".
22.05 "Забойная сіла".
23.10 "Амерыканская трагедыя: Нашы. Праз год".
0.00 "Начны Час".
0.30 "Без папярэджання". Трылер.

РТР

7.45 "Каменская-2".
8.50 "Легенда пра дзве вёжы". Д. ф.
10.00, 19.00 "Весткі".
10.20 "Легенда пра дзве вёжы". 2-я частка.
17.50 "Зладзейка".
18.50 "Добрай ночы, малышы!".
19.35 "Весткі—Масква".
19.55 "Каменская-2".
21.05 Пункт адліку". Д. ф.
22.20 "Весткі".
22.35 "11 верасня". Дак. фільм.

НТБ

9.00 "Сёння раніцай".
9.20 Надвор'е на заўтра.
9.25 "Расліннае жыццё".
10.00, 11.00, 15.00, 16.00 "Сёння".
10.05 "Зусім сакрэтна".
11.05 "Крымінал".
14.40 "Прынцып "Даміно".
16.05 "Вуліцы разбітых ліхтары".
17.20 "Шчырае прызнанне".
18.35 "Ключы ад смерці".
19.45 "Дзень нараджэння Буржуя-2".

21.00 "Сёння вечарам".
21.35 "Вуліцы разбітых ліхтары".
22.40 "Ключы ад смерці".

КУЛЬТУРА

16.05 "Арт-панарама".
16.35 "Спадарожнікі "Сатурна". Д. ф.
17.30, 23.00 Навіны культуры.
17.45 "Учора і сёння".
17.55 "Айчына і лёсы".
18.25 "Міхаіл Булгакаў. Чорны снег".
18.50 "Чарэшневы лес".
19.25 "Феерверк". М.ф.
21.05 "Жыццё — боцік няпарны".
22.00 "Весткі".
22.15 "Астравы".
23.25 "Начны палёт".

ЧАЦВЕР, 12 верасня

1-ы НК

7.00 Навіны.
7.15 "Атэла". М.ф.
9.00 Навіны.
9.15 "Брыгада".
10.10 "Востраў Матылёк".
10.35 Тэлевітамін.
11.00 "Неўтаймоўная Хільда".
12.00 Навіны.
12.20 З архіваў БТ.
13.45 "Асеннія яблыкі".
14.30 Існасць.
15.00 Навіны.
15.20 "Бельфегор".
15.45 "Востраў Матылёк".
16.10 "Гонкі на выжыванне".
17.00 "Брыгада".
18.00 Навіны.
18.25 Зона Ікс.
18.35 "Скачок з цемры".
18.55 "Халоднае лета пяцьдзесят трэцяга...". М.ф.
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама.
21.40 "Неўтаймоўная Хільда".
22.40 Спорт-кур'ер.
22.50 "Сустрэча ў Траецкім".
23.20 Навіны.
23.40 "Апошні кур'ер".

СТБ

6.00, 17.45 "Міншчына".
6.05 "СТБ-спорт".
6.15, 12.30, 16.30, 19.00, 24.00 "24 гадзіны".
6.30, 15.35 "Паўэр Рэйнджэрс".
7.00, 12.30 "Жыццё з Луі".
7.30 "Чалавек-паўук".
8.00 "Пад вуглом 23 з паловай".
8.30 "Тэма дня".
8.50 "Захоп "Боінга". Баявік.
11.00 Навіны СНД.
11.15 "Фільм, фільм, фільм...".
11.30 "Яга, цёмная страць".
12.50 "Хроніка сусветнага тэрарызму".
13.20 "Забойная сіла-3".
14.35 "Чалавек-паўук".
16.05 "Ікс-мэн".
16.45 "Паляванне на атам".
18.25 Навіны СНД.
18.40 "Радыекропка".
19.45 "Добры вечар, малыш...".
20.00 Планета людзей.
20.15 "Партрэт у інтэр'еры".
20.30 "Фільм, фільм, фільм".
20.45 "Рамонт".
21.00 "Адзіночнае плаванне". Баявік.
23.30 "Завяшчанне арфея". М.ф.
0.50 "Пакуль гарыць свечка".
1.30 "Атэль "Мільён долараў". М.ф.
3.25 Музычны канал.

РТР

7.45 "Каменская-2".
8.50 "Аншлаг". 9.50 "Весткі. Дзяжурная часць".
9.50 "Дзяжурная часць".

10.00 "Весткі"
18.00 "Зладзейка".
18.50 Добрай ночы, малышы!
19.00 "Весткі".
19.35 "Весткі — Масква".
19.50 "Каменская-2".
21.05 "Закон".
22.20 "Весткі".
22.35 "Эскаорт". М.ф.

НТБ

9.00 "Сёння раніцай".
9.20 Надвор'е на заўтра.
9.25 "Служба выратавання".
10.00, 11.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00 "Сёння".
10.05 "Кватэрнае пытанне".
10.40 "Смачныя гісторыі".
14.40 "Прынцып "Даміно".
16.05 "Вуліцы разбітых ліхтароў".
17.20 "Крымінальная Расія".
18.00 "Сёння".
18.35 "Ключы ад смерці".
19.45 "Дзень нараджэння Буржуя-2".
21.00 "Сёння ўвечары".
21.35 "Вуліцы разбітых ліхтароў".
22.40 "Ключы ад смерці".

Культура

14.35 "Снягурка". Казка.
16.05 "Пекарбург. Месца і час".
17.30 Навіны культуры.
17.45 "Жылі-былі славяне...".
18.25 "Міхаіл Булгакаў. Чорны снег".
18.50 "Чарэшны лес".
19.25 "Непадсудны". М.ф.
20.50 "Культурная рэвалюцыя".
22.00 "Весткі".
22.15 "Эпізоды".
23.00 Навіны культуры.
23.25 "Начны палёт".

ПЯТНІЦА, 13 верасня

1-ы НК

7.00 Навіны.
7.15 "Мараль пані Дульскай". М.ф.
8.50 "Магчыма, яны звар'яцелі".
9.00 Навіны.
9.15 "Брыгада".
10.05 "Востраў Матылёк".
10.30, 21.55 "Атрад па барацьбе з мафіяй".
12.00 Навіны.
12.20 "Казачная гісторыя кубінскай салысы". Дак. фільм.
13.15 "Блакiтны Карбункул". Дэтэктыў.
14.30 Сад мары.
15.00 Навіны.
15.20 "Бельфегор".
15.45 "Востраў Матылёк".
16.10 "Гонкі на выжыванне".
17.00 "Брыгада".
18.00 Навіны.
18.25 Зона Ікс.
18.35 "Прэтэндэнт". М.ф.
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама.
21.40 Спорт-кур'ер.
23.10 Навіны.
23.30 Каралеўскае паляванне.
0.00 "Заложнікі д'ябла".

СТБ

6.00, 17.45 "Міншчына".
6.05 "СТБ—спорт".
6.15, 12.30, 16.30, 19.00, 23.15. "24 гадзіны".
6.30, 15.35 "Паўэр рэйнджэрс".
7.00, 15.05 "Жыццё з Луі".
7.30 "Чалавек-павук".
8.00, 17.55 "Пад вуглом 23 з паловай".
8.30 "Тэма дня".
8.40 "Тэхналогія".
8.50 "Адзіночнае плаванне". Баявік.
11.00 "Аўтапанарама".
11.15 Навіны СНД.
11.30 "Яга, цёмная страць".
12.45 "Снеданне з Лікай".
12.50 "Хроніка сусветнага тэрарызму".
13.20 "Забойная сіла-3".
16.05 "Ікс-мэн".
16.45 "Вялікія шпіёны XX стагоддзя".
18.25 Навіны СНД.
18.40 "Добры дзень, доктор!"

19.45 "Добры вечар, малышы...".
20.00 "Планета людзей".
20.15 "Партрэт у інтэр'еры".
20.30 "Тэатральныя гісторыі".
20.45 "Аўтапанарама".
21.00 "Пацалунак смерці".
23.30 "Лэдзі і герцаг". М.ф.
1.45 "Пяты элемент". Фантастыка.
3.45 Музычны канал для тых, хто не спіць.

АНТ

8.00 "Добрай раніцы".
9.00 Навіны.
9.15, 19.05 "Сямейныя вузы". Серыял.
10.00 "Дачка Магараджы".
11.00 "Забойная служба".
11.20 "Аб'ектыў".
11.40 "Твінісы".
15.25 "Дзіцячыя штучкі".
15.50 "Смерць у аб'ектыве". Дэтэктыў.
17.25 "Куміры".
17.50 Вячэрнія навіны.
18.10 "Вялікае мыццё".
20.00 Час.
20.30 "Нашы навіны".
21.00 Поле цудаў.
22.00 Гумарыстычная праграма.
23.10 "Паліцэйская акадэмія-6".
0.40 "Без алібі". Дэтэктыў.

РТР

7.45 "Каменская-2".
8.50 "Сам сабе рэжысёр".
9.50 Дзяжурная часць.
10.00, 19.00 "Весткі".
17.50 "Зладзейка".
18.50 "Добрай ночы, малышы!".
19.35 Весткі — Масква.
19.50 "Стаўка".
20.20 "...Па мянушцы Звер".
22.10 "Шалёны Макс за межамі купала грому". М.ф.

НТБ

9.00 "Сёння раніцай".
9.20 Надвор'е на заўтра.
9.25 "Жаночы погляд".
10.00, 11.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00 "Сёння".
10.05 "Увага: вышук!".
11.05 "Крымінал".
16.05 "Вуліцы разбітых ліхтароў".
17.20 "Вочная стаўка".
18.00 "Сёння".
18.30 "Свабодна слова".
19.55 "Дзень нараджэння Буржуя-2". Заклучная серыя.
21.00 "Сёння".
21.05 "Дзень Святога Валянціна". М.ф.
22.30 "Усё адразу!"

Культура

15.10 "Чорныя дзіркі. Белья плямы".
16.05 "Са столі".
16.35 "Дакументальны экран".
17.15 "Выбраныя месцы з...".
17.30 Навіны культуры.
17.45 "Страчаныя шэдэўры".
18.30 "Міхаіл Булгакаў. Чорны снег".
19.00 "Білет у Вялікі...".
19.45 "Брытанік". М.ф.
21.15 "Блеф-клуб".
22.00 "Весткі".
22.10 "Мегрэ і міністр". Дэтэктыў.
23.25 "Джэм-5".

СУБОТА, 14 верасня

1-ы НК

7.00 Навіны.
7.15 Існасць. Духоўная праграма.
7.40 "Без сям'і". М.ф. 8.35 Сад мары.
9.00 Навіны.
9.15 "Сімба-футбаліст".
9.45 "Дракоша і К".
10.05 "Бязвінная хлусня".
11.30 Каралеўскае паляванне.
11.55 Здароўе.
12.20 "Гіганты стагоддзя".
13.20 "Нацыянальная бібліятэка".
13.40 "Грант".
13.55 Пяць цудаў.
14.30 "Увайсці ў танец".

14.40 Чароўная шкатулка.
15.00 Навіны.
15.20 З дакладных крыніц.
15.40 "VIP".
16.25 КВЗ.
18.00 Навіны.
18.25 "На скрыжаваннях Еўропы".
19.10 "Анегін". М.ф.
21.00 Панарама тыдня.
21.50 Спорт-кур'ер.
22.05 "Шлях самурая". М.ф.
23.55 Беларуская двацатка.
0.25 "Камісар Шыманскі". Дэтэктыўны серыял

СТБ

6.00, 18.10, 0.15 "24 гадзіны".
6.15 "Дэвід Коперфільд".
7.15 "У гасцях у Тофіка".
7.30 Мультсерыял.
8.00 "Ферма страшыдла".
8.30 "Русалачка".
9.00, 9.30 "Футурама".
10.00 "Канал гісторыі".
11.00 "Аўтапанарама".
11.20 "СТБ—спорт".
11.30 "Міншчына".
12.00 "Пад вуглом 23 з паловай".
12.30 "Радыекропка".
12.50 "Па-банку". М.ф.
14.55 "Такая прафесія".
15.25 "У нас усе дома".
16.00 "Непераможны Спайдэрмен".
16.30 "Вуншпунш".
17.00 "Пасадка немагчымая". Трылер.
18.00 "Рамонт".
18.30 "24 гадзіны". Тэлесерыял.
20.05 "Гадзіна пік".
21.05 "Чужы білет". М.ф.
23.25 "24 гадзіны".
23.45 "Навіны шоу-індустрыі".
0.40 "Як не з гэтага свету".
1.15 "Лепшыя кліпы свету".
2.20 "Відок". Трылер.
3.55 Музычны канал.

АНТ

8.00 Навіны.
8.10 Ералаш.
8.15 Іграй, гармонік любы!
8.55 Слова пастыра.
9.10 Здароўе.
10.00 Навіны (з субцітрамі).
10.10 Смак.
10.30 Смехаланарама.
11.10 "Падарожжа натураліста".
11.40 "Дазвольце ўзлёт!". Драма.
13.05 "Праўда пра птушак".
13.30 Дысней-клуб.
14.00 Навіны (з субцітрамі).
14.15 Кубак свету па сінхроннаму плаванню.
14.45 "Пяядынак".
15.15 "Уцякач".
16.00 "З жыцця фруктаў".
17.20 "Самі з вусамі".
17.50 Вячэрнія навіны.
18.05 "Сіла прыроды".
20.00 Час.
20.30 "Нашы навіны".
21.00 "Забойства па нотах". Дэтэктыў.
22.40 "Чырвоная скрыпка".
0.55 Рэальная музыка.

РТР

9.20 "Сам сабе рэжысёр".
10.20 "Сто да аднаго".
11.15 "Форт Баярд".
11.15 Смяротная гульня Маяжоўскага". Д.ф.
13.00 "Весткі".
13.20 "Вас чакае грамадзянка Ніканорава". М.ф.
15.00 Канцэрт памяці Юрыя Візбара.
17.00 "Мая сям'я".
17.55 "Аншлаг".
19.00 "Весткі".
19.25 "Люстэрка".
19.50 "Стань зоркай".
20.50 "Зорныя войны".
23.20 "Вельмі страшнае кіно".
0.55 "Формула-1".

НТБ

9.05 "Фарш-мажор".
10.00, 11.00, 12.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00 "Сёння".
10.05 "Кватэрнае пытанне".
11.05 "Аднойчы ў Расіі".

11.40 "Служба выратавання".
12.05 "Ішоў чацвёрты год вайны".
13.40 "Смачныя гісторыі".
14.05 "Свая гульня". Тэлегульня.
15.20 "Жаночы погляд".
16.05 "Невядомая планета".
17.05 "Шоу Алены Сцепаненка".
18.00 "Сёння ўвечары".
18.30 "Фактар страху".
19.25 "Дрэжныя хлопцы". Баявік.
21.50 "Прафесійны бокс".
22.15 "Пажыральніца мужчын". Эратычная меладрама.

КУЛЬТУРА

9.10 "Фільм! Фільм! Фільм!"
9.25 "Хаджэнне за тры моры".
11.55 "Гэг".
12.10 "Варвара-краса, доўгая каса".
13.30 Навіны культуры.
13.45 "Магія кіно".
14.15 "Дзікая прырода".
15.10 "Хто там...".
15.35 Ж.-Б. Мальер "Лекар паняволі".
16.45 Цыркавая феерыя.
17.35 "Мартынка".
17.50 "Дом акцёра".
18.30 "Сферы".
19.10 "Вялікія надзеі". М.ф.
20.05 "Лінія жыцця".
21.00 Навіны культуры.
21.20 "Дочкі караля". М.ф.
23.10 "Станцеце чачотку".

НЯДЗЕЛЯ, 15 верасня

1-ы НК

7.00 Навіны.
7.15 Аграсвет.
7.40 "Без сям'і". М.ф.
8.30 Арсенал.
9.00 Навіны.
9.15 Мультклуб.
9.40 "Дракоша і К".
10.05 "Бязвінная хлусня".
11.40 "Усё нармальна, мама".
12.25 Тэлевітамін.
12.50 "Прыродная прагажосць Афрыкі".
13.20 "Вясёлка над Віцебскам".
13.50 Час мясцовы.
14.20 "Сустрэчы ў Траецкім".
14.45 Энцыклапедыя беларускага спорту.
15.00 Навіны.
15.20 Крымінальнае дасье.
15.50 "Трое ў лодцы, не лічачы сабакі". М.ф.
18.10 Беларуская двацатка.
18.35 "Убачымся ў судзе".
20.15 Лёс чалавека.
20.40 Тэлебарометр.
21.00 Панарама.
21.40 Спорт-кур'ер.
21.55 "Крыльца ці ножка".
23.40 "VIP".

СТБ

5.45 Музычны канал.
6.15 "Дэвід Коперфільд".
7.15 "У гасцях у Тофіка".
7.30 Мультсерыял.
8.00 "Ферма страшыдлы".
8.30 "Русалачка".
9.00 "Гадзіна пік".
10.00 "Цацка". Д.ф.
11.00 "24 гадзіны". Тэлесерыял.
12.55 "Міншчына".
13.00 "Па-банку-2".
14.55 "Відавочца".
15.25 "Вовачка".
16.00 "Непераможны Спайдэрмен".
16.30 "Вуншпунш".
17.00 "Добры дзень, доктор!"
17.15 "Тэатральныя гісторыі".
17.30 "168 гадзін".
18.30 "Шкура". М.ф.
20.10 "Выканаўца жаданяў". М.ф.
22.10 "Арт-экспрэс".
22.25 "24 гадзіны".
22.40 "Аўтапанарама".
23.00 "Пакуль гарыць свечка".
23.30 Музычны канал.
0.25 Канцэрт групы "ДДТ".

1.35 "Шафа". Камедыя.
3.00 Музычны канал.

АНТ

8.00 Навіны.
8.10 Ералаш.
8.20 Служу Расіі!
8.50 "Цімон і Пумба".
9.15 "Дог-шоу".
10.00 Навіны (з субцітрамі).
10.15 "Бесталковыя нататкі".
10.30 Пакуль усе дома.
11.10 Выратавальнікі.
11.35 "Залатая рэчка". М.ф.
13.05 Куміры.
13.30 Дысней-клуб.
14.00 Навіны (з субцітрамі).
14.10 Жывая прырода.
15.05 "З жыцця фруктаў".
16.25 "Муравей АНТЦ". Камедыя.
17.30 "Памяняцца месцамі". Камедыя.
19.30 "Хто хоча стаць мільянерам?".
20.30 "Нашы навіны".
21.00 "Убраць Картэра". Баявік.
22.50 Часы.
23.45 "На футболе".
0.15 "Чырвоная сонца". Баявік.

РТР

9.15 "Амерыка: праз год. Сіла супраць тэрору".
9.50 "Гарадок".
10.25 "Агарова, 6". Дэтэктыў.
12.10 "Парламенцкая гадзіна".
13.00 "Весткі".
13.20 "Вакол свету".
14.15 "Дыялогі пра жывёл".
15.05 "Два раялі".
16.05 "Пакой смеху".
17.00 "Паляўнічыя на прывідаў". М.ф.
18.50 "У "Гарадку".
19.00 "Вестыкі тыдня".
20.10 "Спецыяльны карэспандэнт".
20.40 "Свята ў кругу сям'і".
0.00 "Формула-1".

НТБ

8.20 "Без рэцэпта".
8.55 Надвор'е на тыдзень.
9.00 "Сёння".
9.05 "Шоу Алены Сцепаненка".
10.05 "Расліннае жыццё".
10.40 "Вы будзеце смяяцца".
11.05 "Прафесія рэпарцёр".
11.25 "Служба выратавання".
12.05 "Тайна запіснай кніжкі". Дэтэктыў.
13.45 "Смачныя гісторыі".
14.05 "Свая гульня".
15.20 "Прынцып "Даміно".
17.00 "Сёння".
17.05 "Навейшая гісторыя". М.ф.
17.55 "Вясельны пярэпалах". М.ф.
20.00 "Надоечы".
21.30 "Вялікі кайф". Дэтэктыў.
23.40 "Зорныя варты". 2-я серыя.
0.30 "Часопіс лігі чэмпіёнаў".
0.55 "Пепсі-чарт".

КУЛЬТУРА

9.10 "Залаты п'едэстал".
9.40 "Дзявочая вясна". М.ф.
11.15 "Сетка.ru".
11.40 "Кароткія гісторыі".
11.55 "Вялікае касмічнае падарожжа". Фільм для дзяцей.
13.00 "Хааніб. Тайная рака". Д.ф.
13.30 Навіны культуры.
13.45 "Графаман".
14.15 "Мой цырк".
14.40 "Кентэрвільскія прывіды".
15.10 "Скандал вакол віктарыны".
16.05 "У свеце танца".
17.25 "Прагулкі па Бравену".
17.55 "Камера-абскура".
18.35 "Рамантыка раманса".
19.15 "Вялікія надзеі".
20.05 "Госць у акцёрскай студыі".
21.00 "Тым часам".

Кніга пра Сапегаў

У "Беларускім кнігазборы" выйшла кніга нарысаў і вершаў "Архіпелаг Сапегаў". Яе аўтар — Валянцін Дубатоўка, чалавек, які апантана любіць свой край, мову бацькоў і літаратурна-краязнаўчую працу. Сам Валянцін жыве ў Гродне, займаецца бізнесам, але час ад часу наведвае родную вёску Дзярэчын на Зэльвеншчыне — былое гняздо Сапегаў.

Уперамежку з бізнесам наш зямляк у вольны час сядзе ў сваю легкавушку і ехае падарожнічаць па Беларусі, шукаючы сляды знакамітых Сапегаў, якія пасля сябе пакінулі культурныя збудаванні, царквы і касцёлы. Спыняючыся то ў Слоніме, то ў Ружанах, то ў Оршы, то ў Лепелі, то ў Быхаве — В. Дубатоўка не проста любавіцца захаванымі храмамі, але перажывае за тых, якія нядобрабылі ў час разрушэння. Адначасова ён грунтоўна апісвае сапегаўскія фундацыі на Беларусі. І што пахвальна, што менавіта В. Дубатоўка зрабіў гэта ўпершыню. Раней падобнай кнігі ў нашай рэспубліцы не было. Хіба што выключэннем можа быць добры артыкул пра род Сапегаў А. Грыцкевіча ў "Энцыклапедыі гісторыі Беларусі" (Мн., 2001. Т.6.С.222—228). І, вядома, грунтоўны манаграфічны нарыс пра Льва Сапега "У трохсотыя ўгодкі смерці Вялікага Канцлера Льва Сапегі" выдатнага беларускага гісторыка і палітыка Міколы Шкялёнка і кніга Івана Саверчанкі "Канцлер Вялікага Княства: "Леў Сапега". Мн., 1992.

Сама назва кнігі В. Дубатоўкі "Архіпелаг Сапегаў" адразу заварожвае і інтрыгуе. Слова архіпелаг — азначае групу марскіх астравоў, якія блізка ляжаць адзін каля аднаго. Гэтымі астравамі ў Беларусі былі прадстаўнікі багатага і адукаванага магнатскага рода Сапегаў. Яны ў XIV—XVIII стагоддзях займалі ў Беларусі вышэйшыя дзяржаўныя, адміністрацыйныя і вайсковыя пасады. Пра Сапегаў у Беларусі трэба выдаваць энцыклапедыю. Пакуль такою міні-энцыклапедыяй з'яўляецца "Архіпелаг Сапегаў". У прадмове да яе доктар гістарычных навук А. Краўцэвіч піша: "Прароблена Дубатоўкам праца грунтуецца на добрым веданні спецыяльнай літаратуры і ўласных архіўных пошукаў. Яна, зразумела, не развязае ўсе пастаўленыя праблемы, не адказвае на ўсе ўзніклыя пытанні. Спецыялісты, несумненна, з нечым пагодзяцца, з чымсьці паспрачаюцца, вядома нечага падысцуюць". І, сапраўды, з аўтарам кнігі пра Сапегаў ёсць ад чым спрачацца. Краязнавец не ўлічыў некаторых замкаў, храмаў і палаца-паркавых комплексаў, якія будавалі і пакінулі нашчадкам Сапегі. Далей не трэба хадзіць ад сапегаўскага Дзярэчына — заглянем у суседні Слонім. У кнізе прыгадваюцца толькі слоніміскія Троіцкая царква і касцёл святога Андрэя, якія будавалі Казімір і Леў Сапегі. Але, на жаль, няма згадкі пра вялікі мураваны палац, які ўзвёў Леў Сапега, будучы слоніміскім старастам. У гэтым палацы са студзеня 1597 і аж да 1685 гадоў праходзілі генеральныя сеймікі Вялікага княства Літоўскага. А ў 1777 годзе новы слоніміскі стараста Міхал Казімір Агінскі перабасталяў палац Сапегі пад славуію на ўсю Еўропу "Оперу" — вядомы тэатр Агінскага. Дарэчы, жонкаю Міхала Казіміра Агінскага была ўдава Міхала Антоні Сапегі Аляксандра. Праз яе і дастаўся ў спадчыну Агінскаму палац ад Сапегаў.

Тым не менш, зроблена аўтарам вельмі шмат. І калі чытаеш старонкі кнігі, здзіўляешся, колькі архітэктурных помнікаў нашчадкам пакінулі Сапегі. Толькі ў Ружанах былі пабудаваны палацава-паркавы комплекс, Троіцкі касцёл, касцёл святога Казіміра, Пятра-Паўлаўская царква, у Быхаве — замак і Парафіяльны касцёл, у Гальшанах — замак, тое, калі, хто, дзе і як будавалі храмы і палацы, але вельмі цікава распавядае пра надзвычайныя выпадкі, здарэнні і падзеі, звязаныя з той ці іншай сапегаўскай мясцовасцю, з нейкай каштоўнай рэччу, чалавечым лёсам. Упершыню з кнігі чытачы даведваюцца аб тым, як Ян Сапега ў Ружанах заставаў караля Рэчы Паспалітай — Жыгімунта Старога віном з трохлітровага кубка "Івана", "вырабленага з горнага крышталю і аздобленага каштоўнымі камянямі і золатам". Гэты кубак захоўваўся ў Ружах, а пасля ў Дзярэчын да 1830 года, пакуль царскія жандары не ўкралі яго і не вывезлі ў Пецярбург.

Сёння ў беларускіх храмах таксама знаходзіцца шмат каштоўнасцяў. Але і яны незаўважна знікаюць з Беларусі, так, як прапаў нядаўна абраз Бялыніцкай Божай Маці. Таму аўтар у сваёй кнізе заклікае тэрмінова правесці інвентарызацыю помнікаў культуры і мастацтва, якія знаходзяцца ў касцёлах і царквах, мястэчках і сінагогах.

У другую частку кнігі "Архіпелаг Сапегаў" В. Дубатоўка ўключыў кароткія жыццярэйсы асноўных фундацыйнаў з роду Сапегаў. І апошні раздзел — паэтычны. Вершы В. Дубатоўкі прысвечаны гісторыі роднай Бацькаўшчыны, яе праблемам і радасцям. Яны таксама напісалі ад вандровак па родным краі. Паэтычная падборка ў кнізе завяршаецца вершам "Янычар". Сумны верш-заклік, верш-папярэджанне адрасуецца найперш тым, хто жыве на беларускай зямлі:

**Азірніцеся, людзі, навокал —
Хто тут здраднік, а хто тут ваяр!
Час ляць, як адпушчаны сокал.
Дрэмле ў кожным з нас янычар.**

Кніга В. Дубатоўкі выйшла невялікім тыражом — усяго 500 паасобнікаў. Але тыя, каму патэнцыйна яе працягчы, атрымаюць пэўную асапду і даведваюцца шмат цікавага з гісторыі нашай Айчыны.

Сяргей Чыгрын

Феадосія — Богам дадзена.

Еду ў старажытнейшы горад, пра які чуў і чытаў, але ніколі не даводзілася бацьчы на свае вочы.

Мінск праводзіць спорным дожджыкам. Здаецца, шэраму нябеснаму парасону няма мяжы. Але насоўваецца ноч. Цягнік "Мінск—Феадосія" як бы нырае ў цёмны тунель. І толькі з прыходам межнікаў у пагонах разумееш: зямля адна, воблакі адны, а краіны розныя. Мяне гэта балюча кранае. Усцешвае, што еду на сустрэчу да сяброў, да брацоў па дзіцячай літаратуры.

Адразу ж пасля частаколу свежых пагранічных слупоў стаіць счарнелы электраслуп. На яго тонкай верхавіне сядзяць дзве вароны. Ім цесна, няёмка. Ціснуцца, але не разлятаюцца. Падумаеш: дурныя вароны дэманструюць разумным людзям, як трэба трымацца поруч. Пра гэта не стамляецца паўтараць і мой украінскі сябар, вядомы паэт Багдан Чалы: "Трымаемся, дружа, як жалуды на дубе, упадзем — свінні з'ядуць".

Па вагоне нястомна шморгаюцца тры мінскія хлапчкі — Ілья, Сяргей, Арцём. Усе — вясёлкаўскія кліенты. Але толькі Арцём прызнаўся, што мама аднойчы купляла яму "Вясёлку".

Хлопчыкі з мамамі едуць у Крым, да мора, шукаць здароўя. Дай жа Бог!

краінай без будучага?

На вочы трапляецца верш ташкенцкага паэта Аляксандра Файнберга:

**Нас время ничему не научило,
Но это, брат, не повод
для кручины...**

**Вчера — не в масть.
Позавчера — не в жилу.
Вот, полюбуясь, для кого мы жили.
Мы им — никто. У них глаза чужие.
Им царь и бог — рулетка**

в казино...

Пад сумныя думкі цягнік пераадоўвае Вясёлы Падол, Вербкі, Чабанаўку, Долинскую, Чарнабаеўскую... І праз трыццаць тры гадзіны неўпрыкмет урываецца ў Феадосію. Дзіва-дзіўнае! Нашы вагоны коцяцца-шапаццяць амаль па пляжы, якіх метраў сто ад марскіх хваль. Адпачываючы ў купальніках і плаўках махаюць нам рукамі, вітаюць папаўненне.

Што цікавае, і вакзал у цэнтры горада, ля пляжа. А гасцініца "Асторыя" — праз вуліцу ад чыгуначнага вакзала. Такога камфорту, відаць, не знойдзеш болей ні ў адным горадзе свету. Ён толькі ў Феадосіі — Богам дадзенай, Айвазоўскім бласлаўленай і ўслаўленай.

Першыя крокі ў незнаёмым горадзе раблю з маскоўскім пісьменнікам, маім даўнім і верным сябрам Ігарам Нагаевым. Ён не праспаў, прышоў у такую

рань, каб сустрэць мяне. Абдымаем, як браты.

Хэмінузеўская барада, моц у плячах, добрая ўсмішка Ігара Германавіча — усё прывабнае ў ім. А галоўнае — ён надзейны таварыш, нястомны руплівец у нашай справе. Амаль усё свядомае жыццё аддаў часопісу "Дзіцячая літаратура". Спачатку пад мудрым апякунствам яго шэфы, вядомага празаіка Сяргея Аляксеева, а з 1996 года, як галоўны рэдактар гэтага унікальнага выдання.

Гэта ён, Ігар Нагаеў, разам з мясцовым пісьменнікам-энтузіястам Яўгенам Белавусавым задумалі міжнародны фестываль дзіцячых пісьменнікаў у Феадосіі. Дзякуй, дружа, што ўмееш збіраць сяброў і падтрымліваць сяброўства!

Люблю новыя знаёмствы. Яны, як новыя старонкі жаданай кнігі. Яны, як тайныя мігі жыцця.

Даўно чуў і не раз трымаў у руках кнігі вядомага маскоўскага паэта Віктара Луіна, які сёння ў дзесяткі лепшых рускіх дзіцячых паэтаў. Ён, апроч усяго, укладальнік унікальнага мінскага выдання "Сказкі века". І вось мы рукаем за ім, бачым вочы адзін аднаго і шчыра радуемся знаёмству. Мы даўно свае, роднасныя душы, вось толькі не выпадала сустрэчы.

З першага міга ўлюбяюся ў Валерыя Васкабойнікава. Яго, піцера, ведаюць юныя чытачы на ўсёй постсаветскай прасторы. Аўтар больш паўсотні кніг апавяданняў, аповесцей, фантастыкі. Яго кнігі пра жыццё знакамітых дзяцей, пра святыя зямлі рускай амаль штогод вытрымліваюць новыя выданні.

А вось ў украінскай, крымскія рупліўцы дзіцячай літаратуры — Яўген Белавусаў, Уладзімір Абрамаў, Анатоль Дончанка, Валерыя Нарчанка, Васіль Клічак.

Божа! Дзякуй за сённяшняе багацце на добрых людзей. Адчуваю, яны ўжо ў маім сэрцы, яны папоўняць скарбонку майго аптымізму і натхнення.

Чаму Феадосія стала месцам нашага спаткання?

Пяць гадоў назад былы ваяцкі-артэкавец, а цяпер старшыня секцыі дзіцячай літаратуры Саюза пісьменнікаў Крыма Яўген Белавусаў узбудзіў горад сваім незвычайным праектам — "Горад тысяч пісьменнікаў". Пачаў дазваць гарадскім уладам, настаўнікам, бібліятэкарам і бацькам, што ўсе дзеці геніі. Іх толькі трэба навучыць любіць кнігу, прыцягнуць у бібліятэкі, літаратурныя гурткі. Яго крэда простае: кніга — адна з лепшых калыханак дзіцяці, будучае яго залежыць ад таго, якія кніжкі ён сам прачытае ў дзяцінстве.

Пяць гадоў змагання за дзіцячы інтэлект далі свой плён. Сёння ў Цэнтральнай гарадской дзіцячай бібліятэцы Феадосіі ёсць кніжачка трэцякласніцы СШ № 17 Бэлы Бабаян "Сумныя вочы". У ёй

— вершы і апавяданні пра ката Лімона і суседавага сабачку, пра надвор'е і настрой аўтара. З'явілася кніжачка Глеба Фомкіна "Чаму мора чорнае і бурлівае". Першакласнікі СШ № 4 напісалі сваю калектыўную кнігу "Дружныя рабаты", а трэцякласнікі СШ № 10 — кнігу "краіна Выдумляндія". А выхаванцы гарадскога дзіцячага сада "Юля" нафантазавалі сваю кніжачку, намалывалі да яе вясёлкавыя ілюстрацыі. У горадзе пачала выходзіць газета "Горад тысяч пісьменнікаў", у якой друкуюцца творы юных талентаў, рэцэнзіі на іх дэбюты.

Сабраны "ўраджай" вопыту захацелася раздарыць. Каму найперш? Вось і была здзейснена задумка: склікаць у Феадосію дзіцячых пісьменнікаў з Украіны, Расіі, Беларусі.

А мне падалося, нашу сустрэчу даўным-даўно задумаў сьліны мастак-марыніст свету, першы Ганаровы грамадзянін Феадосіі Іван Айвазоўскі.

У першы ж дзень нашага фестывалю мы пайшлі ў карцінную галерэю, каб пакланіцца генію, які жыў і тварыў у Феадосіі. З яго карцін дыхнула на нас чароўнасць і веліч і мора. І талент Мастака!

Карціну "Пушкін ля мора" стваралі Айвазоўскі і Рэлін. Дык вось што сказаў пра яе Ілья Рэлін: "Галоўнае тут — мора Айвазоўскага, а на яго фоне я намалываў чалавечую фігурку".

Уладзімір ЛІПСКІ

У Феадосію і назад

Мамы вуркочуць у суседнім купэ пра нешта сваё, паціху смаляць цыгарэты, пацягваюць піўко. А малыя адчулі маю паблаглівасць, сноўдаюць па маім купэ, скачуць, як малпы, то на верхнія паліцы, то ўніз. Не ведаюць, куды і на што патраціць неўтаймаваную энергію. То возьмуцца карты кідаць, то фішкі перабіраюць, то гуляюць у рэінджэраў.

Падбеглі да акна, убачылі коз, дражняцца:

У-у, казёл!.. Бе-е-е!..Рагаціна!..
Ім усё роўна, што казёл украінскі. Ім смешна і дурасліва, у іх — канікулы. Яны ляцяць у вырай да гаючага мора.

Цэлы дзень, ад рання да вечара, мільгаюць за вокнамі вагона ўкраінскія гарады, мястэчкі, сёлы. На кароткіх прыпынках бабкі прапануюць за грыўні чарэшню, абрыкоўкі, рыбу і бульбу.

Пачынае даймаць паўднёвае сонца. Разамлелі і мае малыя спадарожнікі. Меней бегаюць і скачуць, усё часцей заводзяць гамонку пра сябе і свае забаўкі. А я вушы навастрыў, мне ўсё цікава.

Расказвае Ілья:
Я быў у нулёўці, дык адзін малы, круты, стварыў ціпа банды з пяці пацаноў. Зачыніліся ў туалете. Нас не пускалі. Лёша падмог. Ён ужо ў першым класе...

Сяргей выдае жарт-прыколку з іхнага, другога класа:

Куды ідзем мы з Пятэчком? Канешне, у рэстаран. Што будзем рабіць там з Пятэчком? Канешне ж, піць віно. Дзе будзем піць віно? Канешне, за вуглом. А чым закусваць будзем там? Канешне ж, Пятэчком...

Хлопчыкі рагочуць з "класнага" вершыка, а мне чамусьці не весела.

Па радыё грывіць песня: "Мая падручка — ночью мне подушка..."

Пад гэту мелодыю Арцём дзелавіта дапытвае мяне:

Вы Кіркоравя любіце?
Не, — шчыра прызнаюся.
Арцём здзіўліў і разгубіўся, вочы сталі круглымі:

Яго ж усё любіць!..

Я перахопліваю ініцыятыву:

А ты песні Ігара Лучанка любіш?
А хто ён такі?

Тлумачу.

Не чуў, — пацпевае плячыма трэцякласнік.

За ўсю доўгую дарогу хлопчыкі не раскрылі ніводнай кнігі. Прызналіся:

Мы іх і не бралі з сабой!..

А між тым сацыёлагі і псіхолагі ўсяго свету сцвярджаюць, што менавіта чытво развівае інтэлект, фарміруе духоўна спелую, адукаваную, паўнацэнную асобу. Даўно вядома, што чытаннем мастацкай літаратуры "загадвае" правае "пачуццёвае" паўшар'е галаўнога мозга. Калі гэтага няма, развіваецца толькі левае, "інфармацыйнае" паўшар'е. Няўжо мы становімся краінай аднапаўшарнага мыслення? Краінай без пісьменнікаў, артыстаў, музыкантаў,

ПРОЗА

Пасля гэтага Купалка вельмі змянілася, стала нібыта іншаю —цяпер яна ўжо не спявала, не весялілася. Была вельмі задумліваю —стане часам і доўга стаіць на адным месцы, глядзіць на траву, на дрэвы, на кветкі і пытаецца ў іх: "А вы ж будзеце жыць і пасля таго, як я памру?"

Цяпер яна зразумела, што зямлю любіць болей, чым той прыгожы зялёны сад, у які яшчэ нядаўна з такою ахвотаю збіралася.

Не спадабалася ёй і медавуха, і нават заморскія віны, якімі яе частавалі. Пілі ўсе князевы жонкі і, засумаваўшы па мужчынах, цешыліся з князевымі дружыннікамі, а яна не піла, не гуляла, ні з кім не цешылася.

Не хацелася ёй і пераапраца, мяняць адзенне, прыбірацца. Навошта? Навошта любіцца з кожным мужчынам, які пажадае цябе і нават з тымі, на якіх кідала часам зацікаўлены позірк, будучы яшчэ князевай жонкаю.

Па дарозе ў прыгожы зялёны сад

3 цыкла "За смугою"

Цяпер ужо яна ведала, што ніхто не зможа яе падняць так высока, як падняў у той дзень Вежа.

А тым часам дзён у яе заставалася ўсё менш і менш. Але Купалка па гэтым, як ні дзіўна, не сумілася —яе стаміла чаканне, і яна хацела, каб тое, што наканавана, адбылося як найхутчэй: "на дымы", дык "на дымы", ір'е, дык ір'е, зялёны сад —дык зялёны сад...

Наспеў час падумаць, што самае дарагое і жаданае захоацца ёй узяць туды з сабою. Ведала, што гэта пустое — усё, што ні возьмеш, як і яна сама, згарыць, пойдзе на дымы, аднак усё ж здрадзіць усяму таму, чым даражыла і чаму радавалася, яна не магла.

Час Купалка выбрала не вельмі зручны —князевы жонкі якраз пілі і гулялі ў хораме з усімі, хто быў, хто хацеў быць з імі. Не была п'янаю толькі адна Забава. Яны ўдзвух сядзелі ўпобачкі і перабіралі, дастаючы з размаляванага куфра Купалкіны міладары.

Першая пад Купалкіны рукі трапілася лунніца, што ляжала ў прыскрынку, —упрыгожанне з бронзы, аздобленае рымскімі шкляннымі бусінамі. Падвеска мела форму паўмесяца, бусіны, раскіданыя па ёй, былі чырвонага, сіняга і белага колеру, і калі Купалка паволі праводзіла па ёй позіркам, здавалася, што лунніца жывая і прыязна ўсміхаецца ёй.

Гэтае ўпрыгожанне, калі Купалка стала князевай жонкаю, падаравала ёй маці. Дачка ведала цану падарунку —лунніца была родавай каштоўнасцю: яе некалі зрабіў матчын прадзед, прадаўшы жыта і купіўшы бронзу і бусіны.

— Хочацца ўзяць лунніцу з сабою, — задумалася Купалка.

— Дык і вазьмі, —падтрымала яе Забава.

— А можа, аддаць табе? Каб помніла пра мяне. Яна ж усё роўна згарыць... Бусіны ў агні паліпаюцца, —з сумам раздумвала Купалка.

— Не, я не вазьму такі падарунак, —запырчыла Забава. —Ён жа расказвае пра твой род, і мне будзе чужы.

Купалка, нібы і чакала гэтага, адразу згадзілася:

— Можна, ты і праўду кажаш...

Шклянца, якую яна дастала затым, была зграбнаю, вытанчанаю. З цікавым хвалістым валікам, укладзеным вакол донца, з рэльефным упрыгожаннем на сценках. Купалцы шклянцу падарыў князь —ёй шклянца спадабалася, аднак яна нават і не прасіла, а ён убачыў, што каханая хоча яе мець, аддаў шклянцу сам.

— Вазьмі яе, Забава, —Купалка сумнавата ўсміхнулася. —Як будзе па мне страва, напоўніш шклянцу смачным заморскім віном і вып'еш усю. Гэтак і я з табою прыгублю.

Адмаўляць у гэтай просьбе Забаве не было як, і яна моўчкі пераставіла шклянцу на сваю скрыню.

Нарэшце Купалка дастала ўсе свае грошы. Вавярыцы. Лысыя грошы, як смяяўся сам князь. Шкуркі вавёрак, куніц, сабалёў, гарнастаяў перабылі ўжо шмату якіх руках і мелі паншаны выгляд —шматдзе поўсць з іх павылазіла, і яны былі амальлысыя. Але ж гэта былі грошы! І яны былі сапраўдныя, пакуль былі поўныя —з хвастом, не маглі зразумець, як за такія шкуркі можна купіць сапраўднае золата.

Ва ўсіх Купалкіных грашах толькі хвасты былі пушыстыя і расчасаныя —як новыя.

— Вазьмі, Забава, і гэтыя грошы. Можна, спатрэбіцца. Бо згараць жа... —і Купалка падала сяброўцы, выбраўшы навейшую, цэлую куну —дзесяць вавярыц, змацаваных дротам і з пячаткаю вялікага князя.

Не паспела Забава забраць Купалкін падарунак, як да іхняга куфра падкруцілася п'яная Малуша, старэйшая князева жонка, з нейкім незнаёмым Купалцы кавалерам, які непрыстойна трымаў яе руку за сараматнае месца. Яна спачатку згрэбла ўсіх вавярыц сабе на руку, а потым ужо сказала:

— Падары мне ўсе твае грошы, Купалка. Толькі не палі іх у вогнішчы сваім.

— Ты ж ужо ўзяла іх, —адказала Купалка. —Мне нічога не засталося паліць.

Нахабства Малушы ёй не спадабалася, але ж біцца з ёю не будзеш: узяла —дык узяла, то няхай і спажывае...

Калі Малуша са сваім кавалерам зноў пайшла ў скокі, Купалка скрывілася як ад болю:

— У хорамы ўпусцілі кашчунаў і глуматворцаў. Скамарохі іграюць, глуматворцы смяюцца. П'яныя князевы жонкі кашчуну дзеюць. Іншыя ж з вялікага жалю і рэжучца, і сіляцца, і топяцца... А яны вось як жальнічаюць...

Купалка хацела аддаць Забаве сваё самае найпрыгажэйшае, самае дарагое і любімае ўпрыгожанне —дыядэму з зерню і філігранню, з устаўкамі з самацвэтаў. Як купалася сонца ў невялікіх залатых і сярэбраных шарыках, якія на той час самі рабіліся маленькімі сонцамі, як пераліваліся светлацені, як мітусіліся бліскаўкі па звітых з найтанчэйшых залатых нітак шнурочках!

Але Забава не ўзяла дыядэмы.

— Што ты! Мы ж табе яе на смерць адзёнем.

Тады Купалка аддала сяброўцы вялікі, з кулак, бурштын, які спачатку хацела забраць з сабою на краду.

Бурштын быў падобны на вялікую кроплю —быццам яна, такая, толькі што смалою сцякла з сасны і імгненна, перад вачамі акамянела.

Бурштын быў празрысты, як свежы мёд, і ў ім прасвечвалася, нібы жывая, пчала, якая калісьці даўно-даўно патанула ў жывіцы, ды так і засталася распасцёртаю —крылы яе былі гатовыя, калі спатрэбіцца, зноў затрапятаць выбавіцца са смалы.

Але Забава не ўзяла і бурштына.

— Не, мы і яго пакладзем ля цябе, —сказала яна.

І вось усё. Дні яе скончыліся. Заўтра ў Купалкі ўжо не будзе. Не, раница яшчэ будзе, поўдзень будзе. А вось ночы —не будзе...

З апошнім промнем заката сонца Вежа праколе ёй, Купалцы, грудзі, знойдзе там наканечнікам дзіды яе яшчэ жывое сэрца —яно будзе ўсхвалявана трапятатца! —і спыніць яго назаўсёды. Толькі падумаўшы пра гэта, яна нібыта наяве адчула, як там, дзе павінна знаходзіцца сэрца, шукаючы яго, варушыцца вастрыё дзіды...

І полымя вялікай крады яна ўжо не ўбачыць. Іншыя будуць бачыць, а яна —не.

Тую ноч Купалцы, вядома ж, не спалася.

Ноч была цёмная, глухая. Сходамі яна часцей за ўсё такою і бывае: на неба няма ні круглай, як бубен, поўні, ні тоненькага, як кіпцюрок, маладзіка. Толькі зоркі крыху асвятляюць чорнае неба.

Янка СІПАКОЎ

Няўжо ён, Вежа, так і ўсадзіць ёй у грудзі дзіду?! Няўжо не здрыганецца яго рука?!

Купалцы чамусьці вельмі захацелася яго ўбачыць. Пашукаўшы Вежу ў харомах і не старэйшы сярод дружыннікаў, якія забавляліся з князевымі жонкамі, яна выйшла у ноч. За сваёю спіною чула, як задаволена хіхікаюць залашчаныя жанчыны і, каб хутчэй адысціся адсюль, пайшла шпарчэй, нават пабегла.

З усіх бакоў атуліла непраніклівая цемра, і ёй зрабілася вусцішна.

У палях была такая цішыня, што калі нечакана варухнулася галінка на нябачным у цемры дрэве, Купалцы здалося, што нехта ідзе.

Яна спынілася, прыслухалася — не, нічога больш не было чуваць, ніхто не ішоў: мусіць, гэта была птушка.

Яна не ведала, куды ідзе, але падсвядома адчувала, што кіруецца ў той бок, дзе рыхтуецца заўтрашняе вогнішча.

Зноў наперадзе нешта зашамацела. І яна зноў прыстаяла, услухалася. Не, на гэты раз шамаценне не заціхла —нехта і праўда ішоў ёй насустрач.

Купалка не здзівілася, калі ў цемры, да якой крыху прывычаліся вочы, пазнала Вежу. Чамусьці яна і ведала, што сустрагне якраз яго.

Не здзівіўся, здаецца, і Вежа, быццам і ён разумеў, што абавязкова спаткае яе.

Яны, не згаворваючыся, звярнулі з дарогі і пайшлі ўцэла, пайшлі зусім у іншы бок —не туды, куды ішла яна, і не туды, адкуль вяртаўся ён.

У адну руку Купалка ўзяла Вежаву ручышчу, а другою даланёю вадзіла па ягонай, нібы вывучаючы яе. Вежава далонь была шурпатая, уся ў мазалях, і яна сама сабе падумала: "Бач ты, і ад мяча бываюць мазалі".

Вежава далонь была цёпла-цёплая...

Купалка ўзяла яе вышэй і паклала сабе на грудзі — якраз у тым месцы, дзе білася сэрца... Далонь, адчуўшы пад сабою невялічкі бугарок, расслабілася на ім, потым абняла яго, паглядзіла. Пальцы зрабіліся пяшчотнымі-пяшчотнымі —яны амальнячутна, амаль не дакранаючыся да бугарка, пашчылі яго...

"Цікава, а ці бываюць мазалі ад дзіды?" —чамусьці недарэчы думала Купалка.

Яны не пыталіся адно ў аднаго, куды ідуць, але абое ведалі —куды: недзе ў тым баку была Даліна Свяшчэннага Рога.

Даліна сустрэла іх цішынёй, ад якой закладала вушы.

І тады ён зноў узняў яе на сябе...

Цяпер ужо Купалка была яшчэ вышэй, чым першы раз. Яна была ў самым небе, паміж зораў, недзе пасярод Птушынага Шляху. Яна гладзіла гэтыя светлякі, цапавала іх, і яны, яркія і зыркыя, не апякалі ёй вусны. А Вежа ўсё падымаў і падымаў яе угору, усё пасабляў і пасабляў ёй імкнуцца вышэй і вышэй.

Купалка была шчаслівая. І калі яна нарэшце выдыхнула з сябе невераемна задаволены крык, як спудзіў даўкую цішыню Даліны, яго, здаецца, пачулі і неба, і зямля.

Крык яе быў радасны. І той жа час развітальны...

У палях ужо шарэла. Неўзабаве з-за небасхілу бліснуў, раслабіўшыся на шмат пасачак, першы промень сонца.

Пачынаўся новы дзень, якога ў Купалкі ўжо не было.

Першым, каго яна ўбачыла, калі яе, убраную як да шлюбу, прывялі на курган, быў князеў дружыннік Вежа. Ён стаяў ля варотаў, якімі заканчвалася круглая агароджа з хмызняку і саломы вакол крады, і зусім не звяртаў на яе ніякай увагі, быццам чужы, нават не заўважаў яе: як усё роўна і не было ў іх агульнай апошняй ночы.

У яго руках ужо была дзіда. Наканечнік яе блішчэў на сонцы. Гэты яркі бляск прыцягваў яе вочы, і яна, крыху забыўшыся на яго, крыху паглядзеўшы на што-небудзь іншае, міжволі вярталася зрокам да дзіды і яе бліскачага наканечніка.

Вежа, мусіць, рабіў выгляд, што не бачыць яе — ён стаяў і пра штосьці вельмі зацікаўлена гаварыў з Вешчуном.

Крада ўжо была гатова да падпальвання.

У дамавіне напаўсядзеў мёртвы князь — у сабалінай шапцы, у парчовым адзенні, што было зашпілена на залатых гузікі, аплікі. Каля яго стаялі ў збанках мёд, сыта, медавуха, ляжалі хлеб, мяса, цыбуля, а ў нагах знаходзіўся пасечаны мячамі любімы князеў конь — ён быў асядланы і зацугляны, каб у выпадку, калі спатрэбіцца, князь мог лёгка на яго сесці. З гэтай жа мэтай каля князевага бядра, падсунуты пад самую правую руку, ляжаў меч — каб яшчэ лягчэй можна было сціснуць яго дзяржанне.

І ля Купалкінага месца ўсё ўжо было пакладзена, падрывавана — стаялі ў розным посудзе яда і пітва, ляжалі сярпы і іншыя рэчы, якія яна сама пажадала ўзяць з сабою, і тыя, што павінны абавязкова быць ля яе ў час пахавальнага абрада.

Праўда, нічога гэтага сама яна не бачыла — пра тое, што робіцца ў дамавіне і вакол, ёй толькі расказвалі іншыя, тыя, хто прыбіраў яе ў шлюбнае адзенне: князь пасадзілі, каня пасеклі, міладары занеслі...

Значыць, крада была ўжо гатовая, і ў дамавіне не хапала толькі яе, Купалкі.

Чакалі захаду сонца.

Сонца было ўжо зусім нізка, але ўсе чакалі, калі яно зусім скоціцца на небасхіл.

І як толькі чырвонае кола, на якое ўжо можна было глядзець, дакранулася лініі гарызонта і паволі пачало тануць за яе, пагружаючыся ў царства мёртвых, да яе падышлі двое мужчын, узялі яе за рукі і падвялі да варотаў, што пакуль былі зачынены. Мужчыны так спяшаліся, што Купалка не змагла развітацца нават з Забаваю — тая толькі паспела паправіць на яе галаве дыядэму.

Мужчыны паднялі яе над варотамі, спыталіся:

Што ты бачыш там, Купалка?

І хоць яна, зазіраючы ў свет мёртвых, нічога не бачыла, усё ж адказала так, як яе і вучылі:

Бачу маіх памерлых родзічаў. Яны радасныя. Яны вясёлыя. Яны махаюць мне рукамі. Клічуць мяне...

Калі яе падымалі і другі, і трэці раз, яна ўжо маніла і сама верыла ў сваю ману:

— Бачу свайго мужа. Ён сядзіць у прыгожым садзе. А сад такі зялёны... Вядзіце ж мяне хутчэй да яго!

Калі Купалку зноў паставілі на зямлю, перад ёю расчыніліся вароты, за якія яна толькі што зазірала.

***

Размыты сэнс — нібы нязменны вырак,
размыты сэнс хістаецца ва ўсім.
Куды ні глянь — адзін шматлікі вынік,
і не дапетрыць, што стаіць за ім.

Шматколерна навокал ззяюць кветкі,
траву і дрэвы бласлаўляе дол.
Мы дзівімся — уражлівыя сведкі таго,
што адбылося навакол.

Плыве ў нябёсах сонца ў пазалоце і з намі не ўзгадняе уласны рух.
Нібы агонь жывы, у нашай плоці трапечацца зусім не бачны дух.

Прыцягваюцца атамы й нейтроны, планеты ліпнуць да сваіх арбіт.
Правальваецца ў цемру свет зялёны, ды свежым сокам сочыцца нябыт.

А прага знаць — бяссілля горкі выклік,
бо розум не жадае на спачын.
Мы смокчам, як цукерку, бачны вынік,
спазнаць не змогшы смак першапрычын.

***

Як надта ўжо хочацца плакаць — паплач

пад музыку горкую ўласных няўдач,
хоць ты і ўзлятаў над зямлёй,

нібы мяч... Прабач...
Зноў хочаш вітаць у нябёсах?

Ах, цісне жыццёвая ноша гарой.
А ты зацугляй свой не лепшы настрой.
Куслівыя думкі, што збіліся ў рой,
дарэмна звіняць пад вячэрняй зарой.

Асеннія звяглівыя халады з вятрыскам, які атрасае сады,
выразнае водгулле блізкай бяды —
ўсё глушыць прарэзлівы смех малады.

Ён звонка ляціць праз вясну і зіму,
ён нават панурую точыць турму.
Ён вораг і сябар адчаю твайму.
Чаму ж ты сягоння не рады яму?

Са смакам сваю ж ты дыстанцыю бег.
Скакаў аж завесела ў вечны каўчэг.
А зараз гадаеш: ён выйсе ці грэх,
ці збаўца, ці кат — навароджаны смех?

***

У людзей непадобныя мары, самы розны клопат людскі.
Хтосьці рупіцца на Канары, цётка едзе на буракі.

Можа й ёсць гэты бераг салодкі, дзе жывуць таўстасумы й паслы.
А яе персанальныя соткі вельмі густа травой зараслі.

Ад брукхатага "Боінга" недзе застанецца ўгары баразна...
На старэнькім веласіпедзе дабарэцца да поля й яна.

Мо заробіць травы на карову, можа, трохі прыбавіцца стаж.
Ці здаровы альбо нездаровы, але ўласны наведеае пляж.

Хоць адгэтуль да мора далёка, не дакоцяцца хвалі сюды.
Не такая ўжо страшная спёка —

ёсць у сумцы бутэляк вады...

Вяселле

Абвешчаны вась танец утраплення, рашучы і круты, як танец смерці.
Выходзь на круг, каго ўжо хмель дастаў да самых пятак, кончыкаў душы.
У забыццё, у густы самападман кідайцеся з расхрыстаным парывам.
Як радасна аслепнуць хоць на міг, у шквалістай мелодыі аглухнуць.
Зацьменне клёку — як густы бальзам,

пажар душы — нібы агонь салодкі.
Шалёна скача разгайданы палодкі, адолеўшы ўсе пострахі інфаркта.
Па венах, што знасіліся, як трубы, гуляе кроў, спалохаўшы інсульт.
І топча стому папярэдніх дзён, паружавеўшы, бацька маладога.
У польцы вогненнай ляціць віхурна, слязу каўтнуўшы, маці маладой.
Абтросшы з плеч шматлікія гады, абцасамі грыміць фарсісты сват.
Плывуць з усмешкай юныя істоты,

не трэба ім ад часу бараніцца і вытрасаць жыццёвы пыл з адзення —
нашто ім ведаць, што такое час...
Зноў шпаркі танец хвацкі свой імпэт распальвае апоўначы глыбокай.
Аж зоркі ўсе дрыжачую кружню над галавой выконваюць бліскуча.

Галактыкі пад музыку вяселля вальсуюць пасярод глухой начы...
Хіба ж тут ноч — нявеста сонцам ззяе, жаніх вунь свеціць — месяц малады.

Мегаполіс

Вірыць стракатым людствам гулкі пляц, аздоблены галлём дэкаратыўным.
І сыплецца праз выпадковы плач юрлівы смех, які гучыць надрыўна.
Перамяшаліся мажор, мінор.
З павекаў радасць смутак атрасае.

Хто толькі з цёплых ні вылазіць нор,
на божа свет штоноч ні выпаўзае!

Для тых, хто днём не робіць барышы,
паўночны час — ён непаўторна-зорны.
Пазбавіўшыся ад сваёй душы,
прагульваюцца лёгкім крокам зомбі.

Гудзе піўніца, што рублі скубе,
дзе людзі п'юць ці з радасці ці з гора.
Брыдотнай лапай цягне да сябе пачвара іх — Садомская Гамора...

Астатнім ранак абяцае плён —
падмурак ім узычыць да абеда,
хто хоча ўласны ўзвесці Бавілон,
вышэйшы, чым у бліжняга суседа...

***

А нешта стаяла за гэтым радком...
Ён жаліўся, лёгенька ўскліпваў цішком,
нячутна, прытоена плакаў крадком і ў горле шчымлівым сядзеў камяком.

Якая бядота, якая навала яго руйнавала, пад ім панавала?
Чаму яму радасці так неставала і распач слязою ледзь-ледзь праступала?

Успырхваў у неба бадзёры радок,
ды падаў ён бездапаможна на бок.
Хацелася моцна яму да аблок,
але раз'ядналіся крыллі і зрок.

Нябесная ззяла яму панарама,
да Бога наблізіцца пражнуў таксама.
Ён ліўся, як чыстая музыка храма,
ды ў навісі слоў калыхалася драма...

Што ўтойваў ад нас ты, замглены паэт?
І змрокі душы не рассунуў як след.
І вецер уласных астуджаных бед гасіў ты адчайна, шкадуючы свет.

Ліст у рэдакцыю

Яшчэ раз пра "мядзведжую паслугу"...

Знаёмячыся з артыкулам Аркадзя Нафрановіча "Вечары за кнігай", змешчаным на старонках "ЛіМа" ад 9 жніўня гэтага года, са здзіўленнем натрапіў на сваё прозвішча, а яшчэ больш здзіўся (трэба ж мець такую феноменальную памяць!), што крытык згадаў амаль дзесяцігадовай даўнасці радыёперадачу, у якой гаварылася, што, хвалячы вершаваныя радкі Леаніда Галубовіча "Хлеб трэба сеяць, мужыкі, без хлеба — дрэн палітыка", паэту аказваюць мядзведжую паслугу. Аўтар артыкула слова ў слова паўтарыў фразу пра "мядзведжую паслугу", вось толькі чамусьці забыўся сказаць, у сувязі з чым было так сказана. Таму, відавочна, трэба напамінаць, што прычынай паслужыў мнагазначны водгук, які быў надрукаваны ў рэспубліканскай газеце "Звязда", дзе цытаваліся вышэйшыя прыведзеныя радкі, як узор сапраўднай паэзіі і творчы набытак іх аўтара Л. Галубовіча. Але ці так гэта на самай справе? Канечне, не! Самі па сабе, асобна ўзятыя гэтыя радкі, не гучаць. Яны — банальныя і рытарычныя. Пра гэта і было сказана ў радыёперадачы. Дзеля чаго? З адной мэтай, каб тая, хто бярацца за пяро, спрабуе свае сілы ў мастацкім слове, зразумелі і не паверылі, што такія радкі з'яўляюцца ўзорам сапраўднай паэзіі, не сталі раўняцца на іх, працаваць на такім узроўні.

Пра гэта А. Нафрановіч невядома па якой прычыне раптам "забыў", такім чынам заблудзіўшыся ў трох соснах, ці правільней будзе сказана, у двух радках, уводзячы ў зман іншых. І разам з гэтым ён не забыў згадаць: "Гляджу — і Вера Палтаран іх ухваліла", дадам ад сябе — пісьменніца, якую я паважаў, бо яна ведала сапраўдную цану мастацкага слова, выкарыстоўвала ў сваіх вершах усю магчымасць яго выяўленчага багацця: гнуткасць, шматкалёрнасць, пластычнасць і г.д. Заручыўшыся такім сур'ёзным аўтарытэтам, А. Нафрановіч гэтым самым нібы кідаў адпаведны каменьчык у мой агарод, кідаў не проста так, а з пэўным намерам і прыцэпам, і ў першую чаргу дыскрэдытаваць мяне ў вачах чытачоў і аматараў паэтычнага

слова, маўляў, вось ён, творца, — не можа адрозніць зерне ад мяккіны!

Прызнаюся, я на самым пачатку ні на капіўца не паверыў аўтару артыкула і яго сцвярджэнню, што В. Палтаран магла нейкім чынам ухваліць гэтыя радкі. Але, пэўна, нейкае выказванне пісьменніцы мелася. Трэба было адшукаць яго, пазнаёміцца, пераканацца — так гэта, як гаворыць А. Нафрановіч, ці нешта падобнае гаварылася па-іншаму. Таму пайшоў у бібліятэку, узяў у рукі першую кніжку вершаў Л. Галубовіча "Таёмнасць агню", і адразу натрапіў на прадмову, напісаную В. Палтаран, "Час святання", дзе і сустраў гэтыя радкі, што прыводзіліся як паэтычная знаходка маладога аўтара.

Тут, скажу, як быццам можна А. Нафрановічу ўскочыць з месца, ускінуць угору рукі, крыкнуць "Ура", маўляў, наша ўзяла, як гэта робяць футбалісты, калі забіваюць мяч у чужыя вароты. Але не спяшайцеся, спадар А. Нафрановіч, не трэба дарэмна, як кажучы, траціць порах. Справа ў тым, што менавіта тут і зарыт сабака. Свядома ці не свядома крытык замоўчаў той факт, што В. Палтаран хваліла і прыводзіла не два радкі, якія вырваў з кантэксту штрафы і ўсяго верша аўтар водгук, надрукаванага, як ужо гаварылася, на старонках газеты "Звязда" і якія услед за ім цытуе А. Нафрановіч, а штраф, што гучыць так:

Пакуль не скажа дзед які

З развагай аналітыка:

"Хлеб трэба сеяць, мужыкі, без хлеба — дрэн палітыка".

Дык што ж адбылося, шануны спадар крытык А. Нафрановіч? Цуд, дзіва, магічная містэрыя? Ды нічога незвычайнага! Проста толькі тое і зрабілася, што радкі сталі на сваё месца, трапілі ў свае, прызначаныя для іх, гнёзды і тое месца, якія яны займалі! А таму натуральна, без аніякага высілку, упісаліся гэтыя два "непрыкаяныя", гвалтам выдраныя і вырваныя А. Нафрановічам радкі, у агульную тканіну штрафы і ўсяго верша, дзе, як гаворыць перад гэтым В. Палтаран: "Вяскоў-

цы, мужыкі разважаюць пра палітыку — пра В'етнам, пра Пехлеві". У выніку атрымліваецца, як гаворыцца ў адной тэлевізійнай рэкламе, зусім іншая карціна. Як у народзе кажучы: тая самая Матруна, толькі ў новым каптане! Устае пытанне: ці ведаў А. Нафрановіч, што В. Палтаран вызначыла і выдзеліла не два асобныя радкі, а штраф цалкам і поўнасцю. Цяжка сказаць! Але ж нельга яму адмовіць у тым, што ён памятаў пра пахвалу гэтай штрафы Верай Палтаран. Што ж тады выходзіць? А. Нафрановіч хацеў увесці ў зман чытачоў газеты? Не верыцца і гэтаму! Значыць, жадаў кінучыць на аўтара радыёйнай перадачы? Верагоднасць такая маецца!

Але куды цікавей разабрацца, чаму менавіта загучалі два радкі ў кантэксте штрафы, як бы набылі нейкае іншае дыханне, свежасць і нават новы сэнс. Аўтар штрафы ўжыў прыём кантрапункта, кантрасту, што і дало незвычайны эфект. Выснова пра хлеб і палітыку знайшла свайго лірычнага героя і асобу, вясковага дзеда-мудраца, і загучала ў яго вуснах натуральна і праўдзіва. Больш таго, загучала як нейкае адкрыццё, хаця мы добра разумеем, што ніякага адкрыцця ў гэтым выказванні няма і на ёту. Вясковыя стары не адкрыў нейкую новую Амерыку, а сказаў тое, што можа сказаць кожны і любіць не толькі селянін, але і гараджанін. Адна справа ў тым, што выснова зроблена старым дзедам "з развагай аналітыка" (гэта рэмарка, прыпраўленая здаровым і дасціпным гумарам таксама іграе і працуе на штраф) якраз да месца, і ў тых абставінах, якія патрабуюць і вымагаюць менавіта вось такіх слоў, што і падводзіць рысу пад спрэчку, ставяць лагічную кропку.

Штрафа стала падобнай да правадоў высокага напружання, дакрануўшыся да якіх нельга не адчуць той сілы электратоку, якая можа страσανуць і скалануць любую душу. Радкі не могуць пакінуць раўнадушнымі і абьякавым анікога. Тут, канечне, адчуваецца дыханне сапраўднай паэзіі.

І, як ні дзіўна, у цеснай повязі з першымі радкамі каштоўнай знаходкі робяцца і два наступныя, здавалася б, прازیчныя, рытарычныя і лозунгавыя па сваёй сутнасці. Вось на што здольна ЯЕ Вялікасць Паэзія, той магчымы крышталі, пра які гаварыў Пушкін.

Але вернемся да артыкула А. Нафрановіча. Спытаемся: ці можна адрываць два злашчасныя радкі, з-за якіх і ўзнікла гэтая мітрэнга, ад першых двух. Ні ў якім разе! Іх нельга браць і прыводзіць асобна, хаця штраф і не шэдзёр. А калі і спасылацца на іх, то трэба гаварыць пра тое, якому герою яны належаць. Без гэтай агаворкі кожны будзе думаць, што да такога "мудрага" заключэння прыйшоў аўтар. У такім разе яны згубяць усялякую мастацкую вартасць. І срэбра стане іржаваю медзю.

Не падумаў, здаецца, А. Нафрановіч і пра тое, калі б гэтыя два радкі належалі аўтару верша, то непісьменна гучала б і фраза "Хлеб трэба сеяць, мужыкі..." Дзе і хто чуў, каб адукаваныя людзі гаварылі: "Трэба сеяць хлеб..." Сеюць жыта, пшаніцу, проса... "Памірай, а грэчку сей!" — кажучы ў народзе. Хлеб не сеюць, а пакуль і выпякаюць у печы і на пякарнях. А вось у прамоў мове героя верша фраза "Хлеб трэба сеяць, мужыкі" гучыць як і мае быць. Гэта яшчэ раз пацвярджае той факт, што выказванне старога дзеда нельга выхопліваць са штрафы і нельга яе прыводзіць без двукосся.

Не хочацца збівацца на павучанне. Але трэба параіць А. Нафрановічу, калі ён хоча пісаць артыкулы пра паэзію, трэба думаць, і, як заўважыў Колас, думаць крэпка, — сем раз адмераць і адзін раз адрэзаць. А не аказаць аўтару верша ў сваю чаргу мядзведжую паслугу, — безпадстаўна заступаючыся за радкі, выхаленыя са штрафы, і хваліць іх, як адарваныя і адарваныя падзшы, што адны не могуць быць ні ботамі, ні чаравікамі, нават звычайнымі пантофлямі, словам нармальным абуткам.

Па дарозе ў прыгожы зьялены сад

(Пачатак на стар. 11)

За імі стаяў Вежа. З дзідаю ў руках — Купалка зноў убачыла, як трывожна бліснула вастрыё дзіды ў апошніх промнях.

Вежа падаў ёй вольную руку і павеў да дамавіны.

На парозе, у шырока расчыненых дзвярах, спыніўся сам і, агледзеўшыся, паставіў Купалку побач, але так, каб можна было размахнуцца дзідаю...

Цяпер усе глядзелі на сонца — з апошнім яго промнем Вежа праб'е Купалцы грудзі. Глядзела на яго і яна сама — ужо зусім нежывая, ужо абьякавая і раўнадушная да ўсяго.

Сонца было мяккае і ўжо не калопа-ся, як удзень.

Толькі апошні промень стаў зноў калючы.

Калі ад сонца застаўся ўжо адзін кіпцюрок, з яго вырваўся адзін тоненькі, але востры промень.

Ён балюча калючы ў вочы...

І той жа час Вежа з усяе сілы ўдарыў дзідаю ў Купалкіны грудзі. Яна адчайна, распачна вайкнула і павалілася на падлогу дамавіны.

Адразу ж перад дамавінаю, за варотамі пачуўся гул. Людзі, што сабраліся на краду, загулі, закрычалі, загаласілі, застогналі, завойкалі. Лямантвалі плакальшчыцы, прычыталі карніцы, заходзіліся ў плачы маці, сёстры Купалкі і яе родзічы...

Дзіўна, але яна ўсё гэта чула.

Значыць, яна не памерла, значыць, яна жывая...

Купалка адплюшчыла вочы. Глядзела і нічога не разумела — на-

канечнік дзіды, які павінен быў увайсці ў яе сэрца, увайшоў у самую дзіду, схваўся ў ёй...

Вежа нагнуўся над ёю, зашаптаў:

Вунь там дошкі не прыбітыя, — паказаў ён галавою, — а ў дровах ёсць лаз. Як толькі я падпаю сухмень, бяжы туды. А калі падпаляць і сапому, калі стане многа дыму, вылазь з дроў і ў дыме бяжы за круг мёртвых, да жывых. І чакай мяне на беразе Белалічкі.

Вежа, стоячы спіною да тых, што былі за варотамі, спрытна зноў выцягнуў з дзіды наканечнік, потым нагнуўся, павадзіў абедзвюма даланямі па падлозе, на якой было разліта нешта чырвонае, вымазаў гэтай фарбаю і наканечнік, і саму дзіду і толькі тады яе, як мёртвую, пачаў падцягваць да князя, каб пасадзіць побач.

Прыкідвацца мёртваю ёй і не трэба было — Купалка і напраўду выглядала як нежывая: цела вісела на руках дружынніка, яе ногі цягнуліся за ёю як не свае.

Вежа пасадзіў Купалку нязручна, на нейкі гэблік — цесляры, што ставілі дамавіну, закончыўшы працу, паўкідалі ў яе ўсе свае цясларскія прылады, каб яны згарэлі разам з мёртвымі, — гэблік муляў ёй, але яна цярпела, не варушылася.

Дружыннік узяў у рукі дзіду і выйшаў з дамавіны. Прысланіў яе, акрываўленую, да сценкі, а сам пачаў уносіць у сярэдзіну хаты сухое галлё і закладаць ім вольныя месцы. Накідаў хмызу на зброю, на гаршкі з ежаю і пітвом і нават на князя і Купалку ўскінуў невялікі ахапак.

І калі ўжо сухменем была забіта, як пуня сенам, уся дамавіна, а некаторыя вельмі нецярплівыя і вельмі цікаўныя людзі ўжо беглі да дзвярэй, каб у апошні раз убачыць тых, каго вось-вось спяляць, Вежа узяў дзіду ў адну руку, у другую факел, што гарэў ля ўваходу, і зноў увайшоў у дамавіну. Кінуў дзіду на хмыз і падпаляў яго. І толькі калі галлё затрашчала, занялося агнём і стала відаць, што полымя ўжо не патухне, дружыннік выйшаў і зачыніў за сабою дзверы.

Купалцы было нязручна сядзець, але яна ўсё яшчэ не варушылася. І пакуль Вежа тупаў побач, носячы ў дамавіну хмыз, разглядала смаротню, толькі аднымі вачамі шукаючы тыя непрыбітыя дошкі, пра якія гаварыў дружыннік. Убачыла той выхад яна не адразу і не сама — Вежа, закладаючы той вугал, нібы выпадкова абперся аб дошкі, крыху рассунуўшы іх убакі.

Дабірацца будзе нялёгка: давядзецца перапаўзаць цераз князевы ногі, потым нейкім чынам пералезці праз расечанага напал каня, а затым, адкінуўшы хмыз, прабежы па наваленай зброі, між уторкнутых у падлогу мячоў.

У дамавіне, чым больш Вежа закладаў яе сухменем, рабілася ўсё цямней і цямней. І Купалка, асмялеўшы, яшчэ не дачакаўшыся, калі Вежа падпаляць галлё, пачала перапаўзаць цераз князевы ногі. Нечакана яна зачэпілася за меч, які ляжаў каля князевага бядра, той загадаўся, і Купалка спалохалася: ёй здалося, што князь бярэ меч у рукі...

Тым часам Вежа падпаляў галлё і зачыніў з таго боку дзверы.

У дамавіне зрабілася зусім цёмна. І жудасна.

Яна ўсхапілася на ногі і спяшаючыся, спатыкаючыся, пабегла наўзгад, упіраючыся рукамі ў цемру перад сабою. Раптам рукі ўперлася ў галлё. Яна кінулася ў другі бок і наступіла на каня. Нага саслізнула, Купалка страціла раўнавагу і ўпала грудзямі на сядло.

Агонь разгарэўся ўжо, і ў дамавіне стала святлей. Сухое галлё гарэла шчыра,

Купалка адчула, што яе нагам ужо робіцца гарача — полымя даганяла яе і ў лазу.

Тады яна сабрала ўсю сваю сілу, імкліва, рэзка тарганулася наперад, пачула, як трашчыць, ірвецца яе сукенка, як сук раздзірае ёй спіну, але яна, не зважаючы на гэта, спяшаючыся папаўзла з лаза да выхаду.

Вогненны круг, які падзяляў мёртвых і жывых, таксама быў ужо падпалены. Усё якраз было ў густым дыме — і сам круг, з кога толькі што прабівалася полымя, і ў крузе, і па-за кругам нічога не было відаць.

Купалка паспешліва пачала выбірацца з лаза. Рэшткі шлюбнай сукенкі зноў зачэпіліся за сук, і Купалка вывалілася з лаза зусім голая — толькі адна дыядэма засталася ў яе на галаве.

Ужо ўвачавідкі цямнела.

А ў дыме і ўвогуле не было відаць — Купалка, перабягаючы вогненны круг, не бачачы нічога перад сабою, так стукнулася ў чалавека, які запаніўшыся ўсё яшчэ запальваў хмыз, што той упаў на спіну, а потым, убачыўшы, што яна зусім голая, падхапіўся на ногі і з прарэзлівым крыкам кінуўся наўцёкі ад яе.

Купалка, таксама спалоханая, пабегла ў іншы бок — да рэчкі Белалічкі. Бераг быў круты, і яна, не здолеўшы стрымаць у час свой бег, павалілася і да вады ўжо скацілася па траве.

Тут было вельмі ціха — гукі, што даносіліся з кургана, былі вельмі прыглушаныя, ледзь чутныя.

даспехаў, ваяўнічыя крыкі. Яна ведала, што цяпер ладзіцца там трызна — там п'юць медавую і віно, арганізоўваюць ваенныя гульні, спаборнічаюць воі. Так жа заўсёды бывае на памінках.

Вежа прыйшоў ужо апоўначы. Убачыўшы, што яна выходзіць з куста, спытаўся:

А чаму ты не ў лодцы?

Я не ведала, што яна твая і баялася. Пра тое, чаму яна голая, Вежа не спытаўся. Моўчкі зняў з сябе жупан, моўчкі ўскінуў яго на Купалку. Беражліва паправіў на яе галаве дыядэму.

Ён не спяшаўся. Падышоў да вады і доўга адмываў у ёй чырвоную фарбу. Потым вярнуўся да Купалкі, узяў яе на рукі і перанёс у лодку.

Лодку не адвезаў — вырваў калок, на які яна была навіязана, і толькі тады сеў сам. Кінуў калок сабе пад ногі і ўзяўся за веслы.

І яны паплылі па Белалічцы — супраць цячэння.

Купалка тут жа заснула.

Вежа веславаў няшумна — баяўся разбудзіць яе.

Калі Купалка час ад часу прачыналася, яна бачыла як на кургане ўсё яшчэ палае Вялікае Вогнішча.

Тое вогнішча гарэла ўсю ноч.

На трэцюю раніцу Вежа прычаліў лодку да незнаёмага ёй берага і навізаў на той жа калок, на які яна была навіязана і ля кургана. Там ужо гайдалася на вадзе некалькі такіх чоўнаў, і іхняя пасудзіна згубілася між імі.

Ён гэтак жа, як і садзячы, далікатна ўзяў Купалку на рукі, вынес на бераг.

Яна ўжо была ў дзіўнаватанечаканай сукенцы — знайшла ў лодцы нейкі кавалак радна, памыла яго, нацягнула адтуль нітак і з дапамогаю Вежавага мяча пашыла сабе кашулю.

Калі яны падняліся на невысокі бераг, Купалка аслупянела — гэта быў вялікі прыгожы зьялены сад! У ім пырхалі лаўстаўкі, цёхкалі салаўі, махалі празрыстым крыллем мятлушкі...

Дык гэта ж зьялены сад! — захоплена выдыхнула Купалка.

Адкуль ты ведаеш? — здзіўлена паглядзеў на яе Вежа. — Гэта і праўда Зьялены Сад. Так называецца маё селішча. Я тут нарадзіўся.

Семя, якое не згарэла на Вялікай Крадзе, аказалася вельмі плодным.

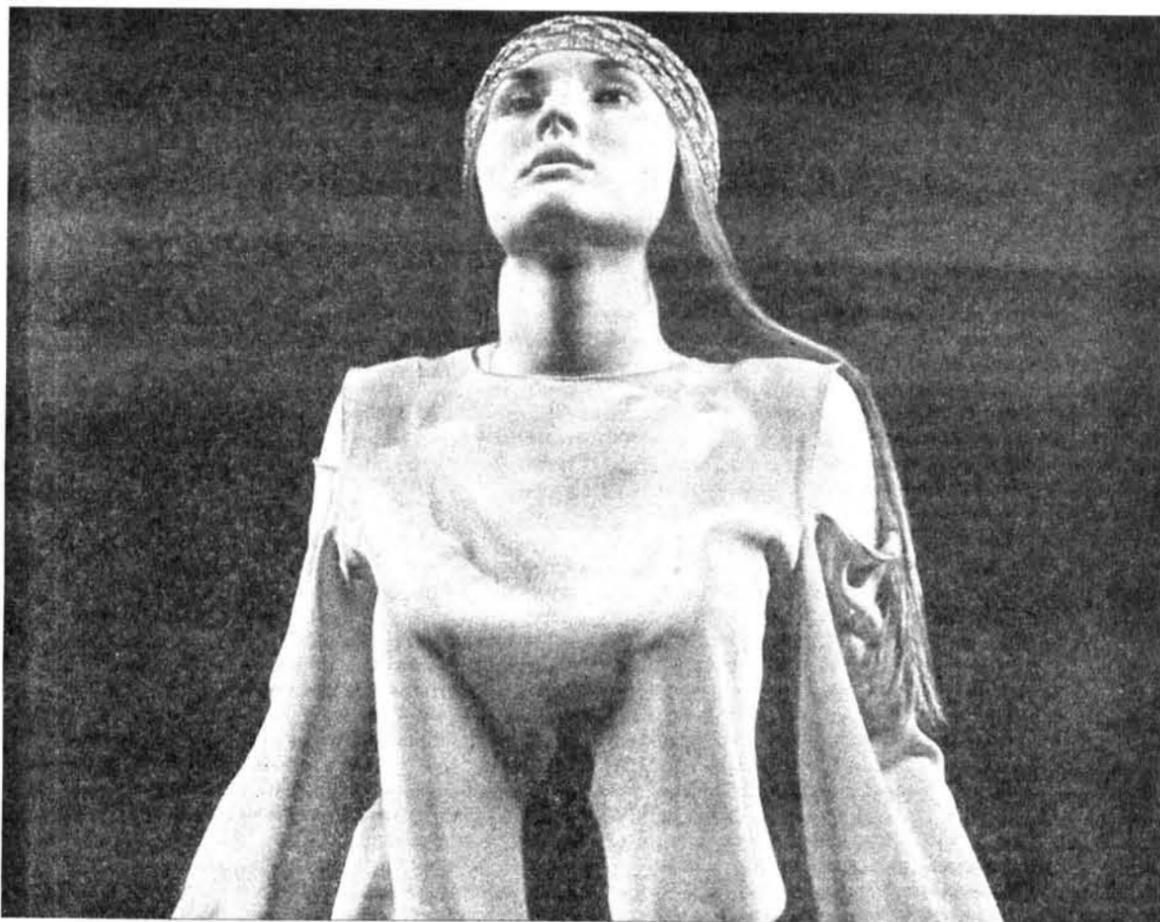
Сама Купалка нарадзіла ва семнаццаць дзяцей. Яны гадаваліся, жаніліся, раджалі новых дзяцей, тыя ў сваю чаргу жаніліся і раджалі сваіх дзяцей. Засноўвалі новыя вёскі і неўзабаве ўсё наваколле засялілі сваім родам.

Кажуць, што і мае Зубрэвічы з'явіліся дзякуючы волату Зубру — праўніку Купалкі і Вежы. І яшчэ кажучь, што ягоная ўнучка быццам бы спадабалася Рагвалоду, а потым з дапамогаю нейкай дыядэмы і зусім прычаравала яго, друцкага князя...

А ў ваколіцах рэчкі Белалічкі, як сцвярджаюць летапісы, пасля Вялікай Крады яшчэ доўга блукаў нейкі вар'ят, які спыняў кожнага, з кім сустракаўся, і пераконваў, што Купалка ў тым пахавальным вогнішчы не згарэла — маўляў, ён бачыў, як яе зусім голая душа імчалася праз вогненны круг, бегла да жывых людзей.

Яму ніхто не верыў, яго ніхто не хацеў слухаць.

Не верыў вар'яту і Вяшчун, але з вялікаю павагаю слухаў яго і заўсёды са шчыраю ласкаю абараняў яго.

без дыму — толькі злавесна патрэсквалі сучкі. Па іх скакала полымя — усё бліжэй і бліжэй да Купалкі. Нібы спяшалася дагнаць яе. Цені ад полымя мітусіліся ўжо зусім побач і ад гэтага ёй было яшчэ страшней: полымя даганяе яе!

Яна што ёсць сілы кінулася да лаза, прабегла паміж мячоў і азірнуўшыся на князя — на ім ужо займалася агнём сабаліная шапка — кінулася ў дзірку між дошкамі...

Лаз быў вузкі, цесны і паўзці па ім было цяжка. Там, дзе былі складзены плашкі, — яшчэ нічога, а сукаватыя бяргвенні чапляліся за яе шлюбную сукенку, абдзіралі рукі і ногі.

І калі вялікі сук затрымаў яе ў лазу, а яна, паспрабаваўшы адчапіцца, нічога не магла зрабіць, ёй раптам стала не хапаць паветра, яна стала задыхацца.

Полымя ўжо гуло зусім побач. Яно, было чуваць, прагна хапаецца за ўсё, што асталося за ёю.

На вадзе, прывязаная да берага, у водблісках агню гайдалася нейкая лодка з вёсламі, Купалка спалохалася яе — чыя яна? Азірнулася і, хоць нікога не ўбачыла нідзе, усё роўна спрытна сіганула да куста, што стаяў крыху зводдаль ад берага, і схавалася ў ім.

І толькі тады яе закалаціла — ці то ад холаду, ці то ад усяго перажытага за гэтыя кароткія хвіліны, якія здаліся такімі доўгімі.

Цяпер яна ўжо выразна чула, як на кургане галосаць плакальшчыцы, як гудзе, вырываючыся з-пад плашак, полымя, як гавораць людзі, як нехта некаму нешта загадвае.

Яна бачыла, як па ўсёй рацэ — наколькі хапала вачэй — палахліва мітусяцца на вадзе яркія ў прыцемках водбліскі Вялікай Крады. Яе Крады.

Зрабілася ўжо зусім цёмна, а Вежы ўсё не было. З гары чуўся звон мячоў,

Сустрэча з майстрыхай

Нядаўна адбылася сустрэча у Горацкай карціннай галерэі народнай майстрыхі Н.Баранавай з вучнямі СШ № 4. На выставе яны пазнаёміліся з прыгожымі творамі мастацтваў, зробленымі залатымі рукамі майстрыхі. Ніна Фёдаруна з задавальненнем расказала пра сваю творчасць. Зараз яна на заслужаным адпачынку, але імкнецца з году ў год ўдасканальваць сваё майстэрства. Яна — чалавек дынамічны, клапатлівы, няўрымслівы, пастаянна шукае нешта новае і ў жыцці, і ў мастацтве. Робіць аплікацыі з тканіны па матывах старажытных помнікаў дойлідства. Такія сустрэчы прадугледжваюць не толькі абмен вопытам, але і абмеркаванне тэхнікі выканання яе работ, наогул развіцця народнай творчасці ў Горацкім краі.

Майстрыха дзялілася сакрэтамі свайго майстэрства і вопытам, каб перадаць яго малодшаму пакаленню. Гутарка паміж вучнямі, настаўнікамі і майстрыхай прайшла ў атмасферы цеплыні, узаемапаважання і добразычлівасці.

В. БЕЛАУСАВА
супрацоўніца галерэі

Пухавіцкі праект

Надвычай шмат помнікаў было тут знішчана на тэрыторыі Пухавіцкага раёна. Засталіся адзіныя. І сярод іх — Дукорская брама.

Дукора — адно са старажытных беларускіх мястэчак — знаходзіцца зусім блізка ад сталіцы. У Дукоры на базе школьнага быў створаны ў свой час раённы краязнаўчы музей (зараз ён знаходзіцца ў вёсцы Блонь). З Дукорай звязаны імёны многіх пісьменнікаў. Найперш — Васіля Гарбацэвіча. У Дукоры працаваў Янка Казека. У мястэчку жыве паэт Алесь Пісарык. Але пра Дукору мы ўсё яшчэ не маем асобнай краязнаўчай кніжачкі.

Уважліва да гістарычнай памяці грамадскасць Пухавіцкага раёна, Мар'інай Горкі аб'ядналася (а гэта — раённая арганізацыя Таварыства беларускай мовы імя Ф.Скарыны, гарадское культурна-асветніцкае таварыства "Беларуская хатка", прыход царквы "Благадаць" Хрысціян Веры Евангельскай ў Мар'інай Горцы) і стварае аргкамітэт па выратаванні гістарычных помнікаў Пухавішчыны. Першая ў шэрагу ідэй — запустыць гадзіннік на Дукорскай вежы. Усіх, хто хацеў бы далучыцца да праекта, гатовыя выслухаць па мар'інагорскіх тэлефонах: 51-2-36 альбо 45-9-62. Пухавічане, мар'інагорцы, адгукніцеся!

Алесь КАРЛЮКЕВІЧ

Новы сезон — новыя планы

У кастрычніку пачынаецца новы сезон у Маладзёжным тэатры эстрады. Гэта самы малады тэатр Беларусі: самы малады па узросце, у ім працуюць самы маладыя калектыву, і наведвае яго маладая мінская публіка.

У новым сезоне тэатр плануе праводзіць цыклы джазавых вечароў, беларускай і аўтарскай музыкі і яшчэ шмат чаго цікавага. А яшчэ ў тэатры марца аб пастаноўцы мюзікла. Час не вельмі спрыяе эксперыментам. Але хто ведае? Можна, у хуткім часе беларускія глядачы ўбачаць мюзікл не па тэлебачанні, а на сцэне Маладзёжнага тэатра эстрады. Дарэчы, на беларускай сцэне гэта будзе першая пастаноўка ў гэтым музычным жанры.

Зараз тэатр напружана рыхтуецца да адкрыцця сезона. З 18 верасня пачнецца конкурснае праслухоўванне ваякалістаў. На працягу месяца кожную сераду да 9 кастрычніка ўключна з 14 да 17 гадзін у тэатры будучакакцянокаў і дзяўчатаў узросце ад 16 да 25 гадоў, якія маюць музычную адукацыю і жадаюць паспабаваць свае сілы на сцэне Маладзёжнага тэатра эстрады. Магчыма, менавіта яны і будуць удзельнічаць у пастаноўцы мюзікла. Які будзе мюзікл — пакуль сакрэт.

Ларыса КАРАЧУН

МЕРКАВАННЕ

Мы не збіраемся дэталёва аналізаваць увесь ці асноўны палажэнні прынятага сёлета 19 сакавіка Закона Рэспублікі Беларусь "Аб унясенні змяненняў і дапаўненняў у Закон Рэспублікі Беларусь "Аб адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь". У газетным артыкуле нельга замахагнуцца на такое. Таму свядома абмяжзем сваю гаворку вакол тых пытанняў, ад паспяховага развязвання якіх найперш залежыць існаванне беларусаў як самабытнага этнасу. Роля адукацыі ў гэтым непараўнальная ні з якімі іншымі чыннікамі.

Каб зрабіць сучасную сістэму адукацыі сапраўдным генератарам нашага нацыянальнага жыцця, трэба карэнным чынам памяняць яе моўную аснову, так як гэта рабілі ўсе астатнія народы, што ставілі перад сабой мэту выкараскацца з асіміляцыйнай ямы.

Звернемся да артыкула № 9 Закона "Мова навучання і выхавання". Першы сказ яго пачынаецца наступнымі словамі: "Асноўнымі мовамі навучання і выхавання ва ўстановах адукацыі Рэспублікі Беларусь з'яўляюцца беларуская і руская". Нейкіх тут змяненняў і дапаўненняў савецкай педагогічнай практыкі, усталяванай з канца 50-х гадоў ХХ стагоддзя, мы не бачым. Тады і нават у 60-я гады тагачаснага беларускамоўнага агульнаадукацыйнага школы наведваў яшчэ даволі высокі працэнт вучняў і таму беларускую мову з поўнай падставой можна было называць асноўнай мовай навучання і выхавання ва ўстановах адукацыі. Пазней ужо беларуская мова перастала быць асноўнай у гэтай сферы. Не з'яўляецца яна такой і сёння: у 2001/2002 навучальным годзе беларускамоўныя агульнаадукацыйныя школы наведвала толькі 27,8% агульнай колькасці школьнікаў. У рускамоўных школах такі працэнт раўняўся

мы, адарвання ад нацыянальных каранёў, пазбаўленыя гістарычнай памяці, гарой будуць стаяць за рускамоўную адукацыю.

Выбар мовы навучання і выхавання, асабліва ў варунках ледзь не сучаснай русіфікацыі беларусаў, — гэта прамы абавязак самых дасведчаных у пытаннях этнакультурнага развіцця людзей, прычым са здаровай нацыянальнай самасвядомасцю, з дасканалым валоданнем беларускай мовы, бо як можна вырашаць лёс апошняй, будучы адарваным ад гэтай бяспечнай каштоўнасці дзесяткаў пакаленняў нашага народа, а не толькі сучаснага. Калі б на пачатку ХХ ст. пры вырашэнні моўнага пытання ўрады Чэхіі, Славакіі, Балгарыі і Сербіі пайшлі беларускім шляхам, сёння сусветная цывілізацыя, напэўна, не далічвалася б гэтых славянскіх народаў.

Наша дзяржава нарэшце павінна прыняць і абнародаваць Маніфест аб

Адукацыі — нацыянальную самабытнасць

Пра сучаснае заканадаўства аб адукацыі

72,1%, г.зн. руская мова і сапраўды з'яўлялася ў іх асноўнай. А вось беларускую ў такім салідным заканадаўчым дакуменце ніяк нельга называць асноўнай, бо зараз у сістэме адукацыі яна адыгрывае пабочную, другарадную ролю.

Нацыянальна самасвядомую частку беларускага грамадства не можна не пакаіць, што самы нізкі працэнт дзяцей вучыцца на сваёй карэннай прыроднай мове ў школах сталіцы нашай краіны Мінску — 7,3%. Гэта значыць, што наш стольны горад не мае ніякай надзеі ў апоры на маладыя пакаленні ўрэшце набываць сабе сапраўднае нацыянальнае аблічча, што так характэрна Маскве, Варшаве, Парыжу, Берліну і ўсім астатнім сталіцам еўрапейскіх краін.

Яшчэ большым адступленнем ад ісціны будзе называць беларускую мову адной з асноўных ва ўстановах сістэмы прафесійнага навучання, у вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай школе. Тут па-за ўсялякай канкурэнцыі пануе руская мова. Падводзячы рысу пад аналіз першага сказа артыкула "Мова навучання і выхавання", зробім такое рэзюме: беларуская мова, каб побач з рускай рэальна стаць асноўнай мовай навучання і выхавання ва ўстановах адукацыі, трэба карэнным чынам змяніць яе моўны рэжым.

Знешне вельмі гуманным і змакаратычным з'яўляецца другі сказ таго ж самага 9-га артыкула Закона: "Дзяржава гарантуе грамадзянам права выбару мовы навучання і выхавання і стварае адпаведныя ўмовы для рэалізацыі гэтага права". І калі ж гэта нашыя палітыкі і кіраўнікі народнай адукацыі зразумеюць, што нельга грамадзян надзяляць правам выбіраць мову навучання і выхавання, пакуль спрэс у афіцыйным жыцці пануе толькі руская мова, пакуль толькі на ёй будуюцца навукальна-выхаваўчы працэсы ў прафесійна-тэхнічных вучылішчах, сярэдняй спецыяльнай і вышэйшай школе? Нельга не лічыцца і з такім адмоўным фактарам, як франтальная зрусіфікаванасць беларусаў, прычым ужо далёка не ў першых пакаленнях. Сёння якраз выбіраюць мову тыя, каго некалі бацькі вызвалілі ад вывучэння яе ў агульнаадукацыйных школах. Каб марна не прападулі "інтэрнацыяналісцкія" старанні 60—70-х гадоў, іх дзеці, г.зн. сённяшнія таты і ма-

беларускай мове, у якім абвясчалася б яе рашучая гатоўнасць узяць на сябе ўвесь цяжар па захаванні і росквіце гэтай найдаражэйшай каштоўнасці народа, створанай і данесенай да сённяшняга часу пакаленнямі беларусаў. Калі такое будзе зафіксавана ў Маніфесте, і дзяржава прапануе народу канкрэтную праграму па шырокім увядзе беларускай мовы ў афіцыйнае жыццё, асабліва ў вышэйшую і сярэдняю спецыяльную школу, правядзе адпаведную ідэалагічную працу, мы не будзем мець аніякіх праблем з вяртаннем да роднага слова. Моўнымі працэсамі трэба па-дзяржаўнаму кіраваць.

Нас ніколы не задавальняе і трэці сказ артыкула аб мове з прынятага закона: "Навучанню на беларускай мове, выданню літаратуры, падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў на беларускай мове аказваецца дзяржаўная падтрымка". Бо якой бы істотнай ні была гэтая падтрымка, а калі ў беларускамоўных агульнаадукацыйных школах будзе вучыцца, як сёлета, толькі 27,8% агульнай колькасці дзяцей адпаведнага ўзросту, такі тып навучальных устаноў не выратуе маладыя пакаленні беларусаў ад русіфікацыі. Ёсць небяспека, што абяцанні дзяржаўнай падтрымкі навучанню на беларускай мове могуць застацца толькі на словах. Як вядома, заняткі на ёй вядуцца пераважна ў вясковых школах, якія на некалькі парадкаў адстаюць ад рускамоўных гарадскіх паводле ўзроўню забяспечанасці неабходнымі тэхнічнымі сродкамі навучання, падручнікамі, дапаможнікамі, мастацкай літаратурай, перыёдыкай. Сюды амаль не паступаюць поўнаватасная газета "Чырвоная змена" (стала аднаўднёвым укладшам у газету "Звязда"), "Літаратура і мастацтва", часопісы "Польмя", "Маладосць", ".

Крокамнаперад сучаснага закона ў дачыненні да беларускай мовы, можна лічыць толькі абзац: "Вывучэнне беларускай, рускай і адной з замежных моў у агульнаадукацыйных школах з'яўляецца абавязковым, за выключэннем асобных катэгорый асоб з асабліва псіхафізічнага развіцця", бо быў нядойбрай памяці час, калі бацькоў, у т.л. і беларускай

нацыянальнасці, надзялілі правам выступаць з хаданіцтвам перад кіраўніцтвам школы аб вызваленні сваіх дзяцей ад вывучэння беларускай мовы ў якасці звычайнага школьнага прадмета. І зрусіфікаваныя бацькі за 60—80-я гады мінулага стагоддзя столькі іх навізвалі, што ў нас сёння скрозь адчуваецца вельмі востры дэфіцыт у беларускамоўных палітыках (асабліва вышэйшых рангаў), работніках навукі, культуры, адукацыі, не кажучы ўжо пра прадстаўнікоў інжынерна-тэхнічнай інтэлігенцыі. Адзінае, што непакоіць у другім абзацы артыкула — неабавязковасць вывучэння моў асобнымі катэгорыямі "асоб з асабліва псіхафізічнага развіцця", бо гэта могуць бацькі, здабыўшы такую-сякую даведку аб "захворванні". Каб толькі не дапусціць дзяцей да вывучэння беларускай мовы, яны вызваліць і ад рускай, добра разумеючы, што авалодаць апошняй ім дапаможа вельмі спрыяльная для гэтага сучасная рускамоўная рэчаіснасць на Беларусі. Авалодаць жа беларускай мовай без школьнага навучання няма аніякай магчымасці, бо яна не выкарыстоўваецца ў афіцыйным жыцці і, як вынік, у міжасобных зносінах людзей, асабліва ў грамадскіх месцах.

Практыка агульнаадукацыйных школ паказвае, што існуе вельмі вялікая розніца ў ступені авалодвання вучнямі беларускай і рускай мовамі. Апошняй выпускнікі рускамоўных школ намнога лепш валодаюць, чым беларускай, у выніку чаго тады самы масавы тып навучальных устаноў штогод плодзіць вялікую колькасць маладых людзей, не здольных быць

носьбітам роднай мовы тытульнай нацыі краіны. Слабае веданне выпускнікамі рускіх агульнаадукацыйных школ беларускай мовы ні ў якім разе нельга тлумачыць нібыта менш нізкім узроўнем прафесійнай падрыхтоўкі настаўнікаў гэтага прадмета ў параўнанні з тымі, хто выкладае рускую мову.

Моўны аспект прысутнічае і ў артыкуле № 32 Закона "Мэты структура вышэйшай адукацыі". Яго другі абзац сфармуляваны наступным чынам: "Сістэма вышэйшай адукацыі забяспечвае грамадзянам магчымасць навучання на адной з дзяржаўных моў Рэспублікі Беларусь шляхам стварэння ў вышэйшых навучальных установах беларускамоўных і рускамоўных груп (патокаў). Заўважым, што падобнага не прадугледжана для навучальных устаноў прафесійна-тэхнічнай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі, чаму ніяк нельга знайсці апраўдання.

Захадзі, прадугледжаныя ў прынятым сёлета па пытаннях адукацыі законе, наўрад ці наблізяць вышэйшую школу Беларусі да яе карэнных нацыянальных інтарэсаў. Арганізацыі адных толькі беларускамоўных груп (патокаў) краіне мала. Патрэбныя цалкам беларускамоўныя вышэйшыя навучальныя ўстановы, прычым не адна-дзве, а значна болей. Нацыянальная структура ВНУ павінна быць такой, як гэта характэрна для ўсіх цывілізаваных народаў. Нацыянальны фактар у вышэйшай школе Беларусі трэба ўзяць на такі ўзровень, на якім ён прынамсі знаходзіцца ў нашых суседзях: Расіі, Украіны, Польшчы, Літвы, Латвіі.

Стварэнне беларускамоўных груп (патокаў) у ВНУ неэфектыўна па шэрагу прычын. Спынімся на самых галоўных. Па-першае, патоку трэба будзе арганізоўваць ва ўстановах, дзе ўжо на працягу дзесяцігоддзяў сярод штатных работнікаў і студэнтаў функцыянуе рускамоўнае асяроддзе. Спадзявацца, што па суседстве з ім можа прывольна фармавацца дух беларускасці ў моладзі ніяк не даводзіцца. Будучы ўвесь час у колькаснай меншынне, яна наўрад ці знойдзе ў сабе дастатковую моц і смеласць, каб у чужамоўным атачэнні адкрыта, публічна сцвярджаць сваю прыродную беларускасць. Усё гэта магчыма толькі ў цалкам беларускамоўнай вы-

Добра, што ён быў!

шэйшай навучальнай установе, у якой нават асобы, якія не маюць ніякага дачынення да арганізацыі педагагічнага працэсу, будуць лічыць сваім нацыянальна-патрыятычным абавязкам размаўляць па-беларуску. Па-другое, такія патоки нельга засноўваць на другім і наступных курсах, дзе ўжо студэнты вучацца па-руску, бо гэта ўнясе ў іх жыццё пэўны дыскамфорт і можа выклікаць незадаволенасць з-за падобнай моўнай лямкі. У такіх варунках выпускнікі агульнаадукацыйных школ будуць з чыста прагматычных мэтаў аддаваць перавагу тым патакам, дзе рыхтуюць рускамоўных спецыялістаў. Падобнай з'явы не будзе назірацца сярод абітурыентаў толькі тады, калі выбраная імі навучальная ўстанова цалкам працуе на беларускай мове. Такім чынам, у нас вельмі мала надзей, што беларускамоўныя патоки ВНУ у стане праз 5—10 гадоў даць грамадству такую колькасць актыўных, сапраўдных носбітаў нацыянальнай культуры і мовы, якіх хапіла б, каб спыніць небяспечны працэс этнічнага вымірання беларусаў.

Не гатовая да карэнных змяненняў моўнай практыкі навучальных устаноў сама педагагічная інтэлігенцыя, што асабліва рэльефна праявілася падчас правядзення ў лістападзе мінулага года ў Мінску II з'езда настаўнікаў Рэспублікі Беларусі. Сведчаннем адарванасці беларускага настаўніцтва ад роднай мовы з'яўляецца амаль поўнае панаванне рускай мовы падчас выступленняў на гэтым з'ездзе, а таксама ў інтэрв'ю яго ўдзельнікаў для сродкаў масавай інфармацыі. Такое можна растлумачыць двума асноўнымі прычынамі: невалоданнем беларускай мовай выступаўцамі ці дрэнным успрыманням яе абсалютнай большасцю прысутных у зале. Не ўжываць беларускую мову ў час выступленняў з-за баязі быць залічаным у нацыяналісты ў бальшавіцкім разуменні гэтага слова ўжо не мае аніякага апраўдання, бо яна, хоць і сімвалічна, але ўсё ж канстытуцыйна прызнана дзяржаўнай мовай. Многія настаўнікі ўжо так звикліся з сірочым становішчам беларускай мовы ў школах, — а яна ж асноўны фактар вызначэння нацыянальнага характару любой сістэмы народнай адукацыі, — што не палічылі патрэбным хоць у самым агульным плане закрануць гэтае пытанне пры выступленнях на старонках перыядычнага друку альбо перад удзельнікамі з'езда. Будзем спадзявацца, што кіраўніцтва МНА Рэспублікі Беларусь усё ж неўзабаве зоймецца грунтоўным абмеркаваннем шляхоў надна сучаснай народнай адукацыі краіны "нацыянальнага характара", пастараецца павярнуць да яго тварам усё настаўніцтва, на бок якога, напэўна ж, стануць прагрэсіўныя колы беларускага грамадства. Бо іншага сродку выратавання беларускага народа ад культаўна-моўнай асіміляцыі, як стварэнне нацыянальнай сістэмы народнай адукацыі, у нас няма.

Хвала настаўнікам, што яны пагадзіліся з такім пунктам у Рэзалюцыі з'езда: "Нездавальняюча ідзе працэс пашырэння сферы выкарыстання беларускай мовы ва ўстановах адукацыі".

II з'езд настаўнікаў Рэспублікі Беларусь — гэта ўжо гісторыя. Зараз думаем, трэба было б рыхтавацца да правядзення куды больш значнага па сваёй важкасці форуму прагрэсіўнай педагагічнай інтэлігенцыі з мэтай вызначэння шляхоў пабудовы не ўяўнай, а рэальнай нацыянальнай сістэмы народнай адукацыі. Годзе развіваць яе паводле чужых стандартаў, закладзеных яшчэ імператрыцай Кацярынай II. Дзякаваць Богу, Беларусь ужо не з'яўляецца палітычна бяспраўным краем Расійскай імперыі, сімвалічнай рэспублікай СССР, а ёсць — дарма, што толькі па форме — самастойная, суверэнная дзяржава, таму яна павінна мець і сваю ўласную, самабытную народную адукацыю, пабудаваную на беларускіх гістарычных, нацыянальна-культурных і моўных традыцыях, здольную ўзгадоўваць моладзь не толькі з багатым запасам тэарэтычных ведаў, але і ўстойлівую ад любых формаў асіміляцыі.

Ефрасіння АНДРЭВА,
доктар педагагічных навук, прафесар
Леанід ЛЫЧ,
доктар гістарычных навук, прафесар

КРЫТЫКА

Беларускі дэтэктыў? А ён ёсць?

Дэтэктыў не такі прымітыўны жанр, як лічаць некаторыя прыхільнікі класічнай літаратуры. У адным з нумароў "Літаратурнага обозрения" была надрукавана дыскусія пра масавую літаратуру, і нехта з удзельнікаў сказаў, што з усіх жанраў масавай літаратуры самыя складаныя для напісання — фэнтэзі і дэтэктыў (!). Бо для іх напісання адной толькі фантазіі недастаткова.

Схема дэтэктыўнага сюжэта — агульная для ўсіх. Але француз, паляк ці беларус на той самы сюжэт (дапасаваны да рэчаіснасці радзімы аўтара) напіша зусім розныя творы. Таму сярод дэтэктыўаў амаль не бывае блізнят. Умберта Эка ў "Нататках на палях імя ружы" прыгадаў даследаванне, якое даказала, што ўсе дэтэктыўныя сюжэты ўжо напісаны, засталася толькі напісаць твор, дзе забойца — чытач.

І хай сабе ўжо ўсё напісана, усё прыдуманна, але няма мяжы чалавечай фантазіі. Гэта па-першае. А па-другое, той жа Конан Дойл у параўнанні з папулярнымі не ўнёс у дэтэктыўную літаратуру амаль нічога новага! Але хто не ведае Конан Дойла!

А вы ўяўляеце, як гэта — першы раз забіць? Хай сабе і ў творы, не ў жыцці. Аўтары звычайна вераць у сапраўднасць сваіх герояў. Але дэтэктыў (чысты прадстаўнік жанру) зусім не правакуе на жорсткасці і злачынствы. Дэтэктыў — гэта загадка, гэта ўраўненне з трыма невядомымі: хто, як і чаму здзейсніў злачынства.

"Дэтэктыў — гэта аднастайная шахматная гульня, дзе аўтар змагаецца з чытачом, але нікога з іх насамрэч не цікавіць лёс фігур, яны ніколі не спрабуюць, што адчувае кароль ці слон, калі становіцца на новую клетку ці калі яго здымаюць у няўважлівага партнёра" (Цібар Кестейн). Так павінна быць, але я, калі прачытала "Забойства на Каляды" Міраслава Шайбака, была проста прыгаломшаная віртуозным двайным забойствам (няхай даруе мне аўтар за міжвольны анонс). Я думала: так мог напісаць толькі мужчына. Жанчына пашкадавала б, зразумела ж, яна пашкадавала б, супакоівала я сябе. Учынціць такую жорсткасць можна было ў дзесятым-двадцатым дэтэктыве, але не ў адным з першых. А верагодна, я залішне эмацыянальна чытаю дэтэктывы.

"Забойства на Каляды" — наша дэтэктыўная школа, караткевічаўская. Магчыма, гэта яшчэ не зусім прафесійны дэтэктыў, бо мне, напрыклад, вельмі не хапала ў ім любоўнай лініі.

Гэтаксама як і "Сцэнарый смерці" Максіма Клімковіча, дзе забойства адбываецца на лецішчы псыменніка Вадзіміра Даўгалевіча. Мне досыць цяжка раскавацца пра дэтэктывы, бо калі я раскрываю ўсё, вам пасля будзе не цікава чытаць. "Сцэнарый смерці" вельмі збалансаваны дэтэктыў: каханні, інтрыг і злачынстваў там роўна столькі, колькі гэта трэба чытачу.

Яшчэ ў 1928 годзе пісьменнік С.С. ван Дайн склаў "Дваццаць правілаў для тых, хто піша дэтэктывы", некаторыя з правілаў ужо крыху састарэлі, але ёсць сярод іх такое: для кемлівага чытача разгадка павінна быць відэачнай. І мне было вельмі прыемна, што я здагадалася, хто ж забойца ў "Сцэнарый смерці", але вось матыў злачынства настолькі незвычайны, што сама не прыдумаеш.

стараўся нікога нічым не пакрыўдзіць, аб выканаўцах пісаў мякка, шчыра, інтэлігентна. Неяк ён сказаў мне, што будзе весці філарманічныя канцэрты, пакуль хоць сіл, здароўя. Так яно і адбылося.

Ён марыў, што збярэ ўсе сілы ў кулак і будзе весці першы канцэртсезоннага сезона. Але не паспеў. У памяці людзей ён застаецца, як непаўторны, таленавіты вядучы канцэртна-класічнай музыкі, цудоўны дыктар радыё, тэлебачання, аўтар рада музычных радыё-тэлеперадач. А яшчэ ён пакінуў нашчадкаў выдатную кнігу аб музыцы, музыкантах, артыстах, оперных спеваках, у якой асабліва шчыра, цікава, яскрава раскажаў ён аб выдатным піянісце нашай эпохі Святаславу Рыхтары.

Хто хоць раз сустракаўся з ім на яго вечарах-сустрэчах аб яго цудоўнай кнізе, дзе ён не толькі раскажаў, але і

іграў на фартэпіяна, спяваў, быў абавязкова пад абаяннем шчырага талента Шаліхіна-аўтара, раскадавала, піяніста, спевака. Ва ўсім ён быў таленавіты!

З яго смерцю ў беларускім музычным мастацтве адышла цэлая эпоха. Могуць ганарыцца ўсе, хто яго ведаў, бачыў, чуў. Бо такія адораныя людзі на раджаюцца вельмі рэдка. Добра, што ён быў. Сваёй цудоўнай працай Уладзімір Шаліхін рабіў наша жыццё прыгажэй!

Вера КРОЗ

Аксана Бязлепкіна

У нумары часопіса ARCHE, прысвечаным Адаму Глобусу, надрукаваны фарс-дэтэктыў "Прывід у Гайцёнішчах" Міраслава Шайбака і Максіма Клімковіча. Міраслаў Шайбак перанёс у твор вышукніка Бруна Чыка з "Забойства на Каляды", а Максім Клімковіч праз некалькі год "заб'е" ў "Сцэнарый смерці" Вадзіміра Даўгалевіча, які ў фарсе-дэтэктыве яшчэ жывы і актыўна дзейнічае.

А ёсць жа яшчэ дэтэктыў "Ліхія прыгоды Генрыка Войніча, злодзея і прайдзісвіта" Тэафілія Сабоцкай ("Крыніца", 1994, №1). Назва добра адлюстроўвае змест твора. Генрык Войніч — прафесійны злодзея, які віртуозна выкрадае каштоўнасці з цэркваў, касцёлаў, музеяў і прыватных дамоў для кантрабанднага гандлю, але аднойчы яго падставілі... Чытаецца дэтэктыў на адным дыханні. Да таго ж, у кожнай, нават самай законапапулярнай асобе сядзіць маленькі, няўпэўнены злодзея. Вось я, напрыклад, наслухалася на першым курсе філфака, што многія нашыя старажытныя летапісы, рукапісы, кнігі захоўваюцца ці ў Літве, ці ў Расіі, і страшэнна хацелася іх выкрасці і вярнуць на Радзіму. Гэта ў марах, а ў жыцці я нават дарогу пераходжу толькі на зялёнае святло.

Дэтэктыўны трылер Тэафілія Сабоцкай "Сапежыны прывід" ("Бязрозка" 1993 №№7-12, 1994 №№1-3), дэтэктыў Андрэя Сакалава "Заўсёды светла каля турэмных муроў" (ARCHE-Постмадэрнізм), ужо згаданы Ірына Шайляковай творы Віктара Праўдзіна...

Дэтэктыўны ў нас ёсць! Але чаму мы павінны вышукваць іх па часопісах?! Школьнікі, якія сумняваюцца ў актуальнасці беларускай літаратуры, не будуць рабіць такі подзвіг. А трэба ўсёго толькі ўключыць у праграму некалькі беларускіх дэтэктыўаў. Я прапанавала б "Сцэнарый смерці" М.Клімковіча ці "Ліхія прыгоды Генрыка Войніча..." Т.Сабоцкай.

Наша беларуская класіка не была такой абыякавай да дэтэктыўных элементаў, як гэта можа падацца неабазнаным чытачам. Напрыклад, раман М.Зарэцкага "Вязьмо". Сюжэт (з чытацкага пункту гледжання) моцна закручаны, можна было б здымаць серыялы. На апошніх старонках сутыкаюцца ўсе лініі. Ад усяго гэтага павявае тым, што называецца well-made, "добра зробленае". І пісалася, я ўпэўнена, так, як плішца сучасныя дэтэктывы. Спачатку план: хто чыя жонка ці каханка, каго раскрыць на апошніх старонках. А без плана тут немагчыма, інакш сюжэтныя лініі распаўзліся б, вузлы б не звязаліся ці не развязаліся. Калі б мы ўбачылі, як Зелянюк падпісвае канверт Станіславе Карызне, дацэ свайго ворага, гэтай інтрыга разбурылася б. А значыць, М.Зарэцкі надае ёй вельмі шмат увагі, калі так пільна абергае.

І што цікава: у рамане Я.Коласа "На ростанях", Ядвігіна Ш. "Золата", К.Крапівы "Мядзведзічы" таксама ёсць дэтэктыўныя элементы. І падыход абсалютна аднолькавы: чытач на 100% запэўнены ў вінаватасці альбо невінаватасці героя.

— Мы ведаем, што Лабановіч памылкова трапіў у турму ("На ростанях")

— Мы ведаем, што Прузыну забіў Васіль ("Золата")

— Мы ведаем, хто пакрыў коней ("Мядзведзічы")

Самым лепшым дэтэктыўным раманам, на маю думку, мог стаць раман "Золата", гэта быў адзін з тых вельмі рэдкіх выпадкаў, калі я, хоць вымушана шмат чытаць па праграме, шчыра пашкадавала, што твор недапісаны, нават хацелася самой дапісаць. Раман мог стаць бестселерам (наколькі гэта магчыма ў нашых умовах). Напачатку — псіхалагічная запрада, моцна звязаны сюжэт, аніводнага лішняга слоўца.

Некаторыя кажуць: ну якія могуць быць Беларусі дэтэктывы? Няма ж у нас старажытных маёнткаў у прыватнай уласнасці. Няма ў нас шматмільённых скарбаў. А ў тым жа Савецкім Саюзе не маглі быць прыватнага дэтэктыва і зарэз, напэўна, няма. Але насамрэч, можна віртуозна звязаць дасавецкую і ўласна савецкую гісторыю, як гэта зрабіла Іаана Хмялеўска ў дэтэктыве "Studnie przodkwy" (Студня продкаў). Калі казаць канцэптually, то няма розніцы — зрабіць злачынства дзеля трохпавярховага маёнтка ці дзеля аднапакёвай кватэры.

Пагадзіцеся, ніхто б з вас не хацеў патрыціць дэтэктыўную гісторыю. Але тое, што непрыдатна для жыцця, ідэальна для дэтэктыва. І таму сённяшняя сітуацыя з раслаеннем грамадства працуе на гэты жанр.

Людзі заўсёды будуць любіць дэтэктывы: сюжэт выпадзецца проста і зразумела, чытач можа атаясамліваць сябе з некаторымі персанажамі — і праз чытанне дэтэктываў ён атрымае эмацыянную разрадку і дачыненне да небяспечнага і яркага жыцця, зусім не падобнага да бляклых паўсядзённых.

Няма сэнсу заклікаць пісаць дэтэктывы — гэта патрэба душы, своеасаблівы склад розуму і ўменне не ўпусціць аніводную нітку сюжэта. І ўсё ж я паўтару ўслед за У.Караткевічам: давайма пісаць дэтэктывы. Ці ёсць сэнс? Ці будзе плён? Я не ведаю, але веру.

Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь выказвае глыбокае спачуванне галоўнаму спецыялісту Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь **Балаўнёвай Любові Іванаўне** ў сувязі з напаткаўшым яе горам трагічнай смерцю яе брата.

Калектыў Дзяржаўнага літаратурна-мастацкага музея Якуба Коласа выказвае глыбокае спачуванне галоўнаму бухгалтару аддзела культуры **Старубоўскага райвыканкама Тамары Кліменцэвай** з прычыны смерці маці.

Калектыў Рэдакцыйна-выдавецкай установы "Літаратура і мастацтва" выказвае самую глыбокаю спачуванні загадчыку аддзела планавання і вытворчасці **Курзава Віктара Васільевічу** ў сувязі са смерцю яго бацькі — **Курзава Васіля Фядосавіча**, заслужанага настаўніка СССР.

ДРУК

У добры час – “Новы Час”

26 жніўня ў сядзібе ТБМ імя Ф. Скарыны адбылася прэзентацыя новай газеты, заснавальнікам якое выступіла Мінская Рада ТБМ. На прэзентацыі прысутнічалі прадстаўнікі грамадскасці, прэсы і таксама сябры ТБМ. Добрага плёну газеце пажадалі пісьменнікі Ніл Гілевіч і Эрнест Ялугін, а таксама старшыня ТБМ Алег Трусаў.

Паводле словаў галоўнага рэдактара “Новага Часу” Алены Анісім газета будзе мець культурніцка-асветніцкі кірунак, але ні ў якім разе не стане дубляваць сабою “Наша Сло-

ва”. Газета хоча мець сваё асабістае аблічча, і ў рэдакцыі добра разумеюць, што дзеля гэтага патрэбна немалая праца, прафесіяналізм і, зразумела, грошы. Праўда, рэдакцыя спадзяецца ў будучым у некалькі разоў перакрыць цяперашні наклад у тысячу паасобнікаў, што дазволіць ёй выйсці на самафінансаванне, а пакуль што і гэты першы нумар і наступныя робяцца на ахвяраванні прыватных асобаў, у кімжыве прага да беларускага слова, тых, хто хоча бачыць на друкаваных старонках творы ўлюбёных аўтараў.

Прынамсі, у першым нумары чытач зможа азнаёміцца з гістарычным эсэ Кастуся Тарасова пра лёс Тадэвуша Касцюшкі, а таксама з урыўкамі новага рамана Эрнеста Ялугіна “Алжырская пастка”, дзе ідзе гаворка аб падзеях зусімнядаўняга часу. Наогул, рэдакцыя імкнецца зрабіць газету прываблівай для чытача, а таму не пагарджае і забаўляльнай інфармацыяй, што змешчана пад рубрыкай “Вячоркі”. Не абмінула газета і юбілейныя ўгодкі нашых класікаў: Купалы і Коласа. Не засталіся ў баку і

надзённыя праблемы, выкладзеныя ў артыкулах аб тэлебачанні і аб матэрыяльным стане школьнага настаўніцтва, бо і школа, і СМІ ёсць асноўнымі асяродкамі захавання і распаўсюджвання мовы.

У сваім рэдакцыйным артыкуле Алена Анісім ставіць пытанне пра тое, як зрабіць, каб мы змаглі “адчуваць сябе патрэбнымі туті зараз. Што ж будзем спадзявацца, што аб’яднаўшы намаганні, мы зможам годна адказаць на выклік часу і абставінаў. А пакуль пажадаем “Новаму Часу” здзяйснення іхніх пажаданняў, і каб яны як мага часцей знаходзілі водгук і запатрабаванасць чытача.

С.В.

ПАРОДЫ

Геніяльна глуханямы

Красуня клікала ў лугі.
А ты, не меўшы клёку,
Таленавіта быў глухі
Да ўсіх яе намёкаў.

Хачу прыстойнага быцця,
Ды беды заштармілі.
Ці дачакаюся жыцця
Без клятай арытміі?

Анатоль Майсеенка

Красуня клікала ў лугі.
Супраціўляўся я адчайна:
Таленавіта быў глухі,
Ну а нямы — аж геніяльна!

Намёкі ўсе дзяўчыны той
Я жэстам адмятаў з парога,
Бо з арытміяю маёй, —
Тым больш, без лекаў

пад рукой —

Не нашчыруеш надта многа...

Цяпер нашу я лекаў шмат.

“Мо зноў пакліча хто?” — чакаю.

Ды, як назло, ніхто з дзяўчат
На луг мне больш не намякае...

Падман, ізноў падман

Каб не ўкруціцца ў нейкі зман,
І ад сурокаў, і ад звягаў
Далёкіх інкаў талісман
Купіла для сябе ў Чыкага.
...Самотна як! І талісман
той ад нічога не бароніць.

Раіса Баравікова

Напаў, ныйнакш якісь дурман.
Ну хоць падумала б хвілінку:
Шукаць за морам талісман,
Калі такі ж ёсць у цыган...
На прывакзальнай плошчы
ў Мінску!

Фальшывы гэты талісман —
Не абярог мяне ад звягаў...
І там і тут — кругом падман:
Панёс жа чорт мяне ў Чыкага!

Павел САКОВІЧ

Анонс

Галактыка чакае

Беларускі дзяржаўны музычны
тэатр адкрывае новы сезон

Афіша верасня выглядае завабліва і разнастайна. Тут і класічная аперэта, і мюзікл другой паловы ХХ стагоддзя, і творы для дзяцей, і харэаграфічныя спектаклі, і... “Галактыка каханьня”! Менавіта гэта эстраднае шоу, адна з прэм’ер мінулага сезона (“ЛіМ” пісаў пра яе ў нумары за 8.02.2002 г.), адкрывае вераснёўскія вечары ў Музычным тэатры. Спектакль мае адбыцца 10 верасня.

Следам у рэпертуары — зусім яшчэ свежыя работы. 14 верасня — балет У.Кандрусевіча “Мефіста” (лібрэта Ю.Чурко, харэаграфія і пастаноўка У.Іванова, музычны кіраўнік і дырыжор Г.Праватораў, мастак-пастаноўшчык Д.Мохаў). А наступным днём — “Айбаліт—2002”. Гэта мюзікл для дзяцей і дарослых, створаны расійскім кампазітарам І.Левіным паводле п’есы Р.Быкава ды В.Карастылёва, на аснове якой у свой час быў зняты фільм з музыкай Б.Чайкоўскага “Айбаліт-66”. Спектакль пастаўлены маладымі: рэжысёр Н.Грыненка, мастак А.Меранкоў, харэаграфія Д.Якубовіча.

Галактыка музычных ды тэатральных зорак, таленавітых і захопленых творчасцю артыстаў, чакае вандруюцаў-летуценнікаў, ўлюбёных у мастацтва, і рыхтуе для іх прэм’ерныя ўражанні. А мы рыхтуем для сваіх чытачоў уражанні ад нядаўніх прэм’ер.

С.Б.

На здымку: сцэна са спектакля “Айбаліт—2002”.

ЗАСНАВАЛЬНІК

Саюз беларускіх
пісьменнікаў

ВЫХОДЗІЦЬ З 1932 ГОДА
У 1982 годзе
Узнагароджаны ордэнам
Дружбы народаў

В. а.
галоўнага рэдактара

Віктар ШНІП

РЕДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Вольга
БАРАБАНШЧЫКАВА,

Святлана
БЕРАСЦЕНЬ,

Алесь
ГАЎРОН —
адказны сакратар,

Яўген
РАГІН,

Людміла
РУБЛЕЎСКАЯ

АДРАС
РЕДАКЦЫІ:
220005, Мінск,
вул. Захаравы, 19

ТЭЛЕФОНЫ:
Прыёмная рэдакцыі — 284-8461
намеснік галоўнага
рэдактара — 284-8525
адказны сакратар — 284-8204

АДДЕЛЫ:
публіцыстыкі — 284-8204
пісьмаў і грамадскай
думкі — 284-8462
літаратурнага
жыцця — 284-8462
крытыкі
і бібліяграфіі — 284-8462
паэзіі і прозы — 284-8525
музыкі — 284-8153
тэатра, кіно — 284-8153
выяўленчага
мастацтва — 284-8462
карэктарская — 284-4404
бухгалтэрыя — 284-8462
Тэл./факс — 284-7965

Пры перадруку просьба
спасылацца на “ЛіМ”.

Рукапісы рэдакцыя
не вяртае і не рэцэнзуе.

Пазіцыя рэдакцыі
можа не супадаць
з меркаваннямі
і думкамі аўтараў
публікацый.

Набор і верстка
камп’ютэрнага цэнтра
тыднёвіка “ЛіМ”

Выходзіць раз на тыдзень
па пятніцах

Нумар выйшаў у друкарні
ОАО “Знамяне”
220004, г. Мінск,
в. Кальварыйская, 24

Індэкс 63856 Наклад 2308
Нумар падпісаны ў друк
15. 09. 2002 г.

Рэгістрацыйнае
Пасведчанне № 715

Заказ 164

Д 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

РП-1

Министерство связи Республики Беларусь

АБОНЕМЕНТ на газету 63856
журнал (індекс іздання)
“Літаратура і Мастацтва”
(наіменаванне іздання)

Количество
комплектов

на 200 год по месяцам

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Кому

Куда

(фамилия, инициалы)

(адрес)

(почтовый индекс)

(город, населенный пункт)

ДОСТАВОЧНАЯ КАРТОЧКА

на газету 63856
(індекс іздання)
“Літаратура і Мастацтва”
(наіменаванне іздання)

Стоимость подписки руб. Количество комплектов
пересадесовки руб.

на 200 год по месяцам

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Кому

Куда

(фамилия, инициалы)

(адрес)

(почтовый индекс)

(город, населенный пункт)

Беларускі калегіум

журналістыка;
найноўшая гісторыя;
філасофія /літаратура.

Запрашаюцца студэнты старэйшых курсаў гуманітарных спецыяльнасцяў альбо асобы з вышэйшай адукацыяй. У асобных выпадках прымаюцца і студэнты малодшых курсаў. Навучэнцам БК можа быць толькі той, хто пастаянна альбо на час навучання пражывае ў Мінску.

Навучальныя праграмы БК арыентаваны на выкладанне найноўшых фрагментаў сучаснай веды і дублююць існуючыя праграмы дзяржаўных і недзяржаўных універсітэтаў. Сэртфікат Калегіума не замяняе дыплом аб вышэйшай адукацыі. Навучанне ў БК — бясплатнае.

Пачатак заняткаў з 1 кастрычніка 2002 г.

Запіс на сумоў’е па 20 верасня б.г. Абавязковай умовай запрашэння на сумоў’е з’яўляецца падача да пазначанай вышэй даты аднаго альбо некалькіх уласных тэкстаў памерам не меней 5000 знакаў. Тэкстамі лічацца як друкаваныя, так і недрукаваныя матэрыялы (журналістыка, паэтычныя ці пражыццёвыя тэксты, тэксты даследніцкага, рэфератыўнага ці іншага характару. Эсэ на вольна абраную тэму і г.д.)

Даведкі па тэл. 220-63-36 з 14.00 да 18.00 штодня, акрамя суботы і нядзелі.